

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

DEVREK YÖRESİNDEN DERLENMİŞ
ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN TEMATİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Eda Elif Ballı

Zonguldak 2019

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

DEVREK YÖRESİNDEN DERLENMİŞ
ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN TEMATİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan

Eda Elif Ballı

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Aziz Gökçe

Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin/Doktora Tezinin/Sanatta Yeterlik çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

12/ 12 / 2019

Eda Elif Ballı

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında 115282105003 numaralı Eda Elif Ballı'nın hazırladığı "Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Açıdan Değerlendirilmesi" konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 12.12.2019 ...perşembe günü saat 18.00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan

Dr. Öğretim Üyesi Aziz GÖKÇE (Danışman)

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Hülya GÖKÇE

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Erhan YEŞİLYURT

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25.12.2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erhanul Yıldırım

ÖZET

Kurum : ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Başlığı : Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin
Tematik Açıdan Değerlendirilmesi

Tez Yazarı : Eda Elif Ballı

Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Aziz Gökçe

Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019

Sayfa Adedi : 228

Atasözleri ve deyimler, önceki kuşakların yaşadıkları olaylar sonucunda edinmiş oldukları bilgi ve tecrübeyi gelecek kuşaklara aktaran kalıplaşmış ifadelerdir. Bir sözün atasözü veya deyim olarak nitelendirilebilmesi için anonim olması, toplum tarafından genel kabul görmesi, kalıplaşmış ifadeler olması gibi bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunun yanında yine bir sözün atasözü ya da deyim olabilmesi için yaygınlaşması da önemli bir husustur. Lakin bazı atasözleri ve deyimler bulundukları yöreyle özdeşleşmiştir. Bulunduğu yörenin kültürüyle bütünleşen ve yıllar içinde değişikliğe uğrayıp, yöre halkı tarafından değiştiği şekliyle kabul gören atasözleri ve deyimler o yöreye mal edilebilir. Bu çalışmada Zonguldak ilinin Devrek ilçesinde kullanılan atasözleri ve deyimler incelenmiştir.

Çalışmada Devrek ilçe sınırları içinde yer alan şehir merkezi, belde ve köylerde kullanılan halk dilindeki atasözleri ve deyimler incelenmiş, bu atasözleri ve deyimler tematik açıdan değerlendirilerek gruplandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Deyim, Devrek, Tematik Sınıflandırma, Halk Kültürü.

ABSTRACT

Institution : ZBEU Institute of Social Sciences, Department of
Turkish Education
Title : Thematic Assessment of Idioms and Proverbs Which
are Collected from Devrek and its Neighbourhood
Author : Eda Elif Ballı
Adviser : Assistant Professor Dr. Aziz Gökçe
Type of Thesis, Year : M.Sc.Thesis, 2019
Total Number of Pages : 228

Proverbs and idioms are stereotypes that convey the knowledge and experience acquired by our ancestors to future generations. In order for a word to be described as a proverb or idiom, it needs to be anonymous, generally accepted by society, and have certain features such as stereotypes. In addition, I

it is also important that a word need to be common in order to become a proverb or idiom. However, some proverbs and idioms are identified with the region. Proverbs and idioms that integrate with the culture of the region in which it is located and which have been changed by the local people over the years, can be attributed to that region. In this study, proverbs and idioms used in Devrek district of Zonguldak province were examined.

In the study, the proverbs and idioms used in the city center, towns and villages in Devrek district were examined and these proverbs and idioms were grouped by thematic classification.

Key words: Proverb, İdiom, Devrek, Thematic Classification, Folk Culture.

ÖN SÖZ

Geçmiş ile gelecek arasında adeta bir köprü vazifesi üstlenen atasözleri ve deyimler ait oldukları toplumun günlük hayatından, gelenek- görenek, örf ve âdetlerinden izler taşımaktadır. Bu izler sayesinde içinde bulundukları toplumun daha yakından tanınmasını sağlayan atasözleri ve deyimler bazen belli bir bölgeye veya yöreye ait olabilmektedir. “Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmada Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimler tespit edilerek tematik açıdan incelenmiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; problem durumu, araştırmanın amacı, önemi gibi çalışmayla ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; Devrek ilçesinin tarihî gelişimi ve coğrafi, ekonomik, sosyal- kültürel yapısı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde; atasözleri ve deyimler ile ilgili genel bilgiler verilmiş, atasözleri ve deyimlerin karşılaştırması yapılmıştır. Dördüncü bölümde; araştırmanın yönteminden bahsedilmiş, araştırmanın modeli açıklanmış, evren ve örnekleme detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Verilerin toplanması aşaması ve toplanan verilerin analizinde kullanılan kaynaklardan da yine bu bölümde söz edilmiştir. Beşinci bölümde; Devrek yöresinden derlenen atasözleri ve deyimlerin listeler halinde verilmesi ardından kaynak olarak belirlenen sözlüklerle kıyaslanması, tanımlanması ve son olarak da tematik olarak sınıflandırılması yer almıştır. Sonuç bölümünde; araştırma sonuçları, bunlara ilişkin yorumlar ve öneriler verilmiştir. Sonucun arkasına eklenen sözlük bölümünde ise Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin daha iyi anlaşılması için yörede kullanılan kelimelerin açıklaması verilmiştir.

Yapılan bu çalışmanın tam anlamıyla yeterli olmadığına, çalışmada eksikliklerin olabileceğinin farkındayız ancak bu çalışma ile Devrek kültürüne bir nebze de olsa katkıda bulunacağımızı hissetmek bizi mutlu etmektedir.

Bu çalışmayı yaparken tez yazım sürecinin zorluklarını birlikte üstlendiğimiz, umutsuzluğa kapıldığım zamanlarda başarabileceğime inanmamı sağlayan, hayat arkadaşım olduğu gibi çalışma arkadaşım olan can eşim Fatih Ballı’ya, yüksek lisansa başlamam için beni yüreklendiren, eğitimim süresince bana her zaman

cesaret veren annem İlker Bakıroğlu'na, fikirleriyle bakış açımı ve ufkumu genişleten babam Şaban Bakıroğlu'na, manevi desteklerini en yakınımnda hissettiğim ikinci ailem Aydın, Satiye, Hatice ve Cemil Ballı'ya, ellerinden gelen yardımı yapmak için sırada bekleyen sevgili kardeşlerim İrem Nur ve Zeynep Betül Bakıroğlu'na ve bu süreçte oyun saatlerimizden çalmak zorunda kaldığım biricik oğlum Yavuz Selim Ballı'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca bu konuyla ilgili çalışmam için bana fikir veren, bilgisini, ilgisini ve zamanını benden esirgemeyen, çalışmamız süresince tüm akademik birikimini büyük bir özveriyle paylaşan ama her şeyden önemlisi öğrenciye değer vermenin önemini öğreten değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aziz Gökçe'ye ve kendisinden çok şey öğrendiğim saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya Gökçe'ye minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	xiii
GİRİŞ	1
1. GENEL BİLGİLER	2
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Sayıtlar	3
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Tanımlar	3
2. DEVREK'İN TARİHİ GELİŞİMİ VE COĞRAFI, EKONOMİK, SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	4
2.1. Devrek'in Tarihçesi	4
2.2. Devrek Adının Kaynağı	8
2.3.Devrek'in Coğrafi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	10
2.3.1. Devrek Örf ve Âdetleri.....	12
2.3.2. Devrek Yöresi Ağız Özellikleri	16
3. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	19
3.1. Atasözleri	19
3.1.1. Atasözünün Tanımı	20
3.1.2. Atasözlerinin Şekil Özellikleri.....	23
3.1.3. Atasözlerinin Anlam Özellikleri.....	30
3.1.4. Atasözlerinin İşlevsel Özellikleri.....	33
3.2. Deyim.....	35
3.2.1. Deyimin Tanımı.....	35

3.2.2. Deyimlerin Şekil Özellikleri.....	36
3.2.3. Deyimlerin Anlam Özellikleri.....	40
3.2.4. Deyimlerin İşlevsel Özellikleri.....	41
3.3. Atasözleri ve Deyimlerin Karşılaştırılması.....	41
4. YÖNTEM.....	43
4.1. Araştırmanın Modeli.....	43
4.2. Evren ve Örneklem.....	43
4.3. Verilerin Toplanması.....	43
4.4. Verilerin Analizi.....	44
5. BULGULAR	45
5.1.Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri.....	45
5.1.1. Atasözlerinin Anlamları ve Kaynaklarda Yer Alan Şekilleri.....	55
5.2. Devrek Yöresinden Derlenmiş Deyimler.....	93
5.2.1.Deyimlerin Anlamları ve Kaynaklarda Bulunduğu Şekilleri.....	116
5.3.Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözlerinin Tematik Sınıflandırılması.....	167
5.4.Devrek Yöresinden Derlenmiş Deyimlerin Tematik Sınıflandırılması.....	179
SONUÇ	211
KAYNAKLAR.....	215
EKLER.....	218
Ek 1: Devrek Ağzında Kullanılan Kelimeler Sözlüğü.....	218
Ek 2: Derlemeye Kaynak Olan Kişiler.....	226
ÖZGEÇMİŞ	228

RESİMLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 1: 1960 Yılında Devrek.....	4
Resim 2: Devrek'ten Bir Görünüm.....	10
Resim 3: Devrek Bastonu.....	11

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 5.1.1: Atasözlerinin Kaynak Eserlerle Karşılaştırılması.....	87
Tablo 5.2.1: Deyimlerin Kaynak Eserlerle Karşılaştırılması.....	156
Tablo 5.3 : Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Dağılım Tablosu.....	202

KISALTMALAR LİSTESİ

BAAD	: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler
C	: Cilt
çev.	: çeviren
D.A.	: Devrek Ağzı
haz.	: hazırlayan
MKB I	: Milli Kütüphane Başkanlığı Türk Atasözleri ve Deyimleri I
MKB II	: Milli Kütüphane Başkanlığı Türk Atasözleri ve Deyimleri II
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
s.	: sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy	: yüzyıl
y.y.	: yayın yeri yok

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

[â]: /a/ ile /e/ arası düz, geniş, yarı art orta damak ünlüsü

/k/: Art ve yarı art ünlülerle hece kuran, katı, patlayıcı, ötümsüz, art damak ünsüzü

/ñ/: Art ve ön ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /n/ ünsüzü

[ô]: /o/ ile /ö/ arası yuvarlak, geniş, yarı art ünlü

[û]: /u/ ile /ü/ arası yuvarlak, dar, yarı art ünlü

- : Ünlüler üzerine uzunluk işareti

GİRİŞ

Bir topluma ait kültürel yapının vazgeçilmez öğelerinden olan atasözleri ve deyimler, mensubu olduğu dilin zenginliğini, anlatma gücünü, fikir dünyasının yoğunluğunu ortaya koyan temel ürünlerdir. Bu ürünler ait oldukları toplumun gelenek ve göreneklerinden, inançlarından, topluma ait fikir kalıplarından, günlük yaşamdan izler taşımaktadır. Bu yönüyle atasözleri ve deyimler ait oldukları toplumun kültürel mirasını gelecek nesillere ulaştıran bir araçtır.

Atasözleri, bir milleti oluşturan insanların birlikte yaşadıkları olaylardan, karşılaştıkları zorluklardan ve bunlardan edindikleri tecrübelerden meydana gelmiştir. Bu nedenle atasözleri mensubu olduğu dili ve o dili kullanan milleti her yönüyle yansıtan bir ayna gibidir.

Toplumun her kesiminde az ya da çok kullanılan atasözleri ve deyimlerin bir kısmı herkes tarafından bilinirken bir kısmı da belli bir yöreye ait olabilmektedir. Yörelere yaşam tarzlarına, kültürlerine, sosyo- ekonomik durumlarına göre atasözleri ve deyimlerde farklılaşma görülebilmektedir. Sözlü kültürün yaşayan örneklerinden olan atasözleri ve deyimler, kullanıldığı yörenin özelliklerini hem ses farklılıkları hem de kelime değişimleri yönünden en güzel biçimde yansıtmaktadır.

Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Açıdan Değerlendirilmesi adlı bu çalışmada Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin derlemesi yapılmıştır. Araştırma esnasında ortaya konulan kültürel miras, kullanılan yörenin özelliklerini ağırlıklı olarak yansıtmaktadır. Bu çalışma Devrek ilçe merkezi ve köylerinde yaşayan halk tarafından kullanılan atasözü ve deyimlerin tematik açıdan derlenerek incelenmesinden oluşmaktadır.

Yapılan çalışma bugüne kadar Devrek yöresi üzerine yapılan yerel dil araştırmalarının yetersiz olması, özellikle atasözü ve deyim derlemesi içeren herhangi bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması nedeniyle önem arz etmektedir.

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Problem Durumu

Yapılan bu çalışmanın problem cümlesini “ Devrek yöresinden derlenmiş atasözleri ve deyimlerin tematik açıdan değerlendirilmesi nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır.

Bu probleme yönelik olarak belirlenen alt problemler ise şöyledir:

1. Devrek yöresinde kullanılan atasözleri nelerdir?
2. Devrek yöresinde kullanılan deyimler nelerdir?
3. Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimlerde işlenen temalar nelerdir?
4. Devrek yöresi atasözleri ve deyimlerinin yöresel ağızda ve mevcut sözlüklerde farklı kullanılan şekilleri nelerdir?

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Devrek yöresindeki insanların yaşam tarzını ve kültürel yapısını gelecek kuşaklara aktarmak, sahip olunan söz varlığının unutulmasını önlemek ve bu yönde yapılacak bilimsel çalışmalara kaynaklık etmektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Geçmiş ile gelecek arasında adeta bir köprü vazifesi üstlenen atasözleri ve deyimler ait oldukları toplumun günlük hayatından, gelenek- görenek, örf ve âdetlerinden izler taşımaktadır. Bu izler sayesinde içinde bulunduğu toplumun daha yakından tanınmasını sağlayan atasözleri ve deyimler bazen belli bir bölgeye veya yöreye ait olabilmektedir.

Yapılan bu çalışma, Devrek yöresinde kullanılan ve farklı kaynaklarda dağınık halde bulunan atasözleri ve deyimleri bir araya toplaması bakımından önem arz etmektedir. Yörede kullanılan atasözü ve deyimler hakkında daha önce yapılmış herhangi bir araştırma olmaması yapılan çalışmanın önemini göstermektedir.

Araştırma sonunda elde edilecek olan bulgular Devrek’e özgü atasözü ve deyim varlığının ortaya konmasına yardımcı olacak ve bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

1.4. Sayıtlılar

1. Devrek’e ait atasözü ve deyimler gerçek kişilerle yapılan görüşmelerle belirlenebilir.
2. Devrek yöresine ait olan atasözleri ve deyimler yöre halkının günlük hayatında kullanımında olan atasözleri ve deyimlerle doğrudan ilgilidir.
3. Araştırmaya katkı sunan kişiler, atasözü ve deyimleri kullanırken yörenin ağız özelliklerini yansıtacaklardır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma, Devrek ilçe merkezinde bulunan 6 mahalle, 22 köy ve 1 belde ile sınırlandırılmıştır. Çalışma Devrek ilçesinde evreni temsil edeceği düşünülen örneklem ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Ağız: Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılık gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili (TDK, 2011: 44).

Atasözü: Uzun deneme ve gözlemlere dayanarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, darbimesel (TDK, 2011: 180)

Deyim: Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir (TDK, 2011: 651).

Kelime: Anamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük (TDK, 2011: 1381).

Yöre: Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal, civar (TDK, 2011: 2612).

2. DEVREK’İN TARİHİ GELİŞİMİ VE COĞRAFİ, EKONOMİK, SOSYO- KÜLTÜREL YAPISI

Bu bölümde Devrek’in tarihçesi, coğrafi, ekonomik ve sosyo- kültürel yapısı üzerinde durulacaktır.

2.1. Devrek’in Tarihçesi

Devrek, tarihi yönünün incelenmesi bakımından ihmal edilmiş bir ilçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Güngör Karauğuz’un “*Tarih Sohbetleri -Devrek’le İlgili Bir Çift Sözümler Var-*” isimli eserinin önsözünde de dile getirdiği gibi Devrek ve çevresi ile ilgili kaleme alınmış ana kaynakları içeren eser yok denecek kadar azdır.

Bu bölümde Devrek’in tarihi gelişimi hakkında yaptığı çalışmalardan dolayı güvenilir kaynak olarak görülebilecek Prof. Dr. Güngör Karauğuz’un görüşlerinden ve Devrek Kaymakamlığının internet sitesinde verilmiş olan bilgilerden yararlanılmıştır.

Yörenin tarihi ile ilgili olarak çok fazla belge ve eser bulunmamasının nedenleri arasında Devrek yöresinin, önemli uygarlık merkezlerinden uzakta kalan coğrafi konumu ve denizin iç kesimlerle bağlantısını engelleyen doğal yapısı gösterilebilir. Yöre, konumu sebebiyle önemli olayların ve kitleleri etkileyen ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişmelerin uzağında kalmıştır.

Devrek tarihinin aydınlatılabilmesi için ilçenin tamamını içine alan bir tarama kazı çalışması yapılmamıştır. Yöredeki bu eksikliğin farkında olan ve bundan rahatsızlık duyan Prof. Dr. Güngör KARAĞUZ yöre tarihinin aydınlatılması açısından, tarihi bilgilerin daha bilimsel temellere dayandırılması için arazi ve kütüphane çalışmaları yapmıştır. Yörede yapılan yüzey araştırmaları, Devrek’in Zonguldak Bölgesi içinde en eski yerleşime sahne olmuş bir ilçe olduğunu göstermektedir. “Devrek, günümüzden 7500 yıl önce ilk defa iskân edilmiştir. Dolayısıyla Devrek, bölgede medeniyetin ilk filizlendiği yerdir” (Karauğuz, 2013: 21).

Resim 1: 1960 yılında Devrek

Kaynak: www.devrek.gov.tr, (Erişim Tarihi:21.09.2018).

İlçedeki yerleşmeler genellikle küçük köyler biçimindedir. İlçeden geçen ve yöre halkı için önemi büyük olan Devrek çayının taşımacılığa uygun olmaması ve vadide geniş düzlüklerin bulunmaması bu yerleşmelerin en büyük sebebidir.

Devrek ve çevresinde siyasî açıdan varlık gösteren ilk otorite hakkında henüz kesin bilgiler mevcut değildir. Devrek tarihini ele alan bazı eserlerde yöredeki Hitit egemenliğinden bahsedilse de daha çok Kızılırmak'ın doğusunda gelişim gösteren Hititlerin güney ve batı yönünde ilerleme gösterdiği dikkate alındığında Devrek ve çevresinin Hitit egemenliğine girmiş olması mümkün değildir. “Yine Hititler döneminde Paflagonya yöresine egemen olduğu kabul edilen Palla’ların ülke ve egemenlik sınırlarının nerelere kadar uzandığı bilinmemektedir. Aynı şekilde bu yörede egemenliğinden söz edilen Gaşkaların gerçekte bu yöre ile hiç bir ilişkisi olmamıştır. ” (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.09.2018).

2.1.1. Frigler ve Sonrası

Devrek ve çevresindeki yerleşmelerin büyük bir kısmının Frigler döneminde oluşturulduğu ve Friglerin bu yöreye de hükmettiği kabul edilmektedir. *Heredot Tarihi* adlı eserde bütün bu yöre Mariandyn ülkesi olarak gösterilmekte ve yöre halkından sadece Mariandynler olarak söz edilmektedir. Bu da Mariandynlerin bir dönem yörede hâkim unsur olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.2. Lidya ve Persler Dönemi

Devrek yöresine hâkim olan unsur Krezüs döneminde değişiklik göstermiş ve yöre bu dönemde Lidya'nın hâkimiyetine geçmiştir. Tarihte ikinci kolonizasyon hareketi olarak bilinen ticari amaçlı yerleşimler döneminde, Frigler ve Lidyalılar döneminde (M.Ö. 750-550), Yunan Megaralılar Ereğli'ye, Teionlar Filyos'a, Miletoslar da Amasra'ya yerleşmişlerdir. Bu yerleşimler Filyos çayı ve Bartın çayı ağızlarından iç kesimlere doğru gelişmiştir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.09.10).

Perslerin Lidya devletini tarih sahnesinden silmesi üzerine Devrek yöresi Pers İmparatorluğuna katılmıştır.

2.1.3. Helenistik Dönem

İskender'in Anadolu topraklarına düzenlediği sefer esnasında Paflagonya'yı temsilen gönderilen bir elçi kurulu İskender'in huzuruna gelerek ordusuyla memleketlerine girmemesi şartıyla İskender'in hâkimiyeti altına girmeyi kabul ettiklerini bildirmişlerdir (M.Ö.333). İskender'in vefatından sonra Anadolu topraklarının tamamı Seleukos Krallığı sınırları içinde kalmıştır. Fakat Seleukos'un M.Ö. 280 yılında öldürülmesi üzerine bu topraklar üzerinde yeni ve daha küçük birçok krallık kurulmuştur. Aynı dönemde Bartın Çayı'nın batısında kalan topraklarda Bitinya Krallığı kurulmuştur. Devrek ve çevresi de bu krallığın sınırları içerisinde yer almıştır (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.4. Roma ve Bizans Dönemi

Anadolu krallıkları, Romalıların istilacı yaklaşımı karşısında direnemeyerek birer birer Roma hâkimiyetine girdiler. Roma toprakları arasına katılan krallıklardan biri de Bitinya Krallığı'dır. M.Ö. 74 yılında Roma topraklarına katılan Bitinya Krallığı ile birlikte Devrek ve çevresi de Roma hâkimiyetine girmiştir. 395 tarihinde Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla birlikte bu yöre Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.5. Devrek Yöresinin Birinci Fethi

Malazgirt Savaşının zaferle sonuçlanmasının ardından Anadolu'ya başlayan büyük göç hareketinin Anadolu'nun kuzeybatısı yönünde nasıl ilerlediğine dair bilgiler kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Paflagonyalı bir aileye mensup olan Aleksis Komnenos'un Ereğli'ye yolculuk yaptığı sırada Baba Dağlarında Bizanslıların peşinde olan Selçukluların saldırısına uğramış olması Devrek çevresinin bu dönemlerde (1074) ele geçirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Fakat bu ele geçirme hareketinin yerleşme biçiminde olmadığı bilinmektedir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

Paflagonya yöresinde sonraki dönemlerde Süleyman Şah adına fetih hareketlerinde bulunan Emir Karatekin, Kastamonu ve Çankırı yörelerinde önemli başarılar elde etmiş, Batı Karadeniz kıyılarının fethi için Köprübaşı'nı tutmuştur. Bu fetihler esnasında Emir Karatekin' in arkadaşı Osman tarafından fethedilen Eflanus (Samsun/Osmancık) Karabük- Eflani olduğu düşünüldüğü için bu yörenin de Emir Karatekin tarafından fethedildiği sanılmıştır.

Anadolu'daki bu fetih ve istilâ hareketleri esnasında Türk boylarının genel olarak Kardeniz, Çanakkale Boğazı, Ege Denizi, Doğu Akdeniz ve Antalya Körfezi civarına kadar yayıldıkları kabul edilmektedir. 1081 yılında Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında imzalanan Dragos Antlaşması ile Dragos suyunun (Kocaeli) doğusunda yer alan tüm Anadolu toprakları Türklere bırakıldı. Böylece Devrek yöresinin fethi de gerçekleşmiş oldu. Türkmenlerin de bu fetih sırasında Devrek yöresine geldikleri kabul edilmektedir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.6. Devrek'in Tekrar Bizans Egemenliğine Girmesi

Haçlı seferlerinin ilki doğrudan Anadolu Selçuklu Devleti'ni hedef almamış görünse de Anadolu'daki düzeni bozarak, Anadolu Selçuklu Devleti'ni zayıflatmıştır. Bu zayıflıktan yararlanan Bizans İmparatorluğu, bütün Adalar Denizi kıyılarını ve Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarını ele geçirmiş, Türkleri kıyı kesimlerden iç kısımlardaki yaylalara çekilmeye zorlamıştır.

Devrek yöresi de bu geri çekilme esnasında kaybedilmiş, Bizans'ın eline geçmiş olan Bolu ve Gerede Kuzeybatı Anadolu'daki yeni Selçuklu- Bizans sınırını oluşturmuştur (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.7. Devrek Yöresinin İkinci Kez Fethi

1176 yılındaki Miryakefelon Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatorluğu'nda meydana gelen taht kavgalarından yararlanan Anadolu Selçuklu Devleti batı yönüne yaptığı fetihlerin yanında kuzey yönünde de fetihlerde bulunmuştur.

Kastamonu civarında bir buçuk yıl gaza yapan Ankara Meliki Muhiddin Mesud bu seferler sırasında uzun bir kuşatmanın ardından Dadybra'yı (bugünkü adıyla Safranbolu'yu), Krateia (Gerede) ve Claudiopolis'i (Bolu'yu) ele geçirmiştir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

Devrek Kaymakamlığının internet sitesinde yörenin tarihi ile ilgili verilen bilgilerin arasında Bizanslı tarihçi Nicetas Khoniates'in, bu dönemde Devrek'i çevreleyen dağlardan "Babadağı" adıyla söz ettiğinden bahsedilmektedir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018). Dadybra'nın kuşatma altında olduğu vakitte yardım için gelen Bizans birliğinin Babadağı'nda Türkler tarafından pusuya düşürülmüş olması Devrek'in bu tarihten önce fethedilerek Türkleştirilmiş olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.8. Candaroğulları Dönemi

Türkiye Selçukluları'nın Anadolu'daki hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Devrek ve çevresinin durumu hakkında kesin bilgiler olmasa da genel olarak bu yörenin Candaroğulları Beyliği'nin egemenliği altında olduğu kabul edilmektedir. Buna kanıt olarak Hızırbeyili yöresi (Devrek-Çaycuma) Bedil köyünde Candaroğulları zamanından kalma Hasan Şeyh zaviyesinden 16. yüzyıl kayıtlarında bahsedilmesi gösterilebilir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.1.9. Osmanlı Dönemi

Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ın Anadolu'da Türk Birliğini sağlama politikası dâhilinde ortadan kaldırmasıyla Devrek yöresi, 1392 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.

Devrek yöresi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bolu Sancağına bağlıydı. Osmanlı kaynaklarında Devrek'e ait ilk bilgiler 1519 yılı kayıtlarında geçmektedir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018). Daha önceki yüzyıllara ait tahrir kayıtlarında Bolu sancağına dair bir kayıt bulunmadığı için önceki devirlerin idari yapısı ile ilgili net bir bilgi ortaya koymak mümkün değildir. Bu nedenle Devrek yöresi ile ilgili olarak da aynı şekilde daha önceki yıllar hakkında kesin bir bilgi ortaya koyulamamaktadır.

Devrek 1519 tahririnde 60 hane, 1568 tahririnde 118 hane nüfusu bulunan bir köy olarak kaydedilmiştir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi:21.09.2018).

2.2. Devrek Adının Kaynağı

Devrek tarihi hakkında yeterli araştırmanın olmayışı, Devrek adının kaynağı hakkında da farklı birçok görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihi seyir içerisinde birçok isimle anıldığı öne sürülse de bu isimlerden birçoğu güvenilir bir kaynağa dayandırılmamakta, bir söylentiden ibaret olarak kalmaktadır.

Kimilerine göre, bölgenin coğrafi yapısı koyun şeklini andırdığı için bu bölgeye, “ağzı yayık koyun” anlamına gelen “Devrek” denilmiştir.

Devrek'in jeolojik yapısıyla ilgili bir adlandırmaya sahip olduğunu öne süren başka bir görüş de söz konusudur. 1968-1973 yılları arasında Devrek Belediye Başkanlığı yapan Samim Sırrı Yücel, Devrek'in deprem kuşağında bulunmasından dolayı sıkça yer sarsıntılarının yaşanması nedeni ile “devrilen yer” anlamını içeren Devrek sözcüğünün kullanıldığını söylemektedir.

Devrek, Türk Dil Kurumunun *Derleme Sözlüğü*'nde verdiği anlama göre “pazartesi” anlamına gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr>/Erişim Tarihi: 21.09.2018). İlçenin geçmişten bugüne pazartesi günleri kurulan ve tüm yöreye hitap eden pazarları göz önüne alınacak olursa adının anlamıyla bütünleşmiş olduğu açıkça görülür.

Osmanlı döneminde, yörenin isim konusunda dönem dönem farklılıklar yaşadığı görülmektedir. Prof. Dr. Güngör Karauğuz “*Hızırbey İli-Devrek-Hamidiye*” adlı araştırmasında konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Osmanlı Sultanı III. Ahmed dönemine ait 5 Mayıs 1706 tarihli Osmanlıca belgede Hızırbey İli namıyla Devrek kastediliyor. Ancak belge bu tarihe ait, fakat vesika Hızırbey İli’nin bahsi ile Beyazıt Hüdavendigar (1389-1402) döneminde, şimdiki Devrek ve Çarşamba (Çaycuma nahiyesi) imâ edilerek burada, bu sultan döneminde Şeyh Hüseyin’e vakıf olarak tesis edilen “Başsız Yoğurt” karyesindeki bir mezradan söz ediliyor. Dolayısıyla şu andaki bilgilerimiz ışığında Hızırbey İli adıyla Devrek’in, Osmanlı Dönemi’nde Yıldırım Beyazıt devrinde var olduğunu söylemekte hiçbir beis yoktur. XVI. yüzyılın başlarında da, Hızır Bey İli olarak adlandırılmaya devam eden Devrek ve çevresi, Çarşamba ile birlikte zikredilmekte; seksen dört hane, dört yüz yirmi kişiden oluşmakta idi. XVI. Yüzyıldan XVII. yüzyılın ortalarına kadar Devrek için Hızırbey İli tabirinin kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır” (Karauğuz, 2013: 29).

Yine aynı eserde, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Devrek için Hızırbey İli tabirinin kullanıldığı ve bununla ilgili olarak arşiv belgelerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Karauğuz, eserinde Uluslu İbrahim Hamdi Efendi tarafından 1729- 1749 yılları arasında yazılmış olan *Atlas-ı İbrahim Hamdi Efendi* isimli eserde Devrek adına rastlandığını, bu tarihlerde kullanılmaya başlayan Devrek adının 1887 yılına kadar söylenmeye devam ettiğini, 5 Eylül 1887 tarihinde Hamidiye kazasının kurulması ile yaklaşık yüz elli sekiz yıldır söylenen Devrek adının yirmi üç yıl boyunca Hamidiye olarak anılacağını ifade etmiştir (Karauğuz, 2013: 30-31).

Yıllarca ismi Devrek olarak anılan yörenin isminin Hamidiye olarak değişmesinde Osmanlı padişahlarının otuz dördüncüsü II. Abdulhamid Han’ın etkisi vardır. Kastamonu Devlet Salnamelerinde “Hazret-i Padişahiye” olarak ifade edilen II. Abdulhamid Han, Devrek’e bugün hâlâ devam eden bastonculuk sanatından dolayı ayrı bir önem vermiştir.

“İyi bir marangoz olan II. Abdülhamid döneminde, Hamidiye’deki baston sanatının da oldukça ilerlemiş olduğu ve bu sanata destek verildiği Kastamonu Salnamelerinde özellikle vurgulanır: ‘... kasabada ceviz ağacı ve çeşitli ağaçlardan imal edilmekte bulunan sandık ve masa ve sandalye ve konsol ve sigara ağızlığı ve en çok baston gibi şeyler şayan-ı memnuniyet bir surettedir.’ Dolayısıyla II. Abdülhamid ile birlikte Hamidiye’de, baston sanatı gelişerek günümüze kadar gelir.” (Karauğuz, 2013: 31).

Abdülhamid Han’ın saltanatı otuz üç yıl sürmüştür. Bu süreçte Devrek gibi birçok yörenin adı padişaha ithafen Hamidiye olarak değiştirilmiş yahut kurulan yeni yerleşim birimlerine Hamidiye adı verilmiştir. Aynı ismin fazlaca kullanılması

zamanla karışıklıklara yol açmaya başlamıştır. Bu sebeple 30 Mayıs 1910 yılında Hamidiye tekrar eski ismine dönmüş ve yeniden Devrek olarak anılmaya başlamıştır.

2.3. Devrek'in Coğrafi, Ekonomik ve Sosyo- Kültürel Yapısı

Türkiye'nin kuzeybatısında, Karadeniz Coğrafi Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü içerisinde ve Zonguldak il idari alanının güneyinde yer almaktadır. İlçe, idari sınırları itibarıyla kuzeyde Zonguldak merkez ve Gökçebey ilçeleri, doğuda Karabük merkez ve Yenice ilçeleri, güneyde Bolu'nun Mengen ve Yığılca ilçeleri ve batıda Ereğli ilçe sınırları ile çevrelenmiştir.

Resim2: Devrek'ten Bir Görünüm

Kaynak: www.devrek.bel.tr, (Erişim Tarihi: 22.09.2018).

İlçenin ortalama yükseltisi 500 metre civarındadır. 1605 metre yüksekliğe sahip olan Kızıkulak Tepesi ilçenin en yüksek tepesidir. Bazı yerlerde yüksekliği 50 metreye kadar düşen Devrek çayı vadi tabanı ise ilçenin en alçak seviyesini oluşturur (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.09.2018).

Devrek nüfusu 2018 yılı TÜİK verilerine göre 57.540'tır. Bu nüfusun yaklaşık %46'sı kırsal kesimde yaşamaktadır (www.zonguldak.gov.tr, Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Yöredeki ekonomik faaliyetler incelendiğinde ilk sırayı maden işçiliği almaktadır. Bunun yanında tarımsal faaliyetler, ormancılık ve küçük çapta ticaret ve sanayi bölgede yürütülen diğer ekonomik faaliyetlerdir.

Kent merkezinde yaşayan nüfusun büyük bir kısmını hizmet sektöründe çalışanlar ve emekli olanlar oluşturmaktadır.

Ünü Türkiye sınırlarını aşmış olan Devrek bastonu da yöre halkı için ekonomik faaliyet kolları arasındadır. Sadece yapımı ve satışı ile değil ilçeye çektiği turistlerle de ekonomiye katkıya sağlayan bastonculuk, aynı zamanda kökleri eskiye dayanan bir kültür unsurudur.

Resim 3: Devrek Bastonu

Kaynak: www.devrek.gov.tr, (Erişim Tarihi: 21.09.2018).

Devrek'te bastonculuğun tarihi on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır. Devrekli marangoz Ali Ziya Efendi Mısır'da İngilizlerle savaşırken İngilizlere esir düşmüştür. Tutsak olduğu dönemde İngilizlerin şemsiyelerini tamir eden Ali Ziya Efendi, mesleğinin getirmiş olduğu yatkınlıkla giderek baston, asa ve pipo yapımına yönelmiştir. Esirlik süresi bitince memleketi Devrek'e gelen Ali Ziya Efendi burada bastonculukla uğraşmaya başlamıştır. Öğrendiklerini kendine saklamayan Ali Ziya Efendi, yanında yetiştirdiği kişilerle bastonculuk sanatının nesilden nesile aktarılacak bugüne kadar ulaşmasını sağlayan kişi olmuştur (Ertem, 1994: 184).

Devrek bastonunu Türkiye çapında tanıtmak için uğraşlar veren ilk isimlerden biri Aziz Salman Usta'dır. İlk olarak 1933 yılında Zonguldak'ta düzenlenen Tasarruf ve Yerli Malı Haftası'nda sonrasında 1936 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı'nda sergiler kuran Aziz Salman Usta Devrek bastonunu yurt çapında tanıtmak için büyük çaba göstermiştir. 1950'li yıllara gelindiğinde yine

İzmir Fuarı'nda ve farklı yörelerde oluşturulan sergilerle yapılan tanıtım amacına ulaşmaya başlamıştır. 1965 yılında bir bilgi yarışmasına konu edilen Devrek bastonu sonraki yıllarda ekonomik sebeplerden dolayı kaybolma tehlikesi yaşamıştır. 7 Temmuz 1984 tarihinde düzenlenen *Baston ve Güreş Festivali* ile yurt içi ve yurt dışında tekrar tanınır hale getirilmiş, 1989 yılında ise bu tanıtımı daha da yaygınlaştırmak için festivalin ismi *Baston ve Kültür Festivali* 'ne dönüştürülmüştür. Festivaller dışında 1994 yılı içerisinde Kültür Bakanlığının desteğiyle Ankara ve Topkapı Sarayında düzenlenen sergilerde tanıtımı yapılan Devrek bastonu ile ilgili birçok üniversitede de 'Devrek Baston Sanatı' adlı seminerler düzenlenmiştir. Tanıtımının yapılabilmesi için yurtiçi ve yurtdışı festival ve fuarlara davet edilmiştir (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.09.2018).

“Devrek bastonunun aynı zamanda medyatik özelliği vardır. Önemli devlet adamlarına hediye edilmiştir. Bu nedenle ülkemizi yöneten siyasetçi ve bürokratların hemen hemen hepsinde bir Devrek bastonu mevcuttur” (www.devrek.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.09.2018).

2.3.1. Devrek Örf ve Âdetleri

Bu bölümde Devrek kültürüne ait örf ve âdetler hakkında bilgi verilmiştir.

2.3.1.1.Devrek'te Düğün Geleneği

Karadeniz Bölgesinde yer alan Devrek'te, düğünlerin ilçenin bulunduğu bölgenin özellikleri ile bağlantılı olarak oldukça hareketli ve güzel geçtiği söylenebilmektedir.

Devrek ve çevresinde evlenecek gençlerin ailelerinin tanışması şerbet içme töreni olarak adlandırılır. Bu tören kahvede başlar sonrasında gelin evinde ve damat evinde yapılan şenliklerle tamamlanır. Bu sürecin başlamasıyla birlikte artık aileler birbirlerini daha yakından tanımaya çalışırlar. Ev ziyaretleri sıklaşır. Düğünün yapılacağı gün tespit edilir, her iki aile güçlerinin yettiği ölçüde gelin ve damat için alacaklarını belirler. Gelinin ailesi genel olarak içine gelinin annesi ve yakınları tarafından hazırlanmış yatak örtüsü, mutfak eşyası, patik, çorap, tülbent gibi hem evinin hem kendinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek eşyalarla doldurulmuş çeyiz sandığını, damadın ailesi ise altın, bilezik gibi daha çok maddi yönü olan hediyeleri

alır. Bunların yanında her iki ailenin yakınları için de küçük hediyeler hazırlanır. Nişanla düğün arasına bir bayram denk gelirse damat evinin yapması, yerine getirmesi gereken âdetler vardır. Eğer bu zaman dilimine denk gelen bayram Ramazan Bayramı ise damadın ailesi gelinin bayramda giymesi için kıyafet, ayakkabı, terlik gibi urba adı verilen eşyaları kuruyemiş, kurabiye gibi yiyeceklerle birlikte kız evine takdim eder; eğer bu bayram Kurban Bayramı ise damat evi tarafından sırtına kına yakılmış, boynuzuna altın takılmış bir koçu gelinin evine götürülür.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde başlık parası, ağırlık, süt hakkı gibi değişik isimlerle damadın ailesi tarafından gelinin ailesine büyük paralar ödenmesi geleneği Devrek ve çevresinde yoktur. Genellikle bir hafta devam edecek düğün ve hazırlıkları cuma günü başlar ve duvaktan sonra nihayete erer. Düğün sahibi oğlan evidir. Düğün hazırlığının başında gelin ve damat güvendikleri, olgun birer arkadaşlarını “sağdıç” olarak seçerler. Sağdıçlar düğünün başından sonuna kadar her aşamada yer alarak düğünün yörenin âdetlerine uygun bir şekilde yapıp bitirilmesini sağlarlar.

Devrek yöresinde düğünler genel olarak cuma günü başlar. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından damat tarafı, kız tarafının erkeklerini davet eder. Sağdıç ve damadın diğer arkadaşları gelenlere yol gösterir, yiyecek servisi yapar. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar eğlence devam eder. Damadın evinde erkekler eğlenirken gelinin evinde de gelin olacak kıza kına gecesi adıyla eğlence düzenlenir. Bayanlar arasında yapılan bu eğlencede geline kına yakılır, söylenen şarkılar eşliğinde oyunlar oynanır. Ertesi gün gelinin arkadaşları damat evinin getirmiş olduğu urbalarla gelini süsler. Damat ve yakınları davullu zurnalı bir ekiple gelin evine gelir. Bu sırada gelin bir odaya alınır ve odanın kapısı gelinin bir yakını tarafından kilitlenir. Gelinin beline varsa erkek kardeşi/abisi yoksa babası tarafından al kuşak bağlanır. Kapı parası verildikten sonra kaynana ve yakınları içeri alınır. Gelin evden varsa abisinin/ erkek kardeşinin yoksa babasının koluna girerek, tekbirler ve dualar eşliğinde çıkar ve damadın evine gider. Düğünden sonraki gün gelin tekrar giydirilip süslenerek bir köşeye oturtulur, çeyizleri eve serilir. Hem gelinin hem damadın yakınları, gelini ve getirmiş olduğu çeyizleri görmeye gelirler. Buna *duvak* denir. Düğünden üç sonra yeni evli çift ve damadın ailesi gelinin ailesini ziyarete

gider. *Üçgünleme* adı verilen bu ziyaret esnasında gelinin ailesi gelenlere çeşitli yemekler ikram eder. *Yumurta yeme* olarak adlandırılan bu yemekte damat hiç konuşmaz, damadın konuşması için kayınpederi tarafından bir hediye verilir ve damat ancak öyle konuşur.

Devrek ilçesi ve çevresinde düğün gelenekleri oldukça renkli bir şekilde geçmektedir.

2.3.1.2. Sünnet Düğünleri

Sünnetin kelime anlamına baktığımızda, Arapça ‘sunna’ kelimesinden geldiğini ve işlek yol, yayılmaya uygun davranış anlamlarını taşıdığını görürüz (Akkayan, 2009: 139). Toplumun büyük bir kesimi tarafından yalnızca dînî kaynaklı olduğu düşünülen sünnet, aslında geçmişten getirilen inançlar ve kültürün farklı yapı taşlarıyla birlikte yoğurulup şekillendirilmiş bir gelenektir. Bu nedenle, birbirine yakın ilçelerde hatta aynı ilçeye bağlı köyler arasında bile yapılan sünnet törenlerinde farklı uygulamalar görülmektedir.

Devrek’te sünnet merasimleri diğer merasimlerde olduğu gibi oldukça eğlenceli geçer. Sünnet olacak çocuğa, sünnetten önceki akşam sünnet kınası yakılır. Düğünler genellikle gündüz tertip edilir. Kimi aileler davul, zurna eşliğinde düğün yaparken kimi aileler de mevlüt okutarak sünnet merasimini gerçekleştirir.

Sünnet töreni yapılacak olan çocuk ata bindirilir ve davul zurna ile birlikte gezdirilir. Sünnet merasimi olan çocuk atıyla en önde; ailesi, akrabaları ve sevenleri de arabalarıyla arkada olmak üzere sünnet konvoyu oluşturulur. Bu konvoy bir şehir turu yaptıktan sonra sünnet merasiminin yapılacağı yere gider. Burada gelen misafirlere yemek ikram edilir. Akraba çocuklarının birlikte sünnet edilmesi oldukça sık görülmektedir.

2.3.1.3. Asker Uğurlama

Türkler tarih sahnesinde yer almaya başladığı günden bu yana askerî bakımdan her daim güçlü bir sistem kurmuş, askerliği en önemli vazifelerden biri olarak görmüş ve bunu yaşamının her noktasına yayarak asker millet olarak tanınmıştır. Türk töresi ve İslâm dininin de etkisiyle askerliği kutsal bir yapı olarak gören Türk milleti, asker uğurlamayı gelenek hâline getirmiştir. Askerlik çağına

gelmiş bir genci vatan borcunu ödemeye ağlayarak, yas tutarak değil; güle oynaya uğurlamak Türk milletinin geleneklerindendir. Askerlik vazifesini yerine getirmemek bir Türk delikanlısı için toplumda adam yerine konulmamak anlamı taşır. Toplumda yerleşmiş olan bakış açısına göre askerliğini yapmamış olana kız verilmez, askere gitmemiş olan genç henüz tam manasıyla kişiliğini bulamamış kabul edilir.

Anadolu'nun dört bir yanında, askerlik çağına gelmiş gençler vatanî görevini yapmaya giderken asker ocağına farklı törenlerle uğurlanır. Devrek'te de gideceği gün belli olan genç annesine, yakınlarına yemek olarak canın istediği şeyleri söyler. Bunlar annesi ya da yakınları tarafından yapılır, gitmeden önce delikanlıya yedirilir. Asker ocağına teslim olacağı güne kadar gencin istekleri yapılmaya çalışılır. O gün geldiğinde uğurlama merasimleri yapılır, büyükleri ile ellerini öperek helalleşir. Kimi genç asker ocağına gitmeden önce mevlüt okutur, kimi de yaptırdığı yemekleri arkadaşları ile birlikte bir eğlence düzenleyerek yer. Vedalaşma anı geldiğinde otogar askere gidecek gençler ve yakınları ile dolar. Bu uğurlamaya aile fertlerinin dışında gencin arkadaşları, yakınları da katılır. Vedalaşan gençlerin keyfini yerini getirmek, orada oluşacak hüznü ortamı dağıtmak için davul zurna ekibi de hazır bulunur. Eğlence yapılır. Asker olmaya giden genç tüm sevdikleriyle vedalaşıp otobüse bindiğinde araç hareket eder fakat otobüs tam olarak yola çıkmadan önce birkaç kez geri çevrilir. Aracın arkasından su dökülür. Otobüsü döndürme ve arkasından su dökme âdetinin manası; aracın suyun akışı gibi hızlı ve sorunsuz, kazasız bir şekilde yerine ulaşması ve askerlerin aynı şekilde su gibi gittikleri akıcılıkta yuvalarına dönmelerine vesile olmasıdır.

2.3.1.4. Hacı Uğurlama

Bir fıkıh terimi olarak; imkânı olan müslümanların belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafat, Muzdelife ve Mina'da belli dinî görevleri şart ve usulüne uygun olarak yerine getirmek suretiyle yapılan ibadeti ifade eder (Altuntaş vd. 2008: 21; Akkaya, 2006: 14). Hac ibadetinin, ruhî ve bedenî boyutu olan ibadetlerden biri olduğunu ifade eden Tirmizi, İslam'ın beş şartından biri olan bu ibadetin tek yönlü olmadığını vurgulamıştır (Tirmizi, 2011:6). Hac; İslâm'ın evrenselliğinin, birlik ve beraberliğin, ırk, renk, cinsiyet, dil, ülke ve kültür ayrımı yapmadan müminlerin kardeşlik ve eşitliğinin temsil edildiği bir ibadettir (Altuntaş vd., 2008: 21).

Bu bağlamda Devrek'te hacı adaylarını uğurlamak için birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Hacı adayları gitmeden önce hazırlıklarını tamamlarlar. Evlerinde Kur'an-ı Kerim ve mevlüt okuturlar. Hısım akrabalarla vedalaşıp helâlleşirler. Hareket günü geldiğinde tüm tanıdıklar uğurlama merasiminin yapılacağı camiye gelir. Kılınan namazın ardından okunan Kur'an, tekbir ve dualar eşliğinde coşkulu bir halk topluluğu hacı adaylarını kutsal yolculuğa uğurlar.

2.3.1.5. Dinî Bayramlarla İlgili Gelenekler

Dinî bayramlardan bir gün öncesi “*arefe günü*” olarak adlandırılır. Arefe günü ilçe merkezinde büyük bir pazar kurulur. Kurulan bu pazardan bayram için gerekli ihtiyaçlar temin edilir. Aynı gün sabah namazından sonra (köylere göre farklı zaman dilimlerinde olabiliyor) kabirler ziyaret edilir, Kur'an-ı Kerim okunur, dualar edilir. Ölmüş olanların hayrı için evlerde yapıp getirilen helvalar dağıtılır.

Ramazan Bayramı üç gün devam eder. Tekbir bayram namazı ile başlar ve biter. Kurban Bayramı ise dört gün devam eder, burada tekbir bayram namazı ile başlar ve bayramın dördüncü günü ikindi namazı ile biter. Tekbirler devam ederken yaş kesmek, ot koparmak, çift sürmek, dikiş dikmek günah sayılır.

Bayram namazından çıkanlar camiinin avlusunda büyükten küçüğe doğru sıralanır ve bayramlaşır. Bayram boyunca akrabalar, komşular, dostlar ziyaret edilir. Evlerde yapılan çeşitli yemekler, bunun yanında yine evde hazırlanan beyaz baklava gelen misafirlere ikram edilir. Bu yemekler sofraya belli bir sırayla getirilir ve buna “*kolonga*” adı verilir.

2.3.2. Devrek Yöresi Ağız Özellikleri

Bugünkü Zonguldak il sınırları içinde Çaycuma Ağızı ve Devrek-Ereğli - Zonguldak ağızları olarak iki ayrı ağız özelliği görülür.

Devrek yöresinde, diğer ağız yöresindeki özellikler bulunmakla birlikte en önemli ayrılma noktası, Anadolu ağızlarında XI. yüzyıldan beri yaygın olarak görülen genzel ñ sesinin kullanılmasıdır (EREN, 1997: 93).

- İlk seste, ilk hecede ve son seste kapalı e ünlüsü vardır; elêt-, gèy-, èn-, gèce
- Ünlü değişimleri vardır; esger < asker, lire < lira, emme < amma, habar < haber, beber < biber

- Ünlü uyumu oldukça güçlüdür;
dene < tane, arzak < erzak, hangı < hangi, Camal < Cemal, varkan < var iken
 - -ğ-, -y-, -n-, ünsüzlerinin düşmesi ile ikiz ünlüler oluşur;
eşee < eşeğe, çocuun < çocuğum, Zonguldaa < Zonguldağa
 - Ökseste g- hakimdir;
goy-, gırk, garı, gaç-, gabak, gafa
 - -g-, -ğ- < -v- değişimi yaygındır;
dövün < düğün, sövüt < söğüt, dav < dağ
 - Nazal(genzel) ñ ünsüzü yaygın olarak kullanılır;
deñiz, aldiñ, yalañuz, deyoñ, saña
 - İç seste, ünsüzlerden önce ve son seste r düşer;
günnē, Atatük, deyomuş, hāman
 - Ön, iç, son seslerde ünsüz tonsuzlaşması görülür;
töngel, keri, gitmes, pilaf, pirket, epdes, fur
 - ile edatının eklenmesi ile -l- > -n- değişmesi olur;
sennen, okuznen, anamnan
 - Şimdiki zaman kipi 3. teklik-çokluk kişi eklerinde düzleşme görülür;
gidiya, geliyala, gosderiya, bakıyala
 - Geniş zaman kipi genellikle yuvarlaktır;
vörü < verü < verir, gelüle < gelirlir
 - Geniş zaman ve şimdiki zaman kipinin 1. teklik kişisinde, kişi eki bazen –
n’li söylenir;
giderin < giderim, gelirün < gelirim; yapıyon < yapıyorum, goşuyon < koşuyorum
 - Geniş zamanın olumsuzunda, -mas(z) / mes(z) biçimi yanında -mar / -
mer’li kullanım da görülür;
etmes < etmez, gitmes < gitmez, yapmaruz < yapmayız, gelmerüz < gelmeyiz,
 - Görülen geçmiş (di’li geçmiş) zamanın 3. teklik kişi eki -dık / -dik düzenli
olarak yuvarlaklaşır;
yapduk < yaptık, geldük < geldik, gaçduk < kaçtık
 - Şart kipinin 1. çokluk kişisi genellikle -sez / -saz biçimindedir;
yapsaz, gelsez, tutsaz
 - İsim-fiilin 1. teklik ve çokluk kişi ekleri, ünsüzle kapanan ad tabanlarına -
y- ünsüzüyle genişlemiş biçimi olan -yım / -yuz olarak gelir;
benyım, büyükyüz
 - “buraya, şuraya, oraya” sözcüklerinin söylenişte -a verme hali ekleri düşer;
buray, şuray, oray
- Oray otma demedim mi saña (EREN, 1997: 93).

3. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bu bölümde atasözleri ve deyimler ile ilgili genel bilgiler verilmiş, bunun yanında atasözleri ve deyimlerin karşılaştırması yapılmıştır.

3.1. Atasözleri

Kökleri insanlık tarihi kadar eskilere dayanan atasözleri, her millette var olan dil hazineleridir.

Toplumsal yapının kuralları belirlenirken insanlığa ışık tutan en önemli kaynak, hayat tecrübeleri olmuştur. Bireyler bu tecrübelerini aynı hataların tekrarını önlemek veya farklı önerilerde bulunarak seçenekleri artırmak amacıyla akılda kolay tutulabilecek, kısa ve öz bir ifade ile dilden dile aktarılacak kalıp sözlere dönüştürmüşlerdir. Atasözü ve deyim adı ile anılan bu kalıp sözlerin toplum yaşantısını düzenlemedeki rolü oldukça büyüktür. “ Atasözleri, duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıl içinde geçirdiği deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan anayasası gibidir” (Alizade, 1992: 13).

Atasözlerinin oluşumu ve kökeni hakkında kesin bilgilere ulaşmak zordur. Nitekim atasözleri, ilk söylendiği biçimden oldukça farklı bir hale gelmiştir. Tarihi seyir içinde günün ihtiyaçları doğrultusunda üzerine eklemeler, çıkarmalar yapılarak ilk söyleyen kişiye ait olmaktan çıkmış, topluma mal olmuştur.

Atasözlerinin ortaya çıkışı hakkında Şükrü Elçin şu görüşleri dile getirmektedir: “ Mensur atalar sözü, nazmın parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden, unutulmasından meydana gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl şeklini almış olabilir” (Elçin, 1969: 176).

Ömer Asım Aksoy’un, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinde atasözlerinin ortaya çıkışı hakkında yer verdiği bilgiler ise şu şekildedir:

“Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler” (Aksoy, 1988: 15).

Atasözlerinin ortaya çıkışı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde konu ile ilgili kesin sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir. Toplum içinde saygınlığı olan

Dede Korkut gibi bilge kişilerin, şamanların ya da söz söyleme yeteneği olan ozanların, âşıkların söylemiş olduğu sözlerin atasözlerine kaynaklık ettiği görülmektedir. Bunlar dışında efsane, masal, destan gibi edebi eserlerden ayrılarak ortaya çıkan atasözlerimiz de mevcuttur.

Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim gibi kutsal kitapların da atasözlerinin oluşumunda rol oynadığı bilinmektedir. "...O'nun 'ol' dediği gün (her şey) hemen olur. O'nun sözü haktır " (En'am, 6/73) ayeti, atasözlerimize "Altı olur, yedi olur, hep Allah'ın dediği olur " şeklinde geçmiştir. "Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur " (Bakara, 2/216), "Olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur " (Nisa, 4/19) ayetleri de "Her işte bir hayır vardır" şekliyle atasözlerimizin içinde yer almıştır.

3.1.1 Atasözünün Tanımı

Türk dilinin tarihteki ilk edebi ürünü olarak kabul edilen Orhun Abideleri'nden günümüze gelinceye dek atasözü için değişik terimler kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan "atasözü" kavramının Azerbaycan Türkçesinde karşılığı "atalar sözü" iken, Başkurt Türkçesinde buna "mākāl, äytim, atalar hüzi" denilmektedir. Kazak Türkçesinde "makal, mätel, nakıl" olarak adlandırılan atasözleri Kırgız Türkçesinde "makal, lakap" olarak anılmaktadır. Özbek Türkçesinde de diğerlerine benzer olarak "makal" şeklinde ifade edilirken, Tatar Türkçesinde "atalar süzi, mākāl, äytim"; Türkmen Türkçesinde ise "atalar sözi, nakıl" şeklinde ifade edilmektedir. Uygur Türkçesinde de Kırgız ve Özbek Türkçelerinde olduğu gibi "makal" olarak karşımıza çıkmaktadır (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 1991: 32-33). Irak Türkmenlerinin "eskiler sözü" olarak ifade ettiği atasözleri, Kerkük ağzında birkaç farklı kullanımla karşımıza çıkmaktadır: "darb- kalam", "emsal", "cümle-i hikemiyye", "deme", "demece", "deyişet" bu kullanımlara örnek olarak verilebilir. Atasözleri teriminin Doğu Türkistan'daki karşılığı "tabma" veya "ulular sözü" olarak karşımıza çıkarken Anadolu'nun bazı yörelerinde ise "deyişet" ve "ozanlama" şeklindeki ifadeler görülmektedir (Albayrak, 2009: 2, 42).

Tarihi, Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olarak kabul edilen *Orhon Yazıtları*'na kadar uzanan atasözü kavramı Göktürkler, Uygurlar ve Karahanlılar dönemlerinde "sab/sav" sözcüğüyle adlandırılmıştır. Yusuf Has Hacib XI. yüzyılda

kaleme aldığı *Kutadgu Bilig* adlı eserinde atasözü için “sav” yanında “mesel” ifadesini de kullanmıştır. Habeşçe ifadesi “mesl, mesâle” olan, Ârâmicede “meslâ, mäsâl” sözcükleri ile ifade edilen atasözü terimi Arapçada “masal, mesel” ve çoğul şekliyle “emsal” biçiminde karşımıza çıkar. “Emsal” sözcüğü, “mukayese, karşılaştırma” anlamına gelirken zamanla atasözü kavramına doğru genişlemiştir. Arapçadan Farsça ve Türkçeye geçen bu sözcüğün “mesel, durûb-ı emsâl, darb-ı mesel” şeklindeki kullanımları XX. yüzyılın başlarına kadar görülmüştür. Anadolu’da XV. yüzyıldan itibaren, “atalar sözü” ifadesiyle de adlandırılan bu kavram, günümüz Türkiye Türkçesinde yaygın olarak “atasözü, atasözleri” şekilleriyle kullanılmaktadır (Elçin, 1998: 453-454).

Bilimsel çalışmaların çoğunda tanımlar ilk yapıldıkları haliyle kalmaktadır. Alanında uzman kişiler tarafından yapılan bu tanımlar uzun yıllar, olduğu gibi veya üzerinde küçük değişiklikler yapılarak geçerliliğini korumaktadır. Halk bilimi alanına giren tanımlar ise bu genellenmenin dışında kalmaktadır. Zira halk bilimi yaşayan ve değişen bir yapıya sahiptir. Bu alana giren kavramlar da ortaya çıkan değişimlerden etkilenmektedir. Bunun sonucunda atasözünün, deyim, manin, türkünün tanımı zamanla değişmekte, yapılan tanımlar arasında farklılıklar görülmektedir.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*’te atasözlerini “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2011:180).

Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü’nde ise “Eski kuşakların denemelerinden kalma yol gösterici, akıl verici yargı ve öğüt” şeklinde tanımlanmıştır (Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, 1972).

Gramer Terimleri Sözlüğü’nde “Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz” şeklinde ifade edilmiştir (Gramer Terimleri Sözlüğü, 2003).

Halkbilim Terimleri Sözlüğü atasözleri için “Halkın, doğal ve toplumsal olaylarla ilgili kanıtlarını belirleyen özlü, kısa, geleneksel halk anlatımı. (Bu

anlatım genellikle uyaklı, benzer, karşıt anlamlı, eş sesli sözcüklerle sözcük oyunlarından oluşmaktadır.)” şeklindeki tanımı kullanmıştır (*Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, 1978).

Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü’nde “İfade sanatlarına bürünmüş eski söz” şeklindeki ifade ile kısa bir tanım yapılmıştır (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948).

Yazın Terimleri Sözlüğü atalarsözü olarak ifade ettiği atasözü için “Ataların uzun denemelerine dayanan yargılarını öğüt olarak kurallaştıran özsöz” tanımını kullanmıştır (*Yazın Terimleri Sözlüğü*, 1974).

Yukarıda atasözleri için sözlüklerde yapılmış tanımlara yer verilmiştir. Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere atasözleri için benzer noktalara değinen ancak ufak tefek farklılıklar içeren birçok tanım mevcuttur. Konu ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların da birbirinden farklı tanımları olduğu görülmektedir.

Ömer Asım Aksoy, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinde atasözleri için:

“Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yapılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” (Aksoy, 1988: 37) ifadelerini kullanmıştır.

“Nazım, nesir her iki şekli ile tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih, mecaz, kinaye, tezat gibi edebî sanatların kudretinden yararlanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız hususiyetiyle yetişecek gençlere aktaran sözlerdir” ifadelerini kullanan Şükrü Elçin (Elçin, 1969: 176), diğer tanımlardan daha farklı olarak atasözlerinin hem nazım hem nesir şekillerinin olduğuna ve edebi sanatların gücünden yararlanarak genç nesillere aktarıldığına değinmiştir.

“Atasözü, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak kısa söylenmiş ve halka mal olmuş öğüt” (Evliyaoğlu ve Baykurt, 1988: 101).

Atasözlerini tanımlarken çok uzun cümleler kurmayan Ülkü Çelik Şavk, atasözlerinin kısa, öz ve kalıplaşmış veciz ifadeler olduğuna değinmiştir (Şavk, 2002: 9).

Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dil Bilim* adlı eserinde atasözlerinin çoğunlukla bir cümle biçiminde olup bir yargı anlattığını hatta kimi zaman ölçü ve uyakla söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözler olduğunu ifade etmiştir (Aksan, 1998: 38).

“Yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözler Türkiye Türkçesinde ‘atasözleri’ olarak adlandırılır” (Çobanoğlu, 2004: 1) şeklindeki tanımla atasözlerinin öğüt verici özelliği üzerinde durulmuş ve her toplumda bu tarz sözlerin varolduğu belirtilmiştir.

“Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir” (Albayrak, 2009: 3), “Atasözleri (Proverbs, Maximes, Sprichwörter) atalardan kalmış belirli kalıplar içinde yol gösterici, akıl öğretici tümcelerdir” (Hatipoğlu, 1972: 182), “Atalardan kalmış, yani ulusun ortak ürünü olan yol gösterici, öğüt verici kalıplaşmış sözlerle atasözü denir” (Koç, 2002: 375) tanımlarında atasözlerinin öğüt verici, yol gösterici olma özellikleri ile kısa ve özlü sözler olmaları ortak bir şekilde vurgulanmıştır.

Yapmış olduğu tanımın kapsamını oldukça geniş tutan Şöhret Türkmen Aktaş, atasözleri ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Atasözleri, bir ulusun geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadığı deneyim, gözlem ve bunlardan doğan düşüncelere dayanan; genel kural ve düstur niteliği taşıyan veya bir doğruyu ortaya koyan; söyleyeni unutulduğu için halkın ortak malı olan (anonim); kısa, özlü ve kalıplaşmış; içinde yargı (hüküm) bulunan bir tümce değerindeki sözlerdir” (Aktaş, 2004: 13).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere atasözleri ile ilgili çalışma yapan dil bilimciler birbirine oldukça benzerlik gösteren tanımlar yapmıştır. Bu tanımların ortak noktalarından yola çıkılarak; atasözlerinin köklü bir geçmişi olan, uzun deneyim ve gözlemlere dayanan, öğüt verip yol gösteren, ait olduğu milletin ortak malı haline gelmiş, kısa, özlü ve kalıplaşmış ifadeler olduğu söylenebilir.

3.1.2 Atasözlerinin Şekil Özellikleri

Atasözleri alanında çalışma yapan dil bilimciler atasözlerinin şekil özelliklerine yönelik farklı tespitlerde bulunmuşlardır. Atasözlerinin şekil

bakımından incelenmesi sonucu ortaya çıkan başlıca özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Atasözleri tanımlarında karşımıza çıkan ortak noktalardan biri “kalıplaşmış ifadeler” olmalarıdır. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinde atasözlerinin kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözler olduğunu, her atasözünün belli bir kalıpla, belli sözcüklerle söylenmiş donmuş biçimlerinin olduğunu dile getirmiştir. Bu donmuş biçim nedeniyle sözcüklerin değiştirilip yerlerine aynı anlamda dahi olsa farklı bir sözcük getirilemeyeceğini, sözdiziminin bozulamayacağını söylemiştir. Bu şekilde bir değişim yapıldığı takdirde ortaya çıkan sözün eski anlamını korusa dahi atalar sözü olarak anılamayacağını ifade eden Aksoy, konu ile ilgili olarak eserinde şu örneklerle yer vermiştir:

“Örneğin, ‘Derdini saklayan derman bulamaz’ sözündeki ‘derman’ yerine ‘ilaç’ denilemez. ‘Çalma elin kapısını, çalarlar kapını’ sözü de sözcüklerin sırası değiştirilerek ‘Elin kapısını çalma, kapını çalarlar’ biçiminde söylenemez” (Aksoy, 1988: 15-16).

Atasözlerinin kalıplaşmış sözcükler olduğuna dair Aydın Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* adlı eserinde atasözlerinde kullanılan kelimelerin seçiminde büyük bir halk kitlesinin yüzyıllarca süren zevki ve sağduyusunun bulunduğunu bu nedenle bir kelimenin çıkarılıp eş anlamlısı dahi olsa başka bir kelimenin konulamayacağını dile getirmiştir. Bu şekilde bir kullanımın olması durumunda ortaya çıkan sözün etkisini, güzelliğini ve gücünü kaybetmiş bir söz olacağını ve bunun atasözü olmaktan çıkacağını ifade etmiştir (Oy, 1972: 53-54).

Konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu ise görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Atasözleri her şeyden önce bir yargı taşırlar. Bu bakımdan daima tümce biçiminde kurulmuşlardır. Başka sözcük birliklerinde olduğu gibi atasözlerinde de kalıplaşma vardır. Bu bakımdan da atasözleri herhangi bir tümce halinde bulunamaz. Atasözlerinde, lehçelere, ağızlara veya zamana bağlı olarak bazı değişiklikler görülür. Fakat belirli bir iki sözcük arasındaki kalıplaşma olduğu gibi kalır. Çünkü atasözleri de deyimler gibi pek uzun olamaz, sözcükler sayılı hatta ölçülüdür ve aralarında uyak gibi ses benzerliği de arandığından, kalıplar kolay kolay bozulamaz. Bu bakımlardan sözcükler yerlerinde kalıplaşmış sayılır. Atasözlerindeki her bir sözcük veya bir ek, ancak olduğu yerde, bir başka benzer sözcük veya ekle değiştirilebilir veya kalıbın bir kısmının başa veya sona kaydırılmasıyla değişiklik yapılabilir. Yoksa atasözleri çeşitli çekim ekleriyle ad ve eylem çekimlerine giremezler: ‘Sirkesini, sarımsağını sayan paçayı yiyemez’ veya ‘Sirkeyi sarımsağı düşünen paçayı yiyemez’ ; ‘Akıllı düşman

akılsız dosttan hayırlıdır’ veya ‘Akıllı düşman akılsız dosttan iyidir’ ‘Acı patlıcanı kırağı çalmaz’ veya ‘Acı patlıcanı kırağı yakmaz’” gibi (Hatipoğlu, 1972: 183-185).

Genel olarak atasözlerinin kalıplaşmış ve değiştirilemez sözler olduğu vurgulansa da “ İlk yazılı metinlerimizden itibaren yüksek bir ifade gücünün yansımaları olarak karşımıza çıkan kalıp ifadelerin zaman içinde Türk boyları arasında bazen ses, bazen şekil, bazen de anlam değişmesine uğraması kaçınılmazdır” (Gökçe, 2011: 1) şeklinde görüşler de mevcuttur.

İlhan Başgöz’ün “Atasözleri gibi kısa ve değişmez görünen folklor örnekleri bile zamanla değişen bir dinamiklik gösterirler” (Başgöz, 1995: 79-84) şeklindeki görüşü, atasözlerinin ‘kalıplaşmış ve değiştirilemez’ olduğunu katı bir şekilde ifade eden görüşlere göre daha ılımlıdır.

Atasözlerimizin geçmiş dönemlerdeki kullanımlarına bakıldığında; kullanıldıkları zaman, coğrafi koşullar, sosyo- kültürel yapı, ağız özellikleri, lehçe farklılıkları gibi birçok etken nedeniyle küçük de olsa değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Konu ile ilgili olarak Prof. Dr. Şükrü Elçin’in şu değerlendirmesinin gayet yerinde olduğunu söyleyebiliriz:

“Ortak bir halk dili ve zevki ile ancak birkaç cümle kalıbı içinde meydana gelebilen bu mahsullerin kolaylıkla aşınmayan sağlam birer bünyeleri vardır. Bu bünyelerin bazı taşlarını değiştirmek sözün kuvvetini azaltır. Dil ve düşüncenin birbirine tesiri sonunda sabit bir karakter kazanan söz dizimini (sentaks) değiştirmek, söyleyiş tarzını bozar. ‘Derdini saklayan derman bulamaz’ cümlesinde ‘derman’ yerine ‘ilaç’ kelimesini koyduğumuz takdirde söz, tesir kudretini kaybeder. Bununla beraber atalar sözü bütün ortak halk edebiyatı mahsullerinde olduğu gibi zamana, mekâna, lehçelere, ağızlara; aşiret, köy, şehir çevrelerine veya herhangi bir tarikat, meslek, sanat çevresine göre ufak-tefek değişikliklere uğrarlar: ‘Endik uma evligni ağırılar’ (yıl 1077) [...] ‘Konugun kutsuzu ev ısını ağırılar’ (yıl 1480) [...] ‘Ahmak misafir ev sahibini ağırılar’ (Bugün) Bu değişmeler sırasında eski kavramlar unutulabilir; onların yerine halk muhayyilesinin icat ettiği tabirlerin mânâlarını bulmak güçlüğü ortaya çıkar. Söze âdeta bir gölge düşer, açıklık kaybolur” (Elçin, 1997: 422).

Günümüz Türkçesinde, “El yumruğunu yemeyen, kendi yumruğunu değirmen taşı sanır” şeklinde kullanılan atasözü 15. yüzyıl bilginlerinden Mehmed Neşrî’nin *Neşrî Tarihi* adıyla da bilinen *Kitâb-ı Cihan-nüma*’sında şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Kimse tabacasın yimeyen kendü tabancasın demürden sanur” (Köymen ve Unat, 1995: 268-269).

Bu atasözü, yukarıda adı geçen eserle aynı yüzyılda yazıldığı düşünülen ancak kim tarafından yazıldığı belli olmayan Kitâb-ı Atalar (Atalar Sözü) isimli eserde ise aşağıdaki şekliyle yer almaktadır:

“Biregü yumruğun yemeyen kendi yumruğun demür sanır” (İzbudak, 1936: 43).

Aynı atasözüne Şinasi tarafından 19. yüzyılda kaleme alınan Durûb-ı Emsâl-î Osmâniye adlı eserde şu şekilde yer verilmiştir:

“El yumruğunu yemeyen, kendi yumruğunu buz dağının armudu sanır” (Şinasi, 1287: 50).

Prof. Dr. Şükrü Elçin ise, Şinasi'den aktardığını belirttiği bu atasözünde geçen “buz dağının (طاعنك زبو)” ifadesi yerine “Bozdoğan” ifadesini kullanmıştır (Elçin, 1997: 627). Aynı ifade, Milli Kütüphane Başkanlığı tarafından hazırlanan *Türk Atasözleri ve Deyimleri* adlı kitapta “Bozdağı'nın” biçiminde geçmektedir (Milli Kütüphane Başkanlığı, 2001: 115).

Güvâhi'nin 1526 yılında kaleme aldığı *Pendname* adlı eserinde yer alan atasözlerinin çoğu günümüzde de kullanılmaktadır. Bunların bir kısmında değişiklik olsa da günümüzdeki atasözlerine yakınlıkları göze çarpmaktadır. *Pendname* 'de:

“Dürüş harç it nitekim düğün için

Ki ag akçe olur kara gün için” şeklinde geçen atasözü günümüzde “Ak akçe kara gün içindir.” şekliyle kullanılmaktadır.

“Gerek ikdam arz-ı hale yendek

Virilmez oğlan aglamasa emcek” şeklinde geçen atasözünün “Ağlamayan çocuğa meme vermezler.” şekliyle günümüzde kullanımı devam etmektedir.

“Egül illâ kamu bu neva giçer

Sovuk suyu kimi üfürüp içer” şeklinde geçen atasözü günümüzde “Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.” ifadesiyle kullanılmaktadır.

Aksoy, bu konuyla ilgili olarak manzumelerin içine alınan atasözlerinin kalıplarının bozulduğunu, şairlerin vezne uysun diye veya başka sebeplerle sözcükleri değiştirdiğini, araya sözcük eklediklerini, sözdizimine farklı bir biçim verdiklerini dile getirmektedir. Bu sebeplerden dolayı da manzume içindeki değişik biçimleri ile atasözleri olarak kabul edilemeyeceklerini, ancak asılları farklı olan atasözlerine işaret sayılabileceklerini ifade etmektedir (Aksoy, 1988: 34-35).

Ömer Asım Aksoy, konu ile ilgili eserinde şu örneklerle yer vermiştir:

Yüce olur ise her ne kadar dağ,

Yol üstünden aşar yakın u ırağ. (Güvâhî)

(Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar.)

Bu mesel meşhurdur kim dest ber bâlâyî dest.

(El elden üstündür.) (Nev'î)

Ağlamak ne demek kendi düşenler?

(Kendi düşen ağlamaz.) (Levnî)

Zeminin gûşu var derler meseldir.

(Yerin kulağı var.) (Hıfzî)

Hoş gelir âvâze-i davul u zurna dûrdan.

(Davulun sesi uzaktan hoş gelir.) (Molla)

Tarihi süreç içerisinde atasözlerinde kısıtlı da olsa değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak atasözlerinde meydana gelen değişiklikler sadece bununla sınırlı değildir. Günümüzde kullanılan birçok atasözünün bölge veya yöre ağızlarında birbirinden farklı biçimleri karşımıza çıkabilmektedir. Ömer Asım Aksoy'un "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*" adlı çalışmasında "Görünen dağın (köyün) uzağı olmaz" (Aksoy, 1988: 292) şeklinde geçen atasözü Afyon, Isparta ve Tokat yöresinde "Görünen dağın ardı (arkası, dibi) yakındır" (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 2016: 127) şeklinde kullanılmaktadır. "İt ürür, kervan yürür" (Aksoy, 1988: 335) atasözü Malatya ve Elazığ yörelerinde "İt ürümekle kervan yolundan kalmaz" (BAAD, 2016: 150) şeklinde; "Kızı kızken görme, gelinken gör; gelinken görme, beşik ardında gör" (Aksoy, 1988: 362) atasözü Muğla yöresinde "Kızını kız iken övme gelin iken öv, gelin iken övme kucağı çocuklu iken öv" (BAAD, 2016: 167) biçiminde; "Ölümü gören hastalığa razı olur"

(Aksoy, 1988: 408) atasözü Osmaniye yöresinde “Ölümü gören sıtmaya razı olur” (MKB II, 2001: 104) şeklinde kullanılmaktadır.

Atasözlerinin kalıplaşmış olduğunu belirten Aksoy bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Kimi atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atalarsözü olarak tanındığından değişiklikler ‘donmuş olma’ kuralına aykırı sayılamaz” (Aksoy, 1988: 19).

Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı çalışmasında yer verdiği bu görüşünü örneklerle de desteklemiştir: “ ‘Denize düşen yılana sarılır’ sözünün ‘Denize düşen yosuna sarılır’ biçimi de vardır.” (Aksoy, 1988: 19).

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Aksoy, aktardığımız örnekte geçen sözleri iki ayrı atasözü olarak kabul etmektedir. Ancak hem anlam olarak hem söylem olarak birbirine çok yakın olan bu iki sözü ayrı ayrı atasözü olarak değerlendirmek yerine aynı atasözünün farklı bir biçimi olarak görmenin daha yerinde bir karar olacağı söylenebilir. Nitekim halk edebiyatının birçok türünde var olan “*varyant*” kavramından atasözleri için de bahsedilebilir. “Bir ‘eş metin’in farklı kişilerce ortaya konulan nüanslı anlatımı” (Oğuz, 1997: 7) biçiminde kısa bir ifade ile açıklanabilen varyant kavramının atasözlerinde kullanılması bu sözlerin farklı nedenlerle şekil yönünden değişikliğe uğrayabildiğini göstermektedir. Burada sözü edilen değişiklik kısıtlı düzeyde olan ve atasözünün vermek istediği mesajı değiştirmeyen sadece biçimsel açıdan karşımıza çıkan değişikliktir. Aksi takdirde bir varyant değil, başka bir atasözü söz konusu olur.

Konu ile ilgili olarak Hatipoğlu’nun yapmış olduğu şu değerlendirmeler de atasözlerinin varyantlarının olabileceğini belirtmektedir:

“Atasözleri ve deyimlerin ortak önemli yönlerinden biri de kelimeler arasındaki kalıplaşmadır. Atasözleri ve deyimlerin bir iki kelimesi veya eki değiştirilebilir, öteki kelimeler birbirine kenetlenmiş gibi kalıplaşmıştır, değiştirilemez. Bu değişimin de her atasözü ve deyme göre bir ölçüsü vardır. ‘Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.’ atasözünde ancak ‘*hayırlıdır*’ sözü ‘*iyidir*’ sözüyle değiştirilebilir.” (Hatipoğlu, 1964: 468). “Atasözlerinin çoğu halkın malı olduğu için, bölge ağızlarında bol bol kullanılır. Bir atasözü pek çok bölgede ortak olarak kullanıldığı gibi, sırf bir bölgeye ait özellikler de taşıyabilir. Atasözleri, bir bölgede yayıldığı kalıpla tanınır, öyle ki, bir biçimi bilen, öteki biçimi yanlış sayar.” (Hatipoğlu, 1972: 185-187).

2. Atasözleri kısa ve özlü sözlerdir. Genel olarak öğüt vermeyi, yol göstermeyi amaçlayan atasözleri kolay hatırlanabilmeleri için uygun kısalıkta olmaktadır.

Aydın Oy, bu konuyla ilgili olarak *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* adlı eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Atasözlerinde kısalık, düşünceyi en az kelime ile en olgun ölçüler içinde vermek şaşmaz bir kuraldır. Bu bakımdan atasözlerinde gereksiz bir kelimeye bile rastlanmaz” (Oy, 1972: 53).

Aksoy, konu ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır: Dikensiz gül olmaz./Alet işler, el övünür./ Taşıma su ile değirmen dönmez... gibi” (Aksoy, 1988: 16).

Nurettin Albayrak da atasözlerinin kısa ve özlü sözler olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Atasözlerinin en önemli biçim özelliği kısa olmalarıdır. En kısa atasözleri iki kelimedenden oluşmuştur: Ağlatan, gülmez/ Birlik dirliktir” (Albayrak, 2009: 26).

3. Atasözleri cümle biçiminde bulunur. Bu cümleler kurallı veya devrik cümle olabileceği gibi eksiltili cümle kalıbında da olabilir. Hatipoğlu, “ Atasözleri bir yargı (hüküm) taşıdıklarından daima cümle halindedirler” (Hatipoğlu, 1964: 468) şeklindeki ifadesiyle bu bilgiyi desteklemektedir.

Oy, atasözlerimizde görülen eksiltili cümle kalıbı ile birtakım atasözlerinde anlamın çok daha keskin bir anlatım gücüne eriştiğini bu atasözlerinde fiillere bile ihtiyaç duyulmadığını, cümlelerin en önemli ögesi olan fiil atılmış olduğu halde atasözünün anlamının tam olduğunu ifade etmiştir. Konu ile ilgili olarak şu örneklerle yer vermiştir:

“Aba vakti yaba, yaba vakti aba.

El el ile değirmen yel ile” (Oy, 1972: 53-54).

Aksoy da konu hakkında birçok atasözünün devrik tümce ile kurulduğunu böylece daha güçlü bir anlatımın sağlandığını ifade etmiştir.

Konuya örnek olması açısından “Ada bana, adayım sana/ Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu/ Say beni sayayım seni/ Açma sırrını dostuna o da söyler dostuna ” (Aksoy, 1988: 27) atasözlerini vermiştir.

4.Cümle halinde bulunan atasözlerinde yüklem, genellikle geniş zaman kipiyle çekimlenmektedir.

Atasözlerinde yüklem, çoğunlukla geniş zaman kipiyle çekimlenmektedir. Bu durumun, alışkanlıkları ifade eden veya genel kural niteliği taşıyan yargıların geniş zaman kipiyle çekimlenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim atasözleri de genel kural niteliği taşıyan, öğüt verici, alışkanlık durumunda olan tutum ve davranışları ifade eden sözlerdir.

Atasözlerinde geniş zaman kipinin hem olumlu hem de olumsuz çekimi kullanılmaktadır. Birden çok yüklemi olan bazı atasözlerinde geniş zamanın olumlu ve olumsuz çekimlerinin birlikte kullanıldığı da görülmektedir:

Deveyi yük değil zelber yıkar.

Canı acıyan eşek atı geçer.

Cins kedi ölüsünü göstermez.

Bakan yemez, kapan yer.

Ağaçtan maşa olmaz.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Hatipoğlu, konu ile ilgili olarak atasözlerinin çoğunun geniş zamanlı (muzari, aoristum) fiillerle kurulduğunu aynı zamanda geniş zamanın olumsuzunun da atasözlerinde sıkça kullanıldığını dile getirmiştir. Ayrıca atasözlerinin geleneklerinde bulunan öğüt verme özelliğinden dolayı ikinci şahıs emir kipinin de kullanıldığını dile getirmiştir (Hatipoğlu, 1964: 468).

Aydın Oy, fiil çekimleri ile ilgili görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

“Kullanıştaki sıra ve önemlerine göre ilk dört kipi ele alacağız. Çünkü bunlar, atasözlerinin en karakteristik fiil kipleridir.

a. Geniş zaman: Olumlu ve olumsuz olarak geniş zamanlı fiiller ile kurulmuş atasözlerimiz pek çoktur. Çünkü atasözlerindeki kalıcı yargıları anlatmada en elverişli kip geniş zamandır.

Akacak kan damarda durmaz.

Garip kuşun yuvasını Allah yapar.

b. Emir kipi: Öğüt veren atasözü cümlelerinde fiiller emir kipindedirler. Güvenme varlığa, düşersin darlığa.

c. Gereklilik kipi: Adı üzerinde, bu kip de bir işin gereğini belirtir, bu yönü ile de emir kipine yaklaşıp. Atasözlerinde emir kipine yakın bir oranda kullanılmasının nedeni de buradan gelir. Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.

d. Öğrenilen geçmiş zaman: Bir fıkraya dayanan atasözlerimizde de, bir olay üzerine söylenmiş oldukları için, bu kip kullanılmıştır” (Oy, 1972: 92-95).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere atasözleri genel olarak geniş zaman kipinin üçüncü tekil kişisi ile çekimlenmektedir. Öğüt anlamı taşıyan atasözlerinde ise emir kipinin ikinci tekil şahıs çekimi kullanılmaktadır. Bunların dışında kalan kiplere ise çok sık olmamakla beraber rastlanmaktadır. Atasözlerinin çekiminde en az görülen zaman kipi ise şimdiki zamandır.

3.1.3. Atasözlerinin Anlam Özellikleri

Atasözleri bir milletin ortak ürünüdür, milletin kendi varlık ve benliğinin göstergesidir. Hatiboğlu, atasözlerini ‘hazır akıllar’ olarak adlandırırken bunların anlam özellikleriyle ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “Atasözlerinin anlam yönünden en büyük özelliklerinden biri de soyut kavramları anlatabilmek, canlandırabilmek için çok defa somut varlıkları örnek göstermeleridir” (Hatipoğlu, 1972: 191).

Atasözleri ve deyimler konusunda detaylı çalışmaları bulunan Aksoy, atasözlerinin anlam (kavram) özelliklerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiğini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- yansıca bildiren atasözleri vardır: Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer... gibi.
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak- belirten atasözleri vardır: Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür... gibi.
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır: Sona kalan dona kalır... gibi. Bu sözlerin altında ‘istemelisin ki elde edesin’, ‘insan kendisini öfkeye kaptırmamalı’ dersleri bulunmaktadır.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri vardır: Yoldan kal, yoldaştan kalma... gibi.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır: Taşıma su ile değirmen dönmez... gibi.
6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır: Kız beşikte, çeyiz sandıkta... gibi.
7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır: Baykuşun kısmeti ayağına gelir... gibi” (Aksoy, 1988: 17-19).

Atasözlerimizin en belirgin anlam özelliklerinden biri soyut kavramları anlatmak için somuttan hareket edilmesidir. Atasözlerinde genellikle mecazlı ve

kinayeli anlatım yolları tercih edilir. Böylece verilmek istenen mesaj daha dikkat çekici ve etkileyici hale getirilmiş olur.

Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.

Üzümünü ye bağını sorma.

Kel yanında kabak anılmaz.

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.

Baca eğri de olsa duman doğru çıkar, gibi.

Bunun yanında atasözlerinin hepsi mecaz anlamlı değildir. Bazı atasözleri iletmek istedikleri mesajı herhangi bir mecazlı ifadeye gerek duymadan doğrudan aktarır. Bunlar gerçek anlamlı atasözleridir:

Ecele çare bulunmaz.

Bugünkü işini yarına bırakma.

Bir sırrın varsa söyleme dostuna, dostunun da dostu vardır; o da söyler dostuna.

Yolcu yolunda gerek.

Dost ile ye iç, alışveriş etme.

Korkunun ecele faydası yoktur, gibi.

Bazı atasözlerimiz ise hem gerçek hem mecaz anlamlıdır. Bu atasözleri gerçek anlam taşısa da kastedilen anlamları mecaz anlamlarıdır:

Mum dibine ışık vermez.

Damlaya damlaya göl olur.

Taşıma suyla değirmen dönmez, gibi.

Bazı atasözlerinde aynı durum farklı söylemlerle dile getirilmiştir. Atalarımız bir durumu anlatmak veya bir öğüdü vermek için tek kalıp kullanmamış, bunları

değişik şekillerde dile getirmiştir. Kısacası aynı anlama gelen veya yakın anlamlar taşıyan atasözlerimiz mevcuttur. Bu da kültürümüzün ve atasözleri hazinemizin zenginliğini göstermektedir. Bu duruma örnek olarak:

Yalnız taştan duvar olmaz. – Nerde birlik, orda dirlik.

Ağır giden yol alır, hızlı giden yolda kalır. – Acele ile menzil alınmaz.

Aynı anlama gelen veya yakın anlamlar taşıyan atasözlerimiz olduğu gibi anlamları birbirine aykırı olan atasözlerimiz de mevcuttur. Birbiriyle çelişen atasözleri konusuna değinen Prof. Dr. İlhan Başgöz aynı kültür içinde anlamları birbiri ile çelişen atasözlerinin, o kültür içinde bulunan çeşitli grupların ve çevrelerin yaratması olarak yorumlanması gerektiğini ifade etmektedir. Tarihî süreç içerisinde farklı din ve mezhep gruplarının, değişik toplumsal sınıflardaki insanların, kadın ve erkek topluluklarının anlamları ters düşen atasözleri ortaya çıkarabileceklerini dile getirmiştir (Başgöz, 1995: 79-84).

“Keskin sirke küpüne zarar” ve “Öfkeyle kalkan zararla oturur” atasözleri “Öfke baldan tatlıdır” atasözü ile çelişmektedir.

“Eskisi olmayanın yenisi olmaz” atasözü “Eskiye itibar olsaydı bitpazarına nur yağardı” atasözü ile eskiye bakış açıları bakımından çelişmektedir.

Çelişkili atasözlerimiz için verilebilecek örneklerin sayısını çoğaltabiliriz:

- İti an taşı eline al (çomağı hazırla).- İyi insan sözünün üstüne gelir.
- Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.- Yılanın başı küçükken ezilir.
- Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al. – Ak koyunun kara kuzusu da olur.
- Bekârlık sultanlık.- Bekârlık maskaralık.
- Çok gezen çok bilir.- Çok gezen ayağa bok bulaşır.
- Dostun attığı taş, baş yarmaz.- Dost dostun eyerlenmiş atıdır.-

Güvenme dostuna saman doldurur postuna.

- Bedava sirke baldan tatlıdır.- Emek olmadan yemek olmaz.
- Doğruluk dost kapısı.- Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.
- İyilik eden iyilik bulur.- Merhametten maraz doğar. - İyiliğe iyilik olsaydı, koca öküz bacak olmazdı.
- Akıl adama sermayedir.- Akıllı, köprü arayınca de deli suyu geçer.

3.1.4. Atasözlerinin İşlevsel Özellikleri

Atasözlerinin her millette bulunması, insanların kendinden önce yaşamış nesillerin, hayatın değişik yönlerine dair tecrübelerine, gözlemlerine ve düşüncelerine hep bir ihtiyaç hissetmelerinin sonucu olarak açıklanır. “Önceki kuşakların yaşamlarından kesitler sunan atasözleri, yeni kuşaklar için öğütler veren, yol gösteren, akıl öğreten birer ‘akıl hocası’ durumundadır” (Hatipoğlu, 1972: 182).

Atasözleri anlatımı güçlendirip, konuşmayı güzelleştirirken aynı zamanda edinilen bilgi, deneyim ve birikimin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Atalarımızın yaşamın çeşitli yönlerine dair tespitlerini, geleneklerini, kültürel değerlerini yeni nesillere aktaran bir köprü görevindedir.

Bir görüşü veya yargıyı kabul etmek ya da reddetmek için uzun açıklamalara, farklı değerlendirmelere lüzum bırakmadan doğruluğu herkesçe kabul edilen bir sözü kullanmak çoğu zaman konuya son noktayı koymaktır. Böyle bir durumda kullanılan atasözü toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüş bir belge, bir kanıt niteliği taşımaktadır.

Konuşmalarımızı güzelleştirmek, anlatımımızı etkili hale getirmek, düşüncelerimizi güçlendirmek ve bu düşüncelerimizin arkasına tüm milleti almak istediğimizde atasözü bunların hepsini birden yapar. Pertev Naili Boratav’ın konuyla ilgili şu değerlendirmesi atasözlerinin bu işlevini güzel bir şekilde özetlemektedir: “Konuşmasını atasözleriyle süslemesini bilen adam gibi, gerektiğinde güzel ‘alkış’ (hayır, dua) ya da koygun ‘kargış’ (beddua, ilenç) söylemesini bilen kişi de topluluk içinde ayrı bir önem taşır, ağzına baktırır herkesi; alkışları hak etmek istenir, kargışlarından kaçınılır” (Boratav, 2003: 147).

“... atasözleri, bilgiyi en kısa, en kesin ve en kolay biçimde hatırdalabilecek şekilde aktarmak görevini de üstlenmiştir” (Çobanoğlu, 2003: 163).

Konuşmalarımızı güçlendiren, anlatımı etkili kılan atasözlerimiz, kısa fakat etkili bir anlatıma ihtiyaç duyulan gazete ve dergilerde manşet ve haber başlıklarında sıkça kullanılmaktadır. Atasözlerinin buralarda kullanılması verilen haberin inandırıcılık değerini artırmakta aynı zamanda kullanılan ifadeleri netleştirmektedir. Çarpıcı bir anlatımla sunulmak istenen haberler uygun bir atasözle özetlenerek haberin içeriğine dikkat çekilmektedir.

Atasözlerinin konuşmalardaki işlevi dışında farklı işlevleri de vardır. Ülkemizin çeşitli bölgelerinde ve Türk dünyasının farklı yerlerinde atasözleri birer oyun unsuru olarak kullanılabiliyor. Bu konuyla ilgili olarak Boratav, Kırmırlı Karayımlarda ve Anadolu’da İçel’de oynanan bir oyundan bahsetmektedir. Oyunda karşılıklı iki takımın sıra ile atasözlerini söylediğini, yenilmemek için karşı tarafın söylediği atasözünün başlangıç harfinde yeni bir atasözü bulmak gerektiğini; atasözü dağırcığını ilk tüketen takımın yenilmiş sayılacağını anlatır (Boratav, 2003: 148).

Atasözlerinin bir diğer işlevi ise Recep Duymaz tarafından dile getirilmiştir: “Atasözleri, dilbilgisi bakımından doğru, anlam bakımından zengin olmaları gibi sebeplerle anadilimizin öğrenilmesinde özellikle cümle düzeyinde onu doğru kullanma becerisini de kazandıran birer dil malzemesidir” (Duymaz, 2005:7).

3.2. Deyim

Dilimizde eski çağlardan bu yana “ıstılah” ve “tabir” sözcükleri ile kullanılan ve Türkçenin vazgeçilmez unsurlarından olan deyimler günlük hayatımızda sıkça kullandığımız söz öbekleridir. Geçmiş dönemlerde insanların yaşadıkları olaylar karşısındaki tepkilerini, duygu durumlarını, ince bir düşünceyle ifade etme çabalarından doğmuş; kısa ve özlü sözlerdir.

3.2.1. Deyimin Tanımı

Türkçe Sözlük’te, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (Türkçe Sözlük, 2011: 651) biçiminde tanımlanan deyim üzerine yapılmış birçok tanım bulunmaktadır.

Ömer Asım Aksoy, “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Aksoy, 1988: 52) olarak tanımlamıştır.

Doğan Aksan, “Deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” (Aksan, 2003: 35) şeklinde ifade etmiştir.

Zeynep Korkmaz ise deyimi, “Belirli gramer kalıpları içinde bir araya gelen birden çok söz ya da söz grubunun, anlama güzellik ve zenginlik katmak için, mecazlı kullanışlar yolu ve çekici anlam kılığı ile yeni bir anlam oluşturacak biçimde kaynaşmış bulunan söz toplulukları” (Korkmaz, 2007: 175) olarak tanımlamaktadır.

“İki ya da daha fazla kelimedenden meydana gelen, çoğunlukla kendi öz anlamının dışında yeni bir anlam veren ve yazıyı ya da konuşmayı daha da güzelleştiren söz bölümüne ‘deyim’ denir” (Bahadınlı, 1971: 5) şeklindeki tanım Yusuf Ziya Bahadınlı’ya aittir.

“Deyim (eski adı: Tabir), birden çok sözcüğün, çoğu kez kendi anlamlarından ayrı bir anlam belirtmek üzere bir araya gelip kalıplaşan biçimidir” (Özdemir, 2000: 5).

“Deyim gerçek mânâsı dışında kullanılarak yeni bir mânâ ifade eden ve bir düşünceyi dile getiren, iki veya daha çok kelimedenden meydana gelen kalıplaşmış söz dizisi olarak tarif edilir” (Adıgüzel, 1990: 6).

Ali Püsküllüoğlu, “*Türkçe Deyimler Sözlüğü*” adlı eserinde, “Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu” (Püsküllüoğlu, 1995: 7) olarak tanımlamıştır.

Mehmet Hengirmen, “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir” (Hengirmen, 1995: 4) şeklinde ifade etmiştir.

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki deyimlerin en az iki sözcükten oluşma, kalıplaşmış olma ve genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlam kazanmış olma gibi biçimsel ve anlamsal özellikleri vardır.

3.2.2. Deyimlerin Şekil Özellikleri

1. Deyimlerin şekil özelliklerinden ilki atasözlerinde olduğu gibi kalıplaşmış ifadeler olmasıdır. Ömer Asım Aksoy, bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirirken deyimlerin de atasözleri gibi kalıplaşmış sözler olduğunu ifade etmiştir. Bir deyimın sözcükleri değiştirilip yerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağını ve deyimın sözdiziminin bozulamayacağını dile getirmiştir. Konuyu somutlaştırmak için şu örneklere yer vermiştir: “ ‘Ayıkla pirincin taşını.’ deyimi, ‘Ayıkla bulgurun taşını.’ biçiminde söylenemeyeceği gibi; ‘Tut kelin perçeminden’ deyimi de ‘Kelin perçeminden tut.’ biçiminde kullanılamaz” (Aksoy, 1988: 38).

Deyimlerin kalıplaşmış sözler olduğu konusunda bir diğer görüş de Yusuf Ziya Bahadınlı’ya aittir. Bahadınlı, deyimlerin, kökleşmiş, kalıplaşmış olduklarını bu nedenle de kullanırken deyimleri bozmamak gerektiğini belirtir. Konuyla ilgili olarak “ ‘Akla karayı seçmek’ deyimi, ‘akı karayı seçmek’ biçimine sokulursa yanlış olur. ‘Akla karayı seçmek’ çok zahmet çekmek anlamındadır. ‘Akı karayı seçmek’ ise, uyanıklığı, bilgililiği anlatır” ifadelerini kullanmıştır (Bahadınlı, 1971: 5).

Vecihe Hatipoğlu ise deyimlerin kalıplaşmış olma özelliğinin daha esnetilebilir bir kalıplaşma olduğunu ifade etmektedir. Deyimlerde de kalıplaşma olduğu halde atasözlerinden daha çok kelimenin değişme imkânı olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeninin deyimlerdeki bazı kelimelerin farklı çekimlere girebilme özelliğinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Konuyla ilgili şu örneklere yer vermiştir: “başında (başımda) kavak yelleri (veya yeli) esiyordu; durdu durdu (durdun durdun, durdum durdum, durup durup) turnayı gözünden vurdu (vurdun, vurdum); pisi pisine gitti (gittim, gidecek, gitmesin, gider, gitmemeli) gibi” (Hatipoğlu, 1964: 470).

2. Deyim ile ilgili yapılan tanımlarda karşımıza çıkan ortak ifadelerden bir diğeri deyimlerin en az iki sözcükten meydana gelmiş, kısa ve özlü sözler olmasıdır.

Deyimlerin bu özelliği ile ilgili Hatipoğlu'nun değerlendirmesi oldukça açıktır. Deyimlerin en az iki, en çok yedi sekiz sözcük ile kurulduğunu, çok uzun deyimlerin çok defa deyimlikten çıkarak bozulduğunu dile getirmiştir. Tek sözcükle deyim kurulamayacağını çünkü tek bir sözcüğün pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabildiğini; deyimde ise tek sözcüğün anlamı dışında kullanılmasının aranmadığını, en az iki sözcüğün birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlamın, gerçek anlam dışında, hatta mantık dışında olması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi halde bir tek sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılmasının çekici bir özellik yaratmadığını, belki de anlamın kaybolmasına, sözcüğün anlaşılmasına yol açacağını dile getirmiştir (Hatiboğlu, 1972: 195).

Aksoy ise konu ile ilgili olarak şu değerlendirmeler de bulunmuştur:

“Deyimler en az iki sözcükle kururlar ve biçim bakımından iki bölüme ayrılabilirler. Birincisi; ‘Ağır başlı’, ‘Eli bayraklı’, ‘Püf noktası’, ‘İçli dışlı’, ‘Kellesi koltuğunda’, ‘Gel zaman git zaman’, ‘Kaşla göz arasında’, ‘Suya sabuna dokunmadan’ gibi sözcük öbeği durumundaki deyimler: İkincisi ise; ‘Dostlar alışverişte görsün.’, ‘Halep oradaysa arşın burada.’, ‘İncir çekirdeğini doldurmaz.’ gibi tümce durumundaki deyimlerdir.

Öbeği oluşturan sözcükler bitişik yazılmaz. ‘Adam sen de!’, ‘Cart kaba kağıt!’, ‘Yok devenin başı!’, ‘Hele hele!’ gibi ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olur.

Bir mastarla sona eren gibi deyimler, çekime gireceklerinden ve dolayısıyla bir tümce kuracaklarından bu bölüm içerisinde yer alırlar. Örnekler: Göz yummak- Gönül almak- Damarı tutmak- Baltayı taşa vurmak- Boyunun ölçüsünü almak- Bir taşla iki kuş vurmak... Bunlar ‘göz yumdum’, ‘gönlünü alalım’, ‘baltayı taşa vurdunuz’ gibi tümceler oluşturlar” (Aksoy, 1988: 39-40).

Deyimlerin burada bahsi geçen özeliği onların birleşik sözcüklerle ve bazı ikilemelerle karıştırılmasına neden olabilmektedir. Deyimlerin bazıları ikileme olarak kurulmuş olsa da ikilemelerin büyük çoğunluğu deyim olarak değerlendirilemez. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I* adlı eserinde bu konuya değinerek “ev bark, çoluk çocuk, kap kakak, allak bullak, eski püskü, apar topar, süklüm püklüm...” gibi farklı sözcüklerle oluşturulmuş ikilemelerin deyim olarak kabul edilmesinin yerinde olacağını; “tak tak, tıkr tıkr, şakır şakır, sarı sarı, yavaş yavaş...” gibi aynı sözcüğün tekrarı ile kurulan ikilemelerin ise deyim olarak kabul edilmesini uygun bulmadığını ifade etmiştir (Aksoy, 1988: 48-49).

Deyimlerin birleşik sözcüklerle karıştırılmasını detaylı bir şekilde ele alan Hatiboğlu deyimlerin, en az iki veya üç sözcüğün gerçek anlamından uzaklaşarak

kurulması nedeniyle birleşik sözcüklere benzetildiğini ve deyimlerle birleşik sözcüklerin bu nedenle birbirine karıştırıldığını ifade etmiştir. Aslında birleşik sözcüklerde biçim yönünden daha kuvvetli bir kalıplaşma olduğunu ifade eden Hatipoğlu, anlam yönünden de birleşik sözcüklerde daha çok benzetme yoluyla anlam kayması görüldüğünü; deyimlerde ise daha çok mantık dışına çıkma yolu ile anlam kaymasının geliştirildiğini ifade etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için: “...benzetme yolu ile ‘gözbebeği’ bir birleşik sözcük veya terim; mantık dışına çıkma yolu ile ‘göze girmek, gözden düşmek’ birer deyimdir” (Hatiboğlu, 1972:195) örneğini vermiştir.

3. Deyimlerin biçim yönü hakkında çalışma yapan araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırmalar yapılmış olsa da deyimleri genel olarak dört grupta değerlendirmek mümkündür:

a. Kelime grubu biçimindeki deyimler: ağır başlı, ağır aksak, kulağı delik, baştan aşağı, içli dışlı, katır inadı, dert ortağı, eli bayraklı, fermanlı deli, gizli kapaklı, danışıklı dövüş vb.

b. Mastar biçimindeki deyimler: abayı yakmak, pabucu dama atılmak, içine sinmemek, kafayı üşütmek, kefeni yırtmak, pösteki saymak, iple çekmek, karda gezip izini belli etmemek, gözüne kestirmek, hoşuna gitmek, dokuz doğurmak vb.

c. Cümle biçiminde olanlar:

Çoğu gitti, azı kaldı.

Armut piş, ağzıma düş.

Değirmen taşının altından diri çıkar.

Hem şamdan paklandı hem pilav yağlandı.

İsmi var cismi yok.

Atı alan Üsküdar’ı geçti.

Köprüünün altından çok su geçti.

Bu aptesle daha çok namaz kılınır.

Yan yattı, çamura battı.

Ciğeri görmüş bayılmış, eti görse ne yapar?

Vurduğu çok ama öldürdüğü yok.

Deli bir değil ki bağlayasın, ölü bir değil ki ağlayasın.

Yılanı sen tut gözüne ben bakayım.

ç. Tam bir cümle yapısında olmasa da daha çok karşılıklı konuşmalarda kullanıldığı için, eksilteli/yarım cümle niteliğinde olan deyimler:

Adam sen de!

Yaşı ne başı ne!

Daha neler!

Ya herrü, ya merrü!

Yok canım!

Hadi oradan!

Cart, kaba kâğıt.

3.2.3. Deyimlerin Anlam Özellikleri

Yukarıda verilen deyim tanımlarında anlam bakımından karşımıza çıkan ortak özelliklerden ilki deyimlerin mecaz anlamlı sözler olmalarıdır. Az sözcük kullanarak çok şey anlatabilmenin en kısa yolu olan mecazlı anlatım atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de kullanılmaktadır. Mecaz yoluyla bir sözcüğe gerçek anlamından oldukça farklı bir anlam yüklenebilmekte böylece söze anlam zenginliği kazandırılmaktadır.

Hatipoğlu, deyimlerin mecaz anlamlı sözler olmasına ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Deyimlerde her şeyden önce anlamda bir mübalağa yönü, mantık dışına kaçma çabası vardır. Hatta deyimlerde olağanüstü manzaralar, hayaller, resimler çizilmeğe çalışılır. Amaç, fazlasıyla dikkati çekip anlatıma güç vermek, kolay

anlatımı sağlamaktır. Çok sevinen bir insanı anlatmak için, ‘etekleri zil çalıyordu’ demek, her tarafı hareket halinde, gülen bir insanı göz önüne getiren, kestirme anlatım yoludur. Dikkat edilecek olursa, deyimlerde çizilen hayaller, resimler mübalağalıdır ve çok defa mantık dışıdır: ‘balık kavağa çıktığı zaman, burnu Kaf dağında olmak, burnu düşse almamak, ağzıyla kuş tutmak, yerin dibine geçmek, kan ağlamak, baltayı taşa vurmak’ gibi” (Hatipoğlu, 1972:202).

Mecazlı anlatım deyimlerin büyük çoğunluğunda karşımıza çıksa da bütün deyimlerin mecaz anlamı olduğu söylenemez. Dilimizde sözcüklerin gerçek anlamları kullanılarak oluşturulmuş deyimler de mevcuttur: “Çoğu gitti, azı kaldı.”, “İyi gün dostu”, “ Yükte hafif pahada ağır”, “Kimi kimsesi olmamak” gibi.

Deyimleri tanımlarken kullanılan bir diğer ifade de onların kısa ve özlü sözler olmalarıdır. Deyimler görünüş itibarıyla kısa olsa da anlam yönüyle oldukça yoğun sözlerdir. Anlamdaki bu yoğunluğun deyimlerin ortaya çıkışından kaynaklandığı söylenebilir. Mehmet Çevik, bu konuyla ilgili olarak deyimlerin, biçim açısından böylesine kısa olmalarına rağmen, anlam bakımından çok yoğun sözler olmasının sebebini deyimlerin temelinde bir hikâyenin, bir anlatının bulunmasına bağlamaktadır (Çevik, 2006: 54).

Deyimlerin anlam özellikleri incelendiğinde atasözlerinde olduğu gibi yakın anlamlı deyimlerin yanında birbiriyle çelişkili ya da zıt durumları barındıran deyimlerin var olduğu da görülmektedir. Örneğin, “eğri oturalım, doğru konuşalım; aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım; delik büyük, yama küçük; ne bu perhiz ne bu lahana turşusu” (Hatiboğlu, 1972: 203).

3.2.4. Deyimlerin İşlevsel Özellikleri

Anlam derinliği ve konu çeşitliliği yönünden oldukça zengin olan deyimler, yerinde kullanıldığında aktarılmak istenilen fikrin etkisini artırırken aynı zamanda konuşmaya estetik bir değer kazandırır. Söylenmek istenileni en kısa, en kesin ve en hatırdaki kalabilecek şekilde ifade etmemizi sağlar.

Atasözlerinde olduğu gibi milli değer taşıyan deyimler, Aksoy’un söylediği gibi “...ulusun söz yaratma gücünden doğarlar ve küçük bir söz dağarcığına koca bir âlemi sığdırırlar” (Aksoy, 1988: 47).

Toplumun ortak değeri olan deyimler aynı zamanda o toplumdaki bireylerde aidiyet duygusunun ortaya çıkmasını sağlar. Açık ve kolay bir iletişim sağlayabilmek için bulunduğu ortamda uygun yerde uygun deyim kullanabilen ve

başkaları tarafından kullanılan deymi anlayabilen bir birey kendini bulunduğu ortama yabancı hissetmeyecek aynı zamanda orada bulunanlarla ortak bir noktada buluşabilecektir. Bu açıdan bakıldığında deyim kullanımı da atasözlerinde olduğu gibi bireyin “sosyalleşmesi”ne katkı sağlamaktadır.

3.3. Atasözleri ve Deyimlerin Karşılaştırılması

Başlangıçta sözlü kültürün, günümüzde ise hem yazılı hem sözlü kültürün bir parçası olan atasözleri ve deyimler halk edebiyatının anonim eserleridir. Benzer birçok özelliğe sahip oldukları gibi birbirinden farklı olan tarafları da mevcuttur. Ancak bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde incelenen eserlerin birçoğunda atasözleri ile deyimlerin birbirine karıştırıldığı görülmüştür. Bir çalışmada deyim olarak kabul edilen sözler başka bir çalışmada atasözü olarak ifade edilmiştir. Birbirine karıştırılan bu iki türün farklı yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Atasözleri genel kural niteliğindedir, yargı bildirir ve öğüt verir. Deyimler ise genel kural niteliğinde değildir. Deyimlerin geneli ele alındığında çok az yargı bildiren örnek dışında çoğunluğu yargı bildirmez, aynı zamanda öğüt verme gibi bir kaygı taşımaz.

2. Atasözleri kendi başlarına bir cümledir: *Üzüm üzüme baka baka kararır.* Deyimler ise bir cümle içerisinde farklı çekimlerde kullanılabilir: Bu yaptıklarınla onun *gözüne gireceksin.* Çabaları sonucunda elde ettiğı başarılarla *göze girdi.*

3. Atasözleri daha belirgin ifadelerdir. Bir konuşma esnasında kullanıldığında insanlar tarafından fark edilmesi daha kolaydır. Ancak deyimler cümlenin içerisine yerleştirilmiş ve cümleye göre çekimlenmiş oldukları için fark edilmeleri de atasözlerine göre daha güçtür.

4. Günlük yaşamdaki kullanım sıklıkları göz önüne alındığında deyimlerin atasözlerine göre daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Deyimleri gün içinde konuşmalarımızın arasına fark etmeden serpiştirdiğimiz söz birlikleri olarak değerlendirilebilirken atasözlerini bazen günlerce kullanmadığımız zamanlar ortaya çıkabilmektedir.

4. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi sunulmuştur.

4.1.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmaya başlamadan önce araştırmanın aksamaması ve yapılan araştırmadan en verimli sonucun alınabilmesi açısından araştırmada hangi tür yöntemin kullanılacağı belirlenmelidir. Bu araştırma, tarama modelinde yapılacak bir çalışmadır.

Tarama, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2016: 109). Tarama yönteminin kullanıldığı çalışmalarda araştırılmak istenilen şey hâlihazırda mevcuttur. Araştırmaya konu olanlar var oldukları şekilde incelenir, burada önemli olan var olanı değiştirmeye kalkmadan gözleyebilmektir (Karasar, 2016: 109).

4.1.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Devrek ve yöresinden oluşmaktadır. Çalışmada örneklem olarak evreni temsil ettiği düşünülen ilçe merkezindeki 5 mahalle, 22 köy ve 1 beldede yaşayan çeşitli yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından bireyler seçilmiştir. Devrek'in yerel ağız özellikleri dikkate alındığında birbirine yakın olan köylerde benzer ağız özellikleri görülürken, birbirine uzak olan köylerde ağız özelliklerinin değiştiği görülmektedir. Örneklem olarak seçilen köylerde bu özellik göz önünde bulundurulmuştur. Örneklem olarak seçilen kişilerin yaş aralığı da dikkate alınan diğer bir husustur. 31 ila 90 yaş arasındaki bireyler örneklem olarak kullanılmıştır, bu yaş grubunun yöresel söz varlığına ve ağız özelliğine olan hâkimiyetleri evreni temsil niteliği taşımaktadır.

4.1.3. Verilerin Toplanması

Çalışmaya konu olan Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimler; sözlü kaynaklarla yapılan görüşmelerden, günlük hayatta yapılan gözlemlerden ve Devrek ile ilgili yazılmış kitaplar, ilgili akademik çalışmalar üzerinde yapılan belgesel taramalardan elde edilmiştir. Çalışmanın sağlıklı bir şekilde

yürütülebilmesi için önce atasözü ve deyimler ile ilgili kaynaklar temin edilmiştir. Daha sonra Devrek İlçe Halk Kütüphanesinde bulunan Zonguldak ve Devrek ile ilgili kaynaklar; Zonguldak Valiliğinin, Devrek Kaymakamlığının ve Devrek Belediyesinin internet siteleri incelenmiş, belgesel tarama tekniği ile gerekli veriler toplanmıştır. Bunların yanında Devrek kültürü üzerine yapılmış çalışmalarda dağınık bir halde bulunan atasözü ve deyimler de taranarak bir araya getirilmiştir. Yine çalışmada kullanılan atasözü ve deyimlerin tespitinde günlük hayattaki konuşmalar dikkate alınmış, yöresel söyleyişlere ayrıca önem verilmiştir.

4.1.4. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi yapılırken ilk olarak farklı zamanlarda ve farklı yollarla tespit edilmiş Devrek yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimler alfabetik olarak sıralanmıştır. Sıralama yapıldıktan sonra bu atasözleri ve deyimlerin anlamları verilmiştir. Ardından yöreye ait atasözleri ve deyimler TDK'nin *Türkçe Sözlük* adlı eseri, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözü ve Deyimler* adlı eseri, Milli Kütüphane Başkanlığına ait *Atasözleri ve Deyimler I- II* adlı iki ciltlik eser ve Mustafa S. Kaçalın tarafından derlenen Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basımı yapılan *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı eserle kıyaslanmıştır. Yapılan bu kıyaslama, bölümün içinde tablo halinde listelenmiştir. Bu bölümde son olarak çalışmada kullanılan atasözleri ve deyimlerin tematik sınıflandırılması yapılmıştır.

5. BULGULAR

Bu bölümde Devrek ağzında kullanılan atasözleri ve deyimlerle bunların anlamlarına yer verilmiştir. Ayrıca bu atasözlerinin ve deyimlerin kaynak eserlerdeki karşılıklarına da yer verilmiştir. Bölümün sonunda verilen tablo ile yapılan kıyaslama somutlandırılmıştır.

5.1.1. Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri

-A-

1. Acele işe şeytan garuşu.
2. Acemi nalbant zanatını gâvur eşeğinde öğrenü.
3. Acı alma, datlı alma Bakacak'dağ gız alma.
4. Acı badılcıyı gıravu çalmaz.
5. Acın belinde ekmek durmaz.
6. Aç kôpek fırın yıkā.
7. Adam olana bi söz yetē.
8. Adam olan ekmeğini daştan çıkaru.
9. Agulsuz kafanın cezasını ayakla çekee.
10. Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olu.
11. Ağşam bulutu gızarusa havayı hoş bil, zabah bulutu gızarusa sırtını yaş bil.
12. Ağyelin ardı yağış, şakanın ardı döğüş.
13. Alamaduğuma değil, bakamaduğuma yanarım.
14. Alışmaduğ götte don durmazmış.
15. Altun çamura düşmeynen mundar olmaz.

16. Anasına bak kızını al, gıyısına bak bezini al.
17. Araba devrölünce agıl veren çok olu.
18. Asil azmaz, bal kokmaz.
19. Ata “Kurtoğlu” demişle, dokuz ay yem yimemiş.
20. At üstünden arpa biçilmez.
21. Atı nallaken gaplıgurba görmüş, hoşuna gitmiş; ayānı galdumuş da “Beni de nallayın.” demiş.
22. Az veme hırsuz edesiñ, çok veme arsız edesiñ.
23. Aza kanahat gelmeyen çoğu hiç bulamaz.
- B-
24. Balta gitti, sapına uğurlā olsun.
25. Barmāñı gösterüseñ aç gurda gelü goluñu goparu.
26. Ben deyom Çatalağzı, o deya yandı gitti götümün ağzı.
27. Bıldır seneki guzuya şişek, selam vemeyene eşek delle.
28. Bi ağaçtan hem ot küreği olu hem boğ küreği olu.
29. Bi furuma çam devrölmez.
30. Bi gaşuk çorba bağ dolaşduru, bi lokma yimek dağ dolaşduru.
31. Bilmedüğün boğu git mektebiñde oku.
32. Boğ yiyecek karganñ ağzı sivri olu.
33. Boğunu yiyen kepçesini yanında daşır.
34. Bolu, Mengen, Gerede adamlık nerede?
35. Bubanñ zenginliği para etmez.

36.Bulutlar Bolu'ya, öküzler yoluna (gider).

37.Bulutlar Devrek'e, öküzler zelveğe (gider).

-C-

38.Cambaz ipte, balık dipte (oynar).

39.Cinganiñ dalda bekmezi vâken gözüne uyku girmez.

40.Cingan garısı yidüğünü değil, yanında gôtüdüğünü kâr sayāmış.

41.Cingenlê çayda dögüş etmiş de daş bulamamış.

-Ç-

42.Çatal gazuk yere batmaz.

43.Çekmeden erilmez.

44.Çıracınıñ gözü omcada olurmuş.

45.Çiğnemedен ekmek yudulu mu?

46.Çocuk oyundan deli düğünden uslanmaz.

47.Çubuk yaşken eğilü.

48.Çükündürüñ seyreği sıkından eyüdü.

-D-

49.Dağdaki ayının postu için bazarlık edilmez.

50.Dağı dağ deyip de dañ da osurma.

51.Danışan yol aşmış, danışmayan yol şaşmış.

52.Daşıma suynan değirmen dönmez.

53.Deliynen devletli aklına geleni yapāmış.

54.Doñuzuñ böyüğüne atalla gurşunu.

55.Dün boıdun bugün gokdun.

56.Dünya malı tüyden tepecük.

57.Düşman düşmez dağ olmaz, başa gelmeyen iş olmaz.

-E-

58.Eceli geleñ kôpek cami avlusuna siyemiş.

59.Ehtiniñ azgunu, gırvat daka yaz günü.

60.Ekmeği firuncudan al da noksan olsun.

61.Elde doyunan yolda acıku.

62.Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.

63.Elti ayıru, guma bi yere guya.

64.Emanet eşeğin canı burnunda olu.

65.Eşeğe rakı içümüşle çulunu bahşış vemiş.

66.Eşeği saldım çayıra, Mevlam gayıra.

67.Eşeğini dövemeyen paldununu döveemiş.

68.Eşek götüdüğü yükten yimez.

-F-

69.Fıkaraniñ döngeli kôhnümez.

70.Fıkaraniñ toğuğu bile tek tek yımırtlâ.

-G-

71.Gadın gısmının bi dili aşâda olu.

- 72.Galabalıkda eşşeğin guyruğunu kesme, mahna veren çok olu.
- 73.Gaplara galay vā, her şeye golay vā.
- 74.Gardeş gardeşi bıçaklamış, dönmüş bi de gucaklamış.
- 75.Gardeş gardeşin ne olduğunu ister ne öldüğünü.
- 76.Garıya “Gocañ çok çirkin.” demişle, “Anam evinde hiç yokdu.” demiş.
- 77.Gelin gayınna toprağından olu.
- 78.Gızı kızken değil gelin olunca gör, gelini gelinken değil; uşağı olunca gör.
- 79.Gizli göğe gelen eşkere bızlā.
- 80.Goca öküz otluk yıkımında doyāmış.
- 81.Gocanın goca goca derdi olu.
- 82.Gorkunun ecele faydesi yokdu.
- 83.Göñülsüz çifte giden öküzden hayır gelmez.

-H-

- 84.Hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, deli deliyi dakkada bulu.
- 85.Hak deyince akan sular durā.
- 86.Halamın bıyığı olsa amcam olurdu.
- 87.Hamama giden bohçasını akşamdan hazırlā.
- 88.Her bostanda eğri bir hıyar olu.
- 89.Her kel satıcının bir kör alıcısı bulunu.
- 90.Her zaman kedi keşgek yimez.
- 91.Hızlı koşan atın boğu seyrek düşer.

92.Horoz ölü gide, gözü çöplükde galu.

-I-

93.Irmak gıysına ev yapma sel alu, kırkıñdan sonra evlenme el alu.

-İ-

94.İmamın saruğu beyazdu.

95.İmam saruk sarāken cumayı kaçurmuş.

96.İn eti, cin eti, yinmez gövercin eti.

97.İnsanın kendine etdüğü kôtülüğü yedi düvel bi yere (bi araya) gelse edemez.

98.İnsan ölü adı galu, goyun ölü postu galu.

99.İnsan, sevdüğünü yerden yere vurāmış.

100.İp üzöldüğü yerden gopa.

101.İş dutanıñ, yol gideniñ.

102.İşten artmaz, dişten artā.

103.İt itine, it de bitine buyuru.

104.İt ürür, kervan yürür.

105.İyi oğul gatā yir, kôtü oğul satā yir.

106.İyilik iyilik olsa goca ökûze bıçak olmazdı.

-K-

107.Kasım, evine gir hısım.

108.Kasım yüz on tarlaya kon.

109.Kasım yüz, sabanı boyunduruğu düz.

- 110.Kaynana garı, arayı bozan garı.
- 111.Kedi erişemedüğü ciğere mundar dermiş.
- 112.Kel, kör kendi işiñi kendin gör.
- 113.Kele “Yıkandıñ mı?” demişle, “Darandım bile.” demiş.
- 114.Kendi başını düzemeyen, gelin başı düzemiş.
- 115.Kendine yapılmasını istemedüğüñ şeyi başkasına yapma.
- 116.Kimse yimezse gurtlā, guşlā yir.
- 117.Kôpek boğ yimeyi bırakmaz.
- 118.Kôpek yal yidüğü gabı tanır.
- 119.Kôpeknen un çufalına girilmez.
- 120.Kôtü gidip eyi gelmez.
- 121.Kôtü goñşu insanı elek tekne sahibi yapā.
- 122.Kôtü niyetnen murada erilmez.
- 123.Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağıştan kıtlık olu.
- 124.Küp yuvallanmış, kapağını bulmuş.
- M-
- 125.Malı mal deyince mundar olu.
- 126.Malı verip de kôtü olacağıña veme de kôtü ol.
- 127.Malıñ vā da gasavetiñ mi vā?
- 128.Mart kapıdan bakduru, gazma kürek yakduru.
- 129.Mart karı, tavanıñ yağı.

130.Misafür umduğunu değil, bulduğunu yir.

131.Misafürün gağını doyunca gözü yolda olu.

-N-

132.Nasibiñde ne vāsa gaşuğũada o çıkā.

133.Nasipsüz dayak bile yinmez.

134.Nasipten öte köy yok

135.Nisanda fare siymesin, mayısta yağmur diñmesin.

-O-

136.Oğul olsun da çerden çöpten olsun.

137.Oldu olacak, gırıldı nacak.

138.Oñacak oğlak boğundan belli olu.

139.Oynamasını bilmeyen gelin “yerim dar” dermiş, yerini genişletmişler bu sefer de “yenim dar” demiş.

-Ö-

140.Öküz öldü ortaklık bozuldu.

141.Öküzün şaşgunu mandayınan uğraşu, kôylünün şaşgunu mukdarınan uğraşu.

142.Ölen demeynen ölmeme.

143.Ölmeyen baş böyüya.

144.Ölmüş eşek gurttañ gorkmaz.

145.Öz ağlamayınca, göz ağlamaz.

-P-

146.Parañ çoksa kefil ol.

147.Pelit gabuğundan çıkmış, gabuğunu beğenmemiş.

-S-

148.Sahibine benzemeyen mal mundardu.

149.Sap seniñse samanlık da benim.

150.Sapsuz balta suya batā.

151.Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa.

152.Sık gelen misafüre zenginden borç isde, fıkaraına da borç ve.

153.Sık gideseñ dayak yirsiñ, seyrek gideseñ berek yirsiñ.

154.Söz ağızdan bi kere çıkā.

155.Suyun az akanından, insanın yere bakanından gork.

-T-

156.Tarlada izi olmayanın sofrada yüzü olmaz.

157.Toğuk götü tövbe dutmaz.

158.Toğuk gūdülmez.

159.Tekneyi bekleyen yir ekmeği.

160.Tellioğlu Behren, gir içine öğren.

161.Tembele “Yımurta yi” demişler, “Soyulmuş mu?” demiş.

162.Tepme gapımı tepelle gapıñı.

163.Tırnağın vāsa başın gışı.

164.Topal eşekten sağlam godak olu mu?

165.Topluluktan güçlük doğa, parçalıktan perişanlık doğa.

-U-

166.Ucuz et tencere dibi yakā.

167.Ulu Camii'niñ önünde dileniya, bazar yerinde sadaka dağıtıya.

168.Unuñ vāsa ekmekciye ve.

169.Unuñ yoksa datlı diliñde mi yok?

170.Ustaniñ merdimanı baldırandan olu.

171.Uşağa iş buyur, ardından kendin git.

172.Uşağımın hasta olduğuna yanmam, huy gapduğuna yanarım.

173.Uzağa gız veme yitip gidē, yakına gız ve gelip gidē.

-Ü-

174.Üzümünü yi bağını sorma.

175.Üzüm üzüme baka baka gararu.

-V-

176.Vakitsüz öten horozun başını keselle.

177.Varlığa darlık olmaz.

-Y-

178.Yapāken izin olsun, yirken yüzün olsun.

179.Yapduğun bañaysa öğrendüğün kendüne.

180.Yiğidin malı meydanda olu.

181.Yimek bulduñ giriş, iş bulduñ sıvış.

182.Yimeyene yivörüle, yiyene de tā verüle.

183.Yolunda giden yorulmaz.

184.Yuva yıkanıñ yuvası yıkılū.

185.Yükü çeken öküz emme bağırır tekellekle.

-Z-

186.Zemheride gurtla çaruk eskisine aş erellemiş.

187.Zenahat altun bilezükdü.

188.Zenginiñ arabası dağdan aşmış, fakiriñ arabası düz yolda şaşmış.

5.1.1. Atasözlerinin Anlamları ve Kaynaklarda Yer Alan Şekilleri

Acele işe şeytan garuşu: Düşünüp taşınmadan ivedi olarak yapılan işten iyi sonuç alınamayacağını anlatan bir söz (TDK, 2011: 7).

1. Acele işe şeytan karışır (TDK, 2011: 7).
2. Acele işe şeytan karışır (Aksoy, 1988: 107).
3. Acele işe şeytan karışır (MKB, 2001: 4).

Acemi nalbant sanatını, gâvur eşeğinde öğrenü: Bir işin yabancısı olan, eli işe alışmamış, bir işi beceremeyen (TDK, 2011: 8).

1. Acemi nalbant kürt (gâvur, ahmak) eşeğinde (öğrenir, usta olur) dener kendini (Aksoy, 1988: 107).
2. Acemi nalbant, çoban (ahmak, gâvur) eşeğinde öğrenir./ Acemi nalbant kâfir eşeğinde öğrenir./ Acemi nalbant, Kürt eşeğinde dener kendini (Albayrak, 2009: 87).
3. Acemi nalbant kürt eşeğinde (öğrenir, usta olur) dener kendini (Özdemir, 2009: 11).
4. Acemi nalbant gâvur eşeğinde öğrenir (TDK, 2011: 8).

Acı alma, dathı alma Bakacak'dañ gız alma: Birbirine yakın yerler olmasına rağmen Bakacak'da beldesinden evlenilmemesi yönünde öğüt vermek amacıyla söylenmiş bir sözdür.

Acı badılcıyı kıravı çalmaz: Herhangi bir duruma alışkın olan kimseyi benzer kötü durumlar etkilemez (TDK, 2011: 9).

1. Acı patlıcıyı kıravı çalmaz (Aksoy, 1988: 108).
2. Acı patlıcıyı kıravı çalmaz (TDK, 2011: 9).
3. Acı patlıcıyı kıravı çalmaz (MKB, 2001: 4).
4. Acı patlıcıya Mihrican değmez (çalmaz) (BAAD, 2016: 26).

Acın belinde ekmek durmaz: Kazancı yetmeyen kişi, eline geçeni hemen harcar, yarını için bir şey saklayamaz anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 14).

1. Açın koynunda (karnında) ekmek durmaz (TDK, 2011: 14).
2. Açın koynunda ekmek durmaz (eğleşmez) (Aksoy, 1988: 112).
3. Açın karnında ekmek durmaz (MKB, 2001: 6)
4. Aç itin yalağında yal bulunmaz (BAAD, 2016: 27).

Aç köpek fırın yıkā: Aç bir insanın, karnını doyurabilmek için yapamayacağı iş yoktur. Yaşamak için olağanüstü bir güçle her şeye saldırır (Özdemir, 2009: 16).

1. Aç köpek fırın (-ı, fırın damı, duvarı) deler (yıklar) (Aksoy, 1988: 112).
2. Aç köpek fırın deler (TDK, 2011: 13).
3. Aç kedi dolap deler./ Aç köpek fırın damını deler./ Aç köpek fırın deler (Albayrak, 2009: 91).
4. Aç köpek fırın yıkar (Özdemir, 2009: 16).
5. Aç köpek fırın deler (MKB, 2001: 6).
6. Aç kedi dolap deler (BAAD, 2016: 27).

Adam olana bi söz yetē: Anlayışlı olan kimse için bir şeyin bir kez söylenmesi yeterli olur anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 25).

1. Adam olana bir söz yeter (Aksoy, 1988: 117).
2. Adam olana bir söz yeter (MKB, 2001: 8).
3. Adam olana bir söz yeter (TDK, 2011: 25).

Adam olan ekmeğini daştan çıkaru: Evini, ailesini düşünen insan zorlu koşullara rağmen geçimini sağlayacak geliri elde eder.

Agulsuz kafanın cezasını ayakla çekē: Bir işte düşüncesiz ve ihmalkâr davranan kişi her türlü olumsuz sonuca katlanır (TDK, 2011: 66).

1. Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker (Aksoy, 1988: 130).
2. Akılsız başın altında, sefil taban ne çeker/ Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker (Albayrak, 2009: 125).
3. Akılsız başın cezasını ayaklar çeker (Özdemir, 2009: 29).
4. Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker (TDK, 2011: 66).
5. Akılsız başın altında sefil taban ne çeker (BAAD, 2016: 34).
6. Akılsız başın zahmetini ayak çeker (MKB, 2001: 17).

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olu: Çocuklar ana ve babalarından, küçükler büyüklerinden gördüklerini yapmaya özenirler; yaparlar da (Aksoy, 1988: 118).

1. Ağaca (taşa) çıkan keçinin dala bakan (ağaca çıkan) oğlağı olur (Aksoy, 1988: 118).
2. Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur (TDK, 2011: 37).
3. Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur./ Ağaca çıkan keçinin minareye çıkan oğlağı olur (MKB, 2001: 10).
4. Anası çıkarsa taş, oğlağı çıkar öte başa (BAAD, 2016: 41).

Ağşam bulutu kızarusa havayı hoş bil, zabah bulutu kızarusa sırtını yaş bil: Sabahleyin gökyüzünde görülen kızılık, o akşam havanın kış gibi olacağını, akşam görülen kızılık ise ertesi sabah havanın güne döneceğini belirtir (TDK, 2018).

1. Akşam bulutu kızarırsa eynine abayı al, sabah bulutu kızarırsa eline yabayı al (BAAD, 2016: 35).
2. Sabahın kızılığı akşamı kış eder, akşamın kızılığı sabahı güz eder (TDK, 2018).

Ağyelin ardı yağış, şakanın ardı döğüş: Şakanın dozu kaçırılırsa kavga çıkabileceğini anlatır.

Rüzgârın ardı yağış, şakanın ardı dövüş (BAAD, 2016: 195).

Akıl varsa göle yat: Olumsuz bir durumun sonucunu değiştirebilmek için mantıklı işler yapmak gerektiğini anlatır.

Alamaduğuma değil, bakamaduğuma yanarım: Alışveriş esnasında kişinin bir ürünü alamayacağını bildiği halde incelemek istediğini anlatır.

Alışmaduk götte don durmazmış: Bir kimse alışmadığı, sıkıcı bir duruma kendini kolay kolay uyduramaz, ondan kurtulmaya çalışır (Aksoy, 1988: 136).

1. Alışmadık götte don durmaz (TDK, 2018).
2. Alışmadık götte don durmaz (Aksoy, 1988: 136).
3. Alışmadık (alışık olmayan) götte don (tuman) durmaz (BAAD, 2016: 37).

Altun çamura düşmeynen mundar olmaz: Üstün nitelikli kişinin değeri, bulunduğu yerden uzaklaştırılmasıyla azalmaz anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 106-107).

1. Altın yere düşmekle pul olmaz (TDK, 2011: 106- 107).
2. Altın yere düşmekle pul olmaz (Aksoy, 1988: 144)
3. Altın yere düşmekle pul olmaz (MKB, 2001: 25).

Anasına bak kızını al, gıyısına bak bezini al: Bir kızın karakterini öğrenmek isteyenler, anasının durumunu göz önüne alırlarsa aldanmamış olurlar anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 117).

1. Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tıraşına) bak bezini al (Aksoy, 1988: 147).
2. Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (Albayrak, 2009: 159).
3. Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (Özdemir, 2009: 42).
4. Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (TDK, 2011: 117).

Araba devrölünce agıl veren çok olu: Tehlikeyi daha önce kimse haber vermez de kötü sonuç meydana geldikten, iş işten geçtikten sonra herkes yanlış yapmışsın, şöyle bir yol tutmalıydın, böyle davranmalıydın diye akıl satar (Aksoy, 1988: 149).

1. Araba devrilince (kırıldıktan sonra, kırılınca) yol gösteren çok olur (Aksoy, 1988: 149).
2. Araba kırılınca yol gösteren çok olur (MKB, 2001: 28).
3. Araba devrilince yol gösteren çok olur (TDK, 2011: 140).

4. Eşek çamura battıktan sonra (batınca, çökünce) yol gösteren çok olur (BAAD, 2016: 115).

Asil azmaz, bal kokmaz: Soylu ve temiz olan birinden kötülük beklememek gerekir; kötülük, ancak soysuz ve karaktersiz olan kimselerden beklenebilir (Albayrak, 2009: 175).

1. Asil azmaz, bal kokmaz; (Kokarsa kaymak kokar, aslında ayran var) (Aksoy, 1988: 155).

2. Asil azmaz, asılsızdan vefa gelmez (Albayrak, 2009: 174)./ Asil azmaz, atlas bezmez./Asil azmaz, bal kokmaz; asılsızdan kerem gelmez./ Asil azmaz, bal kokmaz; kokarsa çökelek (yağ, kaymak) kokar, çünkü aslı (cinsi) ayrandandır (ayrandır)./ Asil azmaz, kemal bozmaz./ Asil azmaz, soy kovmaz (Albayrak, 2009: 175).

3. Asil azmaz, bal kokmaz (Özdemir, 2009: 46).

4. Asil azmaz, bal kokmaz (TDK, 2011: 164).

5. Asil asmaz, soy kovmaz (MKB, 2001: 33).

6. Asil azmaz, atlas bezmez./ Asil azmaz, kemal bozmaz (BAAD, 2016: 45).

Ata “Kurtoğlu” demişler, dokuz ay yem yimemiş: Her türün kendine özgü özellikleri vardır. Bu nedenle başka bir türün özelliğini kendine yakıştıramayıp alınabilir.

At üstünden arpa biçilmez: Bir iş yapılırken o işe en uygun yöntem hangisi ise o yöntem tercih edilmelidir (Albayrak, 2009: 187).

1. At üstünde ekin biçilmez./ At üstünde odun kırılmaz (Albayrak, 2009: 186-187).

2. At üstünde odun kırılmaz (TDK, 2009: 52).

Atı nallaken gaplıgurbā görmüş, hoşuna gitmiş; ayānı galdumuş da “Beni de nallayın.” demiş: Herkese durumuna, değerine göre davranışta bulunulur; iş verilir. Değersiz kişi, kendisine de değerli kişi gibi ilgi gösterilmesini beklememelidir (Aksoy, 1988: 162).

1. Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz (Aksoy, 1988: 162).

2. Atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz (TDK, 2011: 179).

Az veme hırsuz edēsiñ, çok veme arsız edēsiñ: Bir kişiye bir uyarıyı sürekli olarak yapmak ve bir kişiyi istediğinden sürekli yoksun bırakmak daima kötü sonuç verir anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 559).

1. Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin (TDK, 2011: 559).
2. Acındırırsan arsız olur; acıktırırsan hırsız olur (Aksoy,1988: 108).
3. Acındırırsan arsız olur; acıktırırsan hırsız olur (MKB, 2001: 5).

Aza kanâat gelmeyen çoğu hiç bulamaz: Büyük şeyleri elde edebilmek için önce küçük şeylerle yetinmek gerekir anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 213).

1. Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz (Aksoy, 1988: 169).
2. Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz (MKB, 2001: 44).

Balta gitti, sapına uğurlā olsun: Anlaşmazlık sebebi olan şey ortadan kalktığında anlaşmazlık da sona erdi.

Barmāñı gösterüseñ aç gurda, gelü goluñu goparu: Kendisine iyilik yapıldığında devamını fazlasıyla isteyen kimseler için kullanılan bir söz.

Ben deyom Çatalağzı, o deya yandı gitti götümün ağzı: Söylenilen söz ile karşıdaki kişi tarafından anlaşılan sözün farklı olduğunu belirtir.

Bıldır seneki guzuya şişek, selam vermeyene eşek delle: Toplum içinde selam vermeyen kişilerin hoş karşılanmadıklarını belirtir.

Geçen yılın kuzusu şişektir, selamsız geçen eşektir (BAAD, 2016: 122).

Bi ağaçtan hem ot küreği olu hem bok küreği olu: Bir aileden iyi adam da çıkar, kötü adam da (TDK, 2011: 347).

1. Bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da (Aksoy, 1988: 192).
2. Bir ağaçta gül de biter, diken de (MKB, 2001: 59).
3. Bir ağaçtan çeç küreği de bok küreği de (BAAD, 2016: 63).
4. Bir ağaçta gül de biter diken de (TDK, 2011: 347).

Bi gaşuk çorba bağ dolaşduru, bi lokma yimek dağ dolaşduru: Gözü yükseklerde olmayan, azla yetinmeyi bilen insanlar; kıt imkânları kullanarak birçok zorluğu rahatlıkla yenebilir.

Bi furuma çam devrülmez: Olumlu bir sonuç elde etmek için, tek bir girişimle yetinmemeli, o işe devam edilmelidir (TDK, 2018).

1. Bir vuruşla ağaç devrilmez (TDK, 2018).
2. Bir yumrukla ağaç devrilmez (BAAD, 2016: 66).
3. Bir vurmakla deve devrilmez./ Bir vurmakla (vuruşla) ağaç devrilmez (Albayrak, 2009: 264).

Bilmedüğün boğu git mektebiñde oku: Madem bir şey bilmiyorsun öğrenmek için çaba sarf etmen gerekiyor anlamına gelen bir sözdür.

Boğ yiyecek garganiñ ağzı sivri olu: Bir kimsenin yeni başladığı işte usta olup olamayacağı ilk davranışlarından anlaşılır.

Boğunu yiyen kepçesini yanında daşır: Yararlanacağı bir iş peşinde olan kişi, yararlanmanın gerektirdiği araçları hazırlamış olmalıdır (Aksoy, 1988: 157).

1. Aşure yemeye giden kaşığını taşır./ Pilav yiyen kaşığını yanında taşır./ Canı kaymak isteyen mandayı yanında taşır./ Kaymağı seven mandayı yanında taşır./ Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır (Aksoy, 1988: 157).
2. Bok yiyenin elinde olur kevgiri./ Bok yiyenin kaşığı beraber olur./ Bok yiyenin kepçesi belinde olur (BAAD, 2016: 68).

Bolu, Mengen, Gerede adamlık nerede? : İnsanların yaşadıkları yere göre kişilik kazandıklarını anlatır.

Bubaniñ zenginliği para etmez: Baba malına güvenip kazanç yolunu tutmamak çok yanlıştır. Baba malının değeri pek bilinmediği gibi hazır mal da çabuk biter. Kendini bilen, yaşama sorumluluğunu duyan akıllı evladın gerçek malı, kendisinin kazandığı maldır (Aksoy, 1988: 173-174).

1. Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana (Aksoy, 1988: 173).
2. Baba malı tez tükenir, yazık yolda azana (BAAD, 2016: 55)

3. Baba malı tez tükenir (MKB, 2001: 45).

Bulutlā Bolu’ya, ökûzlē yoluna (gider): Havadaki yağmur bulutları dağılmaya başlayınca öküzlerle yapılan işlerin devam edebileceğini anlatan sözdür.

Bulutlā Devrek’e, ökûzlē zelveğe (gider): Havadaki yağmur bulutları dağılmaya başlayınca öküzlerle yapılan işlerin devam edebileceğini anlatan sözdür.

Cambaz ipte, balık dipte (oynar): Kişi, uzmanlığının gereği ne ise onu yapmalıdır (Aksoy, 1988: 210).

1. Cambaz ipte, balık dipte gerek (Aksoy, 1988: 210).

2. Cambaz ipte, balık dipte gerek (TDK, 2011: 435).

Cinganiñ dalda bekmezi vāken gōzüne uyku girmez. : Akıllı başka işte olan kişi o işini halledene kadar gözü başka şey görmez.

Cingan garısı yidüğünü değil, yanında gôtüdüğünü kâr sayāmış: Misafirliğe gittiği yerde yediği ikramlardan kendi evine de götüren kişiler için söylenen bir söz.

Cingenlē çayda dōğüş etmiş de daş bulamamış. : Her an elinizin altında olan şey, lazım olduğu anda bulunmaz.

Çatal gazuk yere batmaz: Birden çok kişinin söz sahibi olduğu yerde iş yürümez (Aksoy, 1988: 217).

1. Çatal kazık yere çakılmaz (MKB, 2001: 79).

2. Çatal kazık yere batmaz (geçmez, çakılmaz) (Aksoy, 1988: 217).

3. Çatal kazık yere batmaz (geçmez, çakılmaz) (TDK, 2011: 502).

Çekmeden erilmez: Sıkıntı çekilmeden rahatlığa erilmez.

Çekmeden tecine erilmez (BAAD, 2016: 77).

Çıracınıñ gōzü omcada olurmuş: Herkes işine yarayan şeyi elde etmeye çalışır anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 1788).

1. Oduncunun gözü omçada (TDK, 2011: 1788).

2. Oduncunun gözü omçada (bağ kütüğü), (dilencinin gözü çömçede) (Aksoy, 1988: 398).
3. Oduncunun gözü ağaçtadır (MKB, 2001: 99).
4. Oduncu gözü yongada olur (BAAD, 2016: 185).

Çiğnemededen ekmek yudulu mu?: “En kolay bir iş dahi emek gerektirir” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 546).

1. Çiğnemededen yutulmaz. (Lokma çiğnemededen yutulmaz) (Aksoy, 1988: 219).
2. Çiğnemededen yutulmaz (TDK, 2011: 546).

Çocuk oyundan deli düğünden uslanmaz: Bir kimse sevdiği işi döne döne ve uzun süre yapmaktan bıkmaz (Aksoy, 1988: 106).

1. Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz (TDK, 2011: 3).
2. Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz(MKB I, 2001: 3).

Çubuk yaşken eğilü: Çocuklar küçük yaşta kolay eğitilir. Büyük insan kolay kolay eğitilemez (Aksoy, 1988: 119).

1. Ağaç yaşken eğilir (Aksoy, 1988: 119).
2. Çubuk iken çıt eden, hezen (omca) iken küt eder (BAAD, 2016: 81).
3. Çubuğu yaş iken eğmek gerek (MKB, 2001: 85).

Çükündürün seyreği sıkından eyüdü: “Görüşmeyi, konuşmayı sıklaştırmamak doğrudur” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2388).

1. Turpun sıkısından seyreği iyidir (TDK, 2011: 2388).
2. Çetemiğin seyreği makbul(BAAD, 2016: 77)./ Çükündürüğün sıkından seyreği iyidir (BAAD, 2016: 82).
3. Turpun sıkısından seyreği iyidir (MKB, 2001: 137).

Dağdaki ayının postu için bazarlık edilmez: Nasıl gelişeceği ve ayrıntıları belli olmayan bir iş üzerinde anlaşma yapılamaz (Aksoy, 1988: 204).

1. Bostan gök iken pazar(-lık) yapılmaz (Aksoy, 1988: 204).
2. Çaydaki balığa yağ kızartma (BAAD, 2016: 76).
3. Dağdaki tavşanın suyu ocağa vurulmaz (MKB, 2001: 86).

Dağı dağ deyip de dañ da osurma: Ulu orta yerde her şeyi konuşma, bir duyan olur anlamına gelen atasözü.

1. Dağ deyip dıngıldama ardında adam bulunur (MKB, 2001: 86).
2. Dağ deyip dangırdama, dağın sahibi vardır./ Dağ deyip de danama, dangadək osurma (BAAD, 2016: 83).

Danışan yol aşmış, danışmayan yol şaşmış: “Bilmediği şeyi bir bilene soran, en zor işlerin bile üstesinden gelir; sormayan ise güçlükler içinde yuvarlanır gider” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 593).

1. Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış./ Danışan dağı aşmış, danışmayanın yolu şaşmış (TDK, 2011: 593).
2. Danışan dağı aşmış, danışmayan(-ın) yolu şaşmış (Aksoy, 1988: 228).
3. Danışan dağı aşmış. / Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış (MKB, 2001: 88).

Daşıma suynan değirmen dönmez: İşi yapacak olanda yeteri kadar güç bulunmadıkça başkalarının küçük katkılarıyla sürekli ve büyük bir iş yürütülemez (TDK, 2011: 2279).

1. Taşıma (dökme) su ile değirmen dönmez (Aksoy, 1988: 443).
2. Taşıma (dökme) su ile değirmen dönmez./ Taşıma su ile değirmen ne kadar döner (Albayrak, 2009: 820).
3. Taşıma (dökme) su ile değirmen dönmez (Özdemir, 2009: 254).
4. Taşıma suyla değirmen dönmez (TDK, 2011: 2279).

Delinyen devletli aklına geleni yapāmış: Yüksek rütbeliler, deliler, kimsenin sözünü dinlemez, akıllarına geleni yaparlar. (Aksoy, 1988: 240).

1. Devletli ile deli bildiğini işler (Aksoy, 1988: 240).
2. Deli ile devletli bildiğini işler (MKB, 2001: 91).
3. Deliyle zengin aklına geleni eder (BAAD, 2016: 88).

Doñuzuñ böyüğüne atalla gurşunu: Büyüklerin hataları küçüklerin yaptığı hatalar kadar hoş karşılanmaz.

Öküzün büyüğünü döverler (BAAD, 2016: 190).

Dün boğduñ bugün goğduñ: Kişinin acemiliğini bilmesi, ukalalıktan önce ustalığı öğrenmesini salık veren deyiştir.

Dün kabak olmadan bugün boyun bükme (BAAD, 2016: 307).

Dünya malı tüyden tepecük: İnsan öldüğü zaman malını öbür dünyaya götürmez. Bu maldan ancak yaşadığı sürece yararlanabilir. Öyle ise gerek kendisi için, gerekse hayırlı işler için para harcamaktan kaçınmamalıdır (Aksoy, 1988: 252).

1. Dünya malı dünyada kalır (Aksoy, 1988: 252).
2. Dünya malı dünyada kalır./ Dünya malı kimseye baki değildir (Albayrak, 2009: 377).
3. Dünya malı dünyada kalır (Özdemir, 2009: 114).

Düşman düşmez dağ olmaz, başa gelmeyen iş olmaz: “İnsan, yaşamı boyunca çeşitli engellerle ve güçlüklerle karşılaşır” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 195).

1. Ayak almadık taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz (TDK, 2011: 195).
2. Ayak almadık (ayağa değmedik) taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz. / Başa gelmez iş olmaz, ayağa değmez taş olmaz./ Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz (Aksoy, 1988: 165).
3. Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz (MKB, 2001: 39).

Eceli geleñ kôpek cami avlusuna siyemiş: “Birinin başına kötü bir şey gelmesi kaçınılmaz olduğunda olmadık davranışlarda bulunabilir” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 752).

1. Cami duvarına işeyen itin ölümü yakındır (Aksoy, 1988: 210)./ Eceli (ölümü) gelen (yaklaşan) it cami (mescit) duvarına (avlusuna) siyer./ İtin ölümü gelirse cami duvarına işer (Aksoy, 1988: 256).
2. Eceli gelen (dolan) yılan, yol üstünde yatar./ Eceli gelen fare, kedinin yoluna çıkar./ Eceli gelen keçi, çobanın değneğini yalar (ekmeğini yer)./ Eceli gelen köpek, çobanın ekmeğini yer (Albayrak, 2009: 385).
3. Eceli gelen köpek, cami duvarına siyer (Özdemir, 2009: 117).

4. Eceli gelen (veya yaklaşan) köpek, cami (veya mescit) duvarına (veya avlusuna) siyer (veya işer) (TDK, 2005: 598).
5. Eceli dolan (gelen) yılan, yol üstünde yatar (TDK, 2009: 102).
6. Eceli gelen keçi, çobanın değneğini yalar./ Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer (TDK, 2009: 103).
7. Eceli gelen köpek cami duvarına siğer./ Eceli gelen köpek çobanın ekmeğini yer (MKB, 2001: 110).
8. Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yer./ Eceli gelen keçi çobanın ekmeğini yalar (BAAD, 2016: 101)

Ehtiniñ azgunu, gırvat daka yaz günü: “Daha önce iyi bir durumda olan kişi bu konumunu kaybettiğinde uygun olmayan, yersiz davranışlarda bulunur” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2667).

1. Zürefanın düşkünü, beyaz giyer kış günü (TDK, 2011: 2667).
2. Eşkıyanın (zürefanın, ihtiyarın, fukaranın) düşkünü, beyaz (hasa) giyer kış günü (Aksoy, 1988: 275).

Ekmeği firuncudan al da noksan olsun: Verilecek ücret ne kadar çok olursa olsun, her iş uzmanına yaptırılmalıdır (Aksoy, 1988: 258).

1. Ekmeği ekmekçiye ver, bir ekmek de üste ver (Yarısını yerse helal olsun) (Aksoy, 1988: 258).
2. Ekmeği ekmekçiden al beş kuruş da üste ver./ Ekmeği ekmekçide pişirt, bir ekmek de fazla ver./ Ekmeği ekmekliden al, bir ekmek noksan olsun./ Ekmeği fırıncıdan al da bir noksan olsun (TDK, 2009: 104).
3. Ekmeği ekmekçiye ver, bir ekmek de üste ver (Özdemir, 2009: 119).
4. Ekmeği ekmekçiden al, beş kuruş da üste ver./ Ekmeği ekmekçide pişirt, bir ekmek de üste ver./ Ekmeği ekmekçiye ver de yarısını yerse, helal olsun)/ Ekmeği ekmekçiye ver de yarısını yerse yesin./ Ekmeği ekmekliden al, bir ekmek noksan olsun (Albayrak, 2009: 391).

Elde doyunan yolda acıku: Kişi misafirlğe gittiği yerde yemek yese de rahat yiyemediği için evine varmadan yeniden acıkır.

Elden (elde) yiye yolda aç kalır (acıkır) (BAAD, 2016: 105).

Elden gelen öğün olmaz o da vaktinde bulunmaz: Bir kimsenin sürekli ihtiyaçları, başkasının yardımıyla tam olarak karşılanamadığı gibi bu yardım, gerekli olduğu zamanda da yapılmaz. Onun için kişi yalnız kendi kazancına güvenmelidir (Aksoy, 1988: 260).

1. Elden gelen övün (ülüş) olmaz, o da vaktinde (her vakit) bulunmaz (gelmez). / Elden gelen övün olmaz; o da vaktinde gelmez (Aksoy, 1988: 260).
2. Elden gelen geç gelir, onda da karnın aç kalır (BAAD, 2016: 105).
3. Elden gelen oluş olmaz, olsa da vaktinde gelmez. / Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz (MKB, 2001: 115).

Elti ayıru, guma bi yere guyā: Bir erkeğin karıları birbirleriyle anlaşabilirler ancak kardeşlerin karıları geçinemezler (TDK, 2018).

1. Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş (TDK, 2018).
2. Kuma (ortak) gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş (Aksoy, 1988: 377).
3. Kumanın atı yürümüş de eltinin atı yürümemiş (BAAD, 2016: 174).

Emanet eşeğin canı burnunda olu: Bir kimseye emanet edilen şeyin o kimsece korunmadığı her zaman görülen olaylardandır (Aksoy, 1988: 266).

1. Emanet eşeğin yuları gevşek olur (Aksoy, 1988: 266).
2. Emanet balta koltukta kırılır./ Emanet eşeğin haltonu gevşek olur./ Emanetin bağı yufka olur./ Emanetin canı az olur (azdır)./ Emanetin canı kaimdir (olur). / Emanetin canı kışında olur (BAAD, 2016: 110).
3. Emanet ata binen kırır, sahibinin gücünü kurutur./ Emanet balta koltukta kırılır./ Emanet ıssı kesesine./ Emanetin bağı yufka olur./ Emanetin canı az olur./ Emanetin canı kaimdir./ Emanetin canı kışında olur./ Emanetin peşinde şeytan hazırdır (TDK, 2009: 112).
4. Emanet eşeğin yuları gevşek olur./ Emanet hayvanın kuskunu yokuşta kopar (Özdemir, 2009: 124).
5. Emanet ata binen, tez iner./ Emanet balta, koltukta kırılır./ Emanet eşeğin haltonu (yuları) gevşek olur./ Emanet hayvanın kuskunu yokuşta kopar./ Emanetin bağı yufka olur./ Emanetin canı az olur./ Emanetin canı gözünde (kışında) olur./ Emanetin kıcı kaypak olur./ Emanetin peşinde şeytan hazırdır (Albayrak, 2009: 415-416).

Eşege rakı içümüşle çulunu bahşış vemiş: Rakı içen kişi hem kabadayı olur, hem de ahmaklaşır. Kendini beğendirmek için, nesi varsa şuna buna verir (Aksoy, 1988: 272).

1. Eşege rakı içirmişler; çulunu bahşış vermiş./ Sıçana rakı içirmişler, kediye meydan okumuş (Aksoy, 1988: 272-427).
2. Eşege rakı içirmişler; çulunu bahşış vermiş (BAAD, 2016: 114).

Eşege sıç demişle damı doldumuş: Bir işi olması gerekenden fazlasını yapmak, abartmak.

Eşeği saldım çayıra, Mevlam gayıra: İyice bakılması gereken, dikkat isteyen bir işte, istenilen dikkatin gösterilemeyeceğini belli etmek için kullanılır.

Eşeğini dövemeyen paldununu dövemiş: Kendisinden güçlü olan bir kişiye dış geçiremeyen, ona bir şey yapamayan biri; o güçlü kişinin yakınlarına veya malına zarar verir.

Eşege gücü yetmeyen semerini döver (MKB, 2001: 123).

Eşek gôtüdüğü yükden yimez: Misafir gelirken ev sahiplerine getirdiği yiyecekten yemez, ikram edilmezse istemez anlamında kullanılan bir söz.

Eşek yükünden yemez (BAAD, 2016: 116).

Fukaranın döngeli kôhnümez: Talih, fakire hiç gülmez; aynı sermaye zengine daha çok, fakire daha az gelir getirir.

Fukaranın toğuğu bile tek tek yımırtlā: Talih, fakire hiç gülmez; aynı sermaye zengine daha çok, fakire daha az gelir getirir (Aksoy, 1988: 281).

1. Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar (TDK, 2011: 893).
2. Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar (Aksoy, 1988: 281).

Gadın gısmının bi dili aşāda olu: Özellikle aile içi tartışmalarda kadınların erkeklere göre daha sessiz kalıp sakinliği koruması gerektiğini anlatmak için kullanılan bir söz.

Galabalıkda eşeğin kuyruğunu kesme, mahna veren çok olu: Bir başımıza karar vermemiz gereken bir konuda başkalarına danışmak, onların düşüncelerini almak yoluna gitmeliyiz. Çünkü birbirini tutmayan, çelişkili önerilerle karşılaşır, şaşırırız (Özdemir, 2009: 128-129).

1. Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; kimi uzun der, kimi kısa (Aksoy, 1988: 273).
2. Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesince kimi uzun der, kimi kısa (Albayrak, 2009: 433-434).
3. Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; kimi uzun der, kimi kısa (TDK, 2011: 823).
4. Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesince kimi uzun der, kimi kısa (MKB, 2001: 124).

Gaplara galay vā, her şeye golay vā: Her işin bir kolay yolu vardır, dertlenmeye gerek yok anlamında kullanılır.

Gardeş gardeşi bıçaklamış, dönmüş bi de kucaklamış: Kardeşler ne kadar geçimsiz olsalar da kötü bir durumda birbirlerine yardım ederler (TDK, 2011: 1325).

1. Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş (TDK, 2011: 1325).
2. Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş (Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış) (Aksoy, 1988: 344).
3. Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş./ Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış (MKB II, 2001: 49).
4. Kardeş kardeşin etini yer, kemiğini bir araya koyar (BAAD, 2016: 156).

Gardeş gardeşin ne olduğunu ister ne de öldüğünü: Kardeş, kardeşe zarar gelmesini istemez ama onun kendisinden üstün durumda olmasını da kıskanır (TDK, 2011: 1325).

1. Kardeş kardeşin (hısım hısımın) ne öldüğünü ister; ne onduğunu (Aksoy, 1988: 344).
2. Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister; ne onduğunu (MKB II, 2001: 49).
3. Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister; ne onduğunu (TDK, 2011: 1325).

Gariya “Gocañ çok çirkin.” demişle, “Anam evinde hiç yokdu.”demiş: Daha iyisine ulaşınca kadar eldeki imkânların en iyisi olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Babamgilde iken hiç yoktu ya (BAAD, 2016: 263).

Gelin gayınna toprağından olu: Gelinler kayınvalidelerinden gördüklerini yapar, zamanla kayınvalidelerine benzerler.

Gızı kızken değil gelin olunca gör, gelini gelinken değil; uşağı olunca gör: Kadının sıhhati kızken değil, üç-dört çocuk doğurduktan sonra belli olur (Albayrak, 2009: 639).

1. Güzeli kızken görme, beşik ardında gör (Aksoy, 1988: 298)./ Kızı kızken görme, gelinken gör; gelinken görme, beşik ardında gör (Aksoy, 1988: 362).
2. Kızı kızken görmeyeyim; bir beşik, iki beşik, üç beşik, dört beşik sonra göreyim (Albayrak, 2009: 639).
3. Kızını kız iken övme gelin iken öv, gelin iken övme kucağı çocuklu iken öv (BAAD, 2016: 167).

Gizli göge gelen eşkere bızlā: Toplum içinde hiçbir davranış gizli kalmaz. İlk gizlenebilmiş olan bir iş, bir süre sonra gizlenemeyecek sonucu ile açığa çıkar (Aksoy, 1988: 288).

1. Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur (TDK, 2011: 951).
2. Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur (Aksoy, 1988: 288).
3. Gizli boğaya gelen aşikâr buzağılar (MKB, 2001: 136).
4. Gizli öğür alan aşikâra doğurur (buzağılar)./ Gizli işin (birleşmenin) aşikâr uşağı olur./ Gizli evlenen aşikâr doğurur./ Gizli boğaya gelen aşikâr doğar (BAAD, 2016: 125).

Goca öküz otluk yıkımında doyāmış: Emektar insanlar arzu ettiği bolluğa ancak beklenmeyen bir durum gerçekleşip bazı şeyleri elde etmek kolaylaştığında kavuşurlar.

Koca öküz otluğun yıkıldığı gün doyar (BAAD, 2016: 168).

Gocanın goca goca derdi olu: Evliliğin görüldüğü kadar kolay olmadığını, bir evi çekip çevirmenin zorluğunu, erkeği idare etmenin güçlüklerini ifade eder.

Gorğunun ecele faydesi yokdu: “Kişi korkmakla kendisine gelecek bir kötülüğü önleyemez” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 1483).

1. Korkunun ecele faydası yoktur (Aksoy, 1988: 369).
2. Korkunun ecele faydası yoktur (MKB, 2001: 71).
3. Korkunun ecele faydası yoktur (TDK, 2011: 1483).

Gönülsüz çifte giden ökûzden hayır gelmez: “İsteksiz yapılan bir işten de hayır gelmez” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 966).

1. Gönülsüz namaz göğe (göklere) ağmaz. / Gönülsüz yenen (istenmeyen) aş ya karın ağrıtır ya baş (Aksoy, 1988: 291).
2. Gönülsüz işin gözsüz oğlu olur./ Gönülsüz it sürüye kurt getirir./ Gönülsüz köpek, av avlamaz (BAAD, 2016: 126).
3. Gönülsüz davara giden köpekten hayır çıkmaz (MKB, 2001: 138).
4. Gönülsüz namaz göğe ağmaz. / Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş (TDK, 2011: 966).

Hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, deli deliyi dakkada bulur: Aynı düşünce ve inanışa sahip olan kimseler, bu düşünce ve inanıştaki kimselere ait olan yerlerde birbirlerini rahatlıkla bulurlar (Albayrak, 2009: 495).

1. Hacı hacıyı Mekke’de (Derviş dervişi tekkede) bulur (Aksoy, 1988: 299).
2. Hacı hacıyı Mekke’de, derviş dervişi tekkede, deyyus deyyusu her kande olsa bulur (Albayrak, 2009: 495).
3. Hacı hacıyı Mekke’de (derviş dervişi tekkede) bulur (Özdemir, 2009: 148).
4. Hacı hacıyı Mekke’de bulur (MKB II, 2001: 6).

Hak deyince akan sular durā: Bir anlaşmazlıkta adalet, hakkaniyet, tarafsızlık yolu tutuldu mu artık kimsenin söyleyecek sözü kalmaz (Aksoy, 1988: 300).

1. Hak deyince akan sular durur (Aksoy, 1988: 300).
2. “Hak” dedikten sonra (deyince), akan sular durur./ Hak deyince, akan sular durmuştur (Albayrak, 2009: 496).

3. Hak deyince akar sular durur (Özdemir, 2009: 149).

4. Hak deyince akar sular durur (TDK, 2011: 1026).

Halamin bıyığı olsa amcam olurdu: Olmayacak bir şey için boşa zaman kaybetmemek gerektiğini anlatır.

Teyzemin taşağı olsa dayım olurdu (Aksoy, 1988: 448).

Hamama giden bohçasını akşamdan hazırlā: Bir işi yapmayı düşünen kişi o iş ile ilgili hazırlıklarını önceden yapmalı, gereken tedbirleri almalı anlamında kullanılır.

Hamama giden tasını tarağını hazırlar (BAAD, 2016: 131).

Her bostanda eğri bir hıyar olu: Diğerlerinden farklı olan ve toplumca onaylanmayan davranışları olan insanlar için kullanılır. Özellikle iyilikleri ve saygınlıkları ile tanınan ailelerin aykırı çocuklarını anlatırken kullanılır.

Her kel satıcının bir kör alıcısı bulunu: “Herkes dengiyle iş yapar” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 1501).

1. Kör satıcının kör alıcısı olur (TDK, 2011: 1501).

2. Kör satıcının kör alıcısı olur (MKB II, 2001: 74).

3. Kör atın kör nalbandı olur (BAAD, 2016: 172).

Her zaman kedi keşgek yimez: Bir kişiyi her zaman aynı şekilde kandıramazsın.

Hızlı koşan atın boku seyrek olu: Olağanüstü hızla yapılan iş -gereken özen gösterilemeyeceğinden- olumlu sonuç vermez (Aksoy, 1988: 185).

1. Berk koşan atın boku seyrek düşer (Aksoy, 1988: 185).

2. Berk kaçan atın boku seyrek düşer (BAAD, 2016: 61)./ Yüğrük atın boku seyrek düşer (BAAD, 2016: 228).

Horoz ölü gide, gözü çöplükde galu: Yaşanılmış, alışılmış, erişilmiş bir durum veya makam yitirildikten sonra, göz o durum veya makamda kalır (TDK, 2011: 1110).

1. Horoz ölür, gözü çöplükte kalır (TDK, 2011: 1110).

2. Horoz ölür, gözü çöplükte kalır (Aksoy, 1988: 316).

3. Horoz ölür, gözü çöplükte kalır (MKB II, 2001: 25).

İrmak gıysına ev yapma sel alu, kırkıñdan sonra evlenme el alu: Yapılacak işlerde yer ve zaman uyumuna dikkat etmek gerekir.

Çay kıyısından tarla alma sel alır, kırkıñdan sonra kız alma el alır. / Dere kenarından yer alma sel alır (BAAD, 2016: 77- 89).

İmamın saruğu beyazdu: Toplum içinde önde gelen insanların hatası hemen göze batar, onların yaptıkları hata gizlenmez.

İmam saruk sarāken cumayı kaçumuş: Yapılacak işlerde yer ve zaman uyumuna dikkat etmek gerekir.

İn eti, cin eti, yinmez gövercin eti: Güvercinlerin etinin yenilmediğini bu nedenle de avlanmaması gerektiğini anlatmak için kullanılır.

İnsanın kendine etdüğü kötülüğü yedi düvel bi yere (bi araya) gelse edemez: Bir kimse kimi zaman tedbirsizliği yüzünden öyle yanlış iş yapar, başını öyle derde sokar ki böyle bir kötülüğü başkaları ona yapamaz.

İnsan ölü adı galu, goyun ölü postu galu: Yaşarken iyi işler yapmalı, iyi bir ad bırakılmaya çalışılmalıdır.

1. At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şan (nam) kalır (Aksoy, 1988: 163).

2. At ölür kalır nalı, insan ölür kalır namı (MKB II, 2001: 36).

İnsan, sevdüğünü yerden yere vurāmış: “Birinin yakınlarına gösterdiği sert davranış onun iyiliği içindir” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2236).

1. Tabak sevdiği deriyi taştan taşa (yerden yere) çalar (TDK, 2011: 2236).

2. Tabak sevdiği deriyi yerden yere çarpar (Aksoy, 1988: 440).

İp üzüldüğü yerden gopa: Bir durum, en çürük yerinden patlak verir (Aksoy, 1988: 328).

1. İp inceldiği yerden kopar (TDK, 2011: 1200).

2. İp inceldiği yerden kopar (Aksoy, 1988: 328).

3. İp kırıldığı yerden bağlanır (MKB II, 2001: 34).
4. İp incelmişti yerden kopar (BAAD, 2016: 146).

İş dutanıñ, yol gideniñ: Hiçbir iş kendiliğinden olmaz, bir işi bitirebilmek için emek harcayarak yapmak, yolu da gitmek için yürümek gerekir. Çalışmakla iş, yürümekle yol biter anlamında kullanılan atasözü.

İşten artmaz, dışten artā: İnsan ne denli çok çalışıp para kazanırsa kazansın, tutumlu harcamasını bilmezse bir şey artıramaz. Para, kazanmakla değil, tutumla artar (Aksoy, 1988: 331).

1. İşten artmaz, dışten artar (Aksoy, 1988: 331).
2. İşten artmaz, dışten artar (MKB II, 2001: 37).
3. İşten artmaz, dışten artar (TDK, 2018).

İt itine, it de bitine buyuru: “İşi yapmak istemeyen onu mutlaka başkasına ısmarlar” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 1229).

1. İt ite buyurur, it de kuyruğuna (Aksoy, 1988: 333).
2. İt, ite buyurmuş; it de kuyruğuna./ İt, ite buyurur; it de kuyruğuna./ İt ite, it de kuyruğuna buyurmuş (Albayrak, 2009: 569).
3. İt ite (buyurur), it de kuyruğuna (TDK, 2011: 1229).
4. İt ite itte kuyruğuna buyurmuş (MKB II, 2001: 38).

İt ürür, kervan yürür: Doğru yolda olanlara çatanlar, kervana ürüyen itlere benzerler. Bu tür karşı koymalar, yürüyüşü engelleyemez (Aksoy, 1988: 335).

1. İt ürür, kervan yürür (MKB II, 2001: 38).
2. İt ürür, kervan yürür (Aksoy, 1988: 335).
3. İt ürümekle kervan yolundan kalmaz (BAAD, 2016: 151).
4. İt ürür, kervan yürür (TDK, 2011: 1230).

İyi oğul gatā yir, kötü oğul satā yir: İyi oğul kendisine kalan mirası artırarak o mirastan faydalanır, kötü oğul ise o mirası günden güne tüketerek faydalanma yoluna gider (Albayrak, 2009: 577).

1. İyi evlat tutar ananın malını, kötü evlat satar ananın malını (Albayrak, 2009: 576).
2. İyi evlat tutar ananın malını, kötü evlat satar ananın malını (TDK, 2009: 148).
3. İyi evlat tutar ananın malını, kötü evlat satar ananın malını (BAAD, 2016: 150).

İyilik iyilik olsa goca ökûze bıçak olmazdı: İnsanlar çoğu kez iyilik gördükleri kimselerin yaptıkları iyiliklerin aksine, onlara kötülük yapma yoluna giderler. Eğer insanlar gerçekten iyiliğin değerini bilselerdi, yıllarca kendilerine hizmet eden emektar öküzün başını kesmezlerdi (Albayrak, 2009: 578).

1. İyiliğe iyilik olsaydı, koca ökûze bıçak olmazdı (Aksoy, 1988: 336).
2. İyiliğe iyilik olsaydı, koca ökûze bıçak olmazdı (Albayrak, 2009: 579).
3. İyiliğe iyilik olsaydı koca ökûze bıçak olmazdı (Özdemir, 2009: 174).

Kasım, evine gir hısım: Kasım ayı günümüzde sonbahar mevsimi olarak kabul edilmesine rağmen eski dönemlerde halk arasında yıl Kasım (180 gün) ve Hızır (180 gün) olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bu dönemlerden 180 günlük “Kasım” dönemi havaların soğuduğu, yağışların başladığı, don olaylarının sıklıkla görüldüğü kış mevsimine denk gelen dönemdir. “Kasım, evine gir hısım” atasözü de bölge halkını gerekli tedbirleri alması yönünde uyarmak için söylenmiş bir sözdür.

Kasım yüz on tarlaya kon: 180 günlük Kasım döneminin yüz gününü geride bıraktıktan sonra havaların da ısınmaya başlamasıyla birlikte tarım işleri için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanır. Kasım yüz on itibarıyla artık bu hazırlıklar tamamlanmalı ve toprak artık işlenmeye başlanmalıdır. Halk arasındaki tabirle çift sürme vaktinin geldiğini ifade etmek amacıyla söylenmiş bir sözdür.

Kasım yüz, sabanı boyunduruğu düz: Kasım yüz olarak ifade edilen dönem mart ayının başlarına denk gelen dönemdir. Bulunulan coğrafi bölgenin iklim özellikleri dikkate alındığında bu dönemde hava sıcaklığının artmaya başladığı, topraktaki don olaylarının bittiği ve toprağın işlenmeye uygun hale gelmeye başladığı görülür. Bu nedenle tarım işleri ile uğraşan halkın gerekli hazırlıklarını tamamlaması gerektiğini hatırlatmak için söylenmiş bir atasözüdür.

1. Kasım yüz, gerisi düz./ Kasım yüz elli, yaz belli (Aksoy, 1988: 349).
2. Kasım yüz, gerisi düz (BAAD, 2016: 158).

3. Kasım yüz elli, yaz belli (TDK, 2018).

Kaynana garı, arayı bozan garı: Gelinini sevmeyen kayınvalideler oğulları ile gelinlerinin arasını açmak için uğraşır anlamında kullanılan bir söz.

Kedi erüşemedüğü ciğere mundar dermiş: “Kişi, elde edemediği şeyi istemiyormuş, beğenmiyormuş gibi görünür” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 1377).

1. Kedi uzanamadığı (yetişemediği) ciğere, pis (murdar) der (Aksoy, 1988: 355).
2. Kedi yetişemediği (uzanamadığı) ciğere pis (murdar) dermiş (TDK, 2011: 1377).
3. Kedi eremediği ciğere pis der (MKB II, 2001: 55).

Kel, kör kendi işini kendin gör: Kişi eksik ya da hatalı da olsa kendi işini kendisi yapmalıdır.

Kele “ Yıkandıñ mı?” demişle, “Darandım bile.” demiş: Yapılan işin hafife alındığını, zor bir tarafının bulunmadığını ifade etmek için kullanılır.

Kele “ yıkandın mı?” demişler, “tarandım bile” demiş (MKB II, 2001: 57).

Kendi başını düzemeyen gelin başı düzemiş: Kendi işini yapamayan, kendi sorununu çözemeyen başkalarının sorunlarını çözmeye kalkar.

Evde kendi başını bağlayamayan düğünde el başı bağlar (BAAD, 2016: 117). Kendi başını deremeyen gelin başı derer (BAAD, 2016: 162).

Kendine yapılmasını istemedüğüñ şeyi başkasına yapma: Kişi kendisi için yapılmasını istemediği bir şeyi başkası için de yapmamalıdır.

Kimse yimezse gurtlā, guşlā yir: Karşılık beklemeden iyilik yap, mutlaka birine faydası dokunur anlamında söylenen bir söz.

Kôpek boğ yimeyi bırakmaz: İnsanı alışkanlıklarından, huylarından vazgeçirmek mümkün değildir.

İt bok yemeye tövbe eder mi (BAAD, 2016: 148).

Köpek yal yidüğü gabı tanır: Köpek bile kendisini besleyen yeri bilir, davranışlarıyla duygularını belli eder, insan da bundan ders almalı, gördüğü iyiliği unutmamalıdır (TDK, 2011: 1498-1499).

1. Köpek ekmek veren (yediği) kapıyı tanır (TDK, 2011: 1498- 1499).
2. Köpek bile yal yediği kaba pislemez (sıçmaz). / Köpek ekmek veren (yediği) kapıyı tanır (Aksoy, 1988: 372).
3. Köpek ekmek veren kapıyı tanır (MKB II, 2001: 73).
4. Köpek yediği kapıda afkurur (BAAD, 2016: 172).

Köpeknen un çufalina girilmez: Edepsiz ve saldırgan bir kimse ile bir konu üzerinde tartışmak ve kavgaya tutuşmak doğru değildir (Aksoy, 1988: 334).

1. İtle çuvala girilmez (TDK, 2011: 1230).
2. İt ile çuvala girilmez, kedi ile kilere (MKB II, 2001: 38).
3. İtle çuvala girilmez (Aksoy, 1988: 334).

Kötü gidip eyi gelmez: Beğenmediğimiz bir kişinin yerine öyle birisi gelir ki eskisini arar.

Kötü gidip de yerine iyi gelmez (MKB II, 2001: 75).

Kötü komşu insanı elek tekne sahibi yapā: Kötü komşu kendisinden emanet olarak istenen şeyi vermez. Emanet isteyen de gidip o şeyden satın alır. Böylece bu komşu, o kişiyi eşya sahibi etmiş olur (Aksoy, 1988: 375).

1. Kötü komşu insanı hacet sahibi eder (TDK, 2011: 1507).
2. Kötü komşu insanı (adamı) hacet (mal) sahibi eder (Aksoy, 1988: 375).
3. Kötü komşu adamı hacet sahibi eder (MKB II, 2001: 75).

Kötü niyetnen murada erilmez: Bir işten gereğinden fazla kâr uman, haksız kazançlar düşünerek başlayan; yapılan iş iyi dahi olsa bir başkasına zarar verebileceğini bile bile yapan insanın işi rast gitmez anlamındadır.

Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağıştan kıtlık oluu: Kuraklıktan dolayı ürün azalır ama tamamen yok olmaz fakat fazla ve uzun süreli yağmurdan tarım bitkileri çok etkilenir ve hiç ürün vermezler.

Küp yuvallanmış, kapağını bulmuş: “Hoşa gitmeyen herhangi bir nitelik yönünden birbiriyle benzeşen iki kişi bir araya gelmiş” anlamında kullanır (TDK, 2011: 2321).

1. Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş (TDK, 2011: 2321).
2. Tencere yuvarlandı, kapağını buldu (MKB II, 2001: 135).

Malı mal deyince mundar olu: İnsanın ihtiyaç duyduğu anda kendi malını satmaya çalışması malının değerini düşürür.

Malı verip de kötü olacağına veme de kötü ol: Kendisinden ödünç para istenen kişi, bu parayı vermese karşısındaki ona düşman olur. Verse, parası zamanında geri gelmeyeceği için yine bir düşmanlık belirir. İyisi parasını elinden çıkarmamak değil mi (Aksoy, 1988: 412)?

Param seni vereyim de mi düşman olayım, vermeyeyim de mi düşman olayım? Vermeyeyim de düşman olayım (Aksoy, 1988: 412).

Malıñ vā da gasavetiñ mi vā? : Ürün satan kişiler bu ürünler nedeniyle sorun yaşamaz, isteyen gelir alır; istemeyen almaz anlamında kullanılır.

Mart kapıdan bakduru, gazma kürek yakduru: Mart ayındaki şiddetli soğuklarda insanlar ellerine geçen her şeyi yakmak zorunda kalırlar (TDK, 2011: 1629).

1. Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır (Aksoy, 1988: 387).
2. Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır (TDK, 2011: 1629).
3. Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır (MKB II, 2001: 88).

Mart karı, tavanıñ yağı: Mart ayında havaların ısınmaya başladığını, bu ayda bahar mevsimine de geçişin etkisiyle kar yağışlarının azaldığını, kar yağsa bile kızgın tavaya konulan yağın eridiği gibi eriyip kaybolduğunu anlatmak amacıyla söylenmiş atasözü.

Misafür umduğunu değil, bulduğunu yir: Konuk, ev sahibinin kendisine çok şeyler ikram etmesini bekleyebilir ama ev sahibi ancak evinde olanları ikram edebilir (TDK, 2011: 1689).

1. Misafir umduğunu yemez, bulduğunu yer (Albayrak, 2009: 709).
2. Misafir umduğunu değil bulduğunu yer (TDK, 2011: 1689).
3. Misafir umduğunu yemez, bulduğunu yer (MKB II, 2001: 92).

Misafürün garnı doyunca gözü yolda olu: Çıkarcı kimsenin arkadaşlığı işi bitinceye kadardır (Aksoy, 1988: 106).

1. Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur) (Aksoy, 1988: 106).
2. Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (veya yolda olur) (TDK, 2011: 3).
3. Abdalın karnı doyduktan sonra gözü yolda olur (MKB II, 2001: 3).

Nasibiñde ne vāsa gaşuğũada o çıkā: Bir şey elde etmek için çalışan kimseye Tanrı neyi kısmet etmişse onu verir (Aksoy, 1988: 361).

1. Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar (TDK, 2011: 1425).
2. Ne korsan çanağına o gelir kaşığına (BAAD, 2016: 184).
3. Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar (Aksoy, 1988: 361).
4. Kısmetimizde varsa kaşığımızda çıkar (MKB II, 2001: 64).

Nasipsüz dayak bile yinmez: Kişi ne kadar çabalarsa çabalasın alın yazısındaki şeyi yaşar.

Nasipsiz lokma yenmez (BAAD, 2016: 183).

Nasipten öte köy yok: Kişi ne kadar çalışırsa çalışsın, çabalarsa çabalasın alın yazısındaki şeye ulaşır.

Nisanda fare siymesin, mayısta yağmur diñmesin: Nisan ayında tarlalarda ekim işleri yapılacağı için yağmur istenmemekte, mayıs ayında ise ekilen tohumların büyümesi için yağmur istenmektedir.

Nisan yağar sap olur, mayıs yağar çeç olur (Aksoy, 1988: 397).

Oğul olsun da çerden çöpten olsun: Ne kadar kötü olursa olsun, evlat paha biçilemeyecek kadar değerlidir (Albayrak, 2009: 732).

1. Oğul olsun da, bok böceğinden olsun (Albayrak, 2009: 732).
2. Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun (Aksoy, 1988: 399).

3. Oğul olsun da keçeden olsun./ Oğul olsun da bok böcüğünden olsun (BAAD, 2016: 185- 186).

Oldu olacak, kırıldı nacak: Bir olay gelişti, bir durum meydana geldi; bunu kabul etmek gerek (Aksoy, 1988: 986).

1. Oldu olacak (kırıldı nacak), (Olan oldu) (Aksoy, 1988: 986).
2. Oldu olacak, kırıldı nacak (TDK, 2011: 1799).
3. Oldu olacak, kırıldı nacak, daha ne olacak (MKB II, 2001: 100)?

Oñacak oğlak bokundan belli olu: Bir kişinin yeni başladığı işte ilerleyebilip, ilerleyemeyeceği daha ilk davranışlarından anlaşılır (Aksoy, 1988: 117).

1. Adam olacak çocuk bokundan belli olur (Aksoy, 1988: 117)./ Olgaç oğlak bokundan belli olur (Aksoy, 1988: 400).
2. Adam olacak çocuk bokundan belli olur (TDK, 2011: 25).
3. Adam olacak (kimse) küçük yaşta belli olur. / Adam olacak kimse domaldan belli olur (BAAD, 2016: 29).
4. Olacak dana kom önünde belli olur./ Oltaç oğlak bokundan belli olur (BAAD, 2016: 186- 187).

Oynamasını bilmeyen gelin “yerim dar” dermiş, yerini genişletmişler bu sefer de “yenim dar” demiş: Kendisinden beklenen işi beceremeyen kişi, çeşitli engellerin işi güçleştirdiğini söyleyerek yeteneksizliğini belli etmemeye çalışır (Aksoy, 1988: 403).

1. Oynamasını bilmeyen kız; “yerim dar” demiş; yerini genişletmişler (bollatmışlar); “gerim (yenim) dar” demiş (Albayrak, 1993: 403).
2. Oynamayı bilmeyen kız “Yerim dar” dermiş; yerini genişletmişler “Yenim dar” demiş (Albayrak, 2009: 740).
3. Oynamasını bilmeyen kız, “Yerim dar” demiş, yerini genişletmişler, “Yenim dar” demiş (Özdemir, 2009: 222).
4. Oynamak bilmiyor, yerim dar diyor (MKB II, 2001: 102).

Öküz öldü ortaklık bozuldu: İki ortak veya taraf arasındaki yakınlığın dayandığı sebep yok olduğunda bu yakınlık da çözülür (TDK, 2011: 1843).

1. Öküz öldü, ortaklık ayrıldı (MKB II, 2001: 103).
2. Öküz öldü, ortaklık bozuldu (bitti) (TDK, 2011: 1843).

Öküzün şaşgunu mandayınan uğraşu, köylünün şaşgunu mukdarınan uğraşu:

Özellikle köylerde devleti temsil eden kişiler muhtarlar olarak görülür, köyün sorunları ile uğraşan, köylünün dertlerine çare bulan kişi muhtarlardır. Bu nedenle köylü muhtarlar arasında iyi tutmalıdır anlamında kullanılan bir sözdür.

Ölen demeynen ölünmeya: İnsanlar hayatlarından ne kadar rahatsız olurlarsa olsunlar yaşamak zorundadır. Özellikle zor süreçler geçiren, kötü hastalıklar yaşayan kişiler için kullanılır.

Ölmeyen baş böyüya: Başına bir hal gelmediği sürece çocukların hızlı bir şekilde büyüüp geliştiğini ifade eder.

Ölmüş eşek gurttañ gorkmaz: Her şeyini yitirmiş olan kişinin saldırgan bir şey kaptırmaktan korkusu olmaz (Aksoy, 1988: 407).

1. Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz (Aksoy, 1988: 407).
2. Ölmüş eşek kurttan korkmaz (MKB II, 2001: 103).
3. Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz (TDK, 2018).

Öz ağlamayınca, göz ağlamaz: Acılar, hüznler gibi güzel duygular, sevinçler, mutluluklar da öncelikle gönülde yani insanın özünde hissedilir. İnsan gerçekten hissedemediği şeyler için gözyaşı dökemez.

1. Öz ağlamayınca göz ağlamaz (MKB II, 2001: 104).
2. Öz kurursa göz de kurur (BAAD, 2016: 192).

Parañ çoksa kefil ol: Kefillik parası çok olan kimselerin işidir.

1. İşin yoksa şahit ol, paran çoksa (borcun yoksa) kefil ol (Aksoy, 1988: 330)./ Paran çoksa (borcun yoksa) kefil ol, işin yoksa şahit ol (Aksoy, 1988: 412).
2. İşin yoksa şahit ol, paran çoksa (borcun yoksa) kefil (Özdemir, 2009: 171)./ Paran çoksa (borcun yoksa) kefil ol, işin yoksa şahit ol (Özdemir, 2009: 228).
3. İşin yoksa şahit ol, paran yoksa kefil ol (MKB II, 2001: 37).

Pelit gabuğundan çıkmış, gabuğunu beğenmemiş: Soyunu, yetiştiği yeri veya çevreyi hor görenler için kınama yollu söylenen bir söz (TDK, 2011: 1401).

1. Kestane kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş (TDK, 2011: 1401).
2. Kestane kabuğundan çıkmış kabuğunu beğenmemiş (MKB II, 2001: 61).
3. Kestane (koz) kabuğundan çıkmış (da) kabuğunu beğenmemiş (Aksoy, 1988: 925).

Sahibine benzemeyen (çekmeyen) mal mundardu (haramdır): Kişinin sahip olduğu maddi ve manevi varlığın kendisine benzerlik göstermesidir.

Aslına çekmeyen haramzade (BAAD, 2016: 45).

Sapsuz balta suya batā: İşsiz, güçsüz, avare gezen insanların hayatları boyunca zorlukla karşılaşacağını anlatır.

1. Sapsız balta suya düşer (BAAD, 2016: 198).
2. Sapsız balta suya batar (MKB II, 2001: 115).

Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa: Herkes kendisini buyurucu durumda görür, iş yapmakla yükümlü saymazsa ortadaki işi kim yapar (Aksoy, 1988: 423).

1. Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa. (Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede.) (Aksoy, 1988: 423).
2. Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa (MKB II, 2001: 116).
3. Sen zot ben zot, ata kim verecek ot (BAAD, 2016: 200).

Sık gelen misafüre zenginden borç isde, fıkarasına da borç ve: Sürekli gelip rahatsızlık veren misafirlerin zengin ise borç isteyince fakirse borç verince bir daha gelmeyeceklerini anlatır.

Sık gideseñ dayak yirsiñ, seyrek gideseñ berek yirsiñ: Ne denli yakın dostun olursa olsun, ona her gün gidersen usanır. Ara sıra git ki saygı ile karşılasın (Aksoy, 1988: 167).

1. Ayda bir gel dostuna, kalksın ayak üstüne; günde bir gel dostuna, yatsın sırtı üstüne (Aksoy, 1988: 167)./ Sık gidersen dostuna, yatar arka üstüne (Aksoy, 1988: 427).

2. Ayda gelen doğan olur, günde gelen soğan (MKB, 2001: 42).
3. Ayda gelen börek yer, günde gelen değnek yer./ Ayda gelen gül üstüne, günde gelen kül üstüne./ Ayda yılda gelene hoş geldin, günde (her gün) gelene hoş geldin (BAAD, 2016: 51).

Sonradan görme gâvurdan dönme: ‘Sonradan görme olan kimseler fazla iyi niteliklere sahip değildir’ anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2139).

1. Sonradan görme, gavurdan dönme (TDK, 2011: 2139).
2. Sonradan imam olanın camiye sığmaz sesi; sonradan kadın olanın hamama sığmaz tası (Aksoy, 1988: 194).

Söz ağızdan bi kere çıkā: Mert olan kişi, sözünde durur; verdiği sözü yerine getirir.

Söz ağızdan çıkar (MKB II, 2001: 123).

Suyun az akanından, insanın yere bakanından kork: Duygu ve düşüncelerini açığa vurmayan sessiz insan yavaş akan derin su gibi tehlikelidir (TDK, 2011: 25).

1. Adamın yere bakanından, suyun yavaş akanından kork (TDK, 2011: 25).
2. Adamın yere bakanından, suyun sessiz (yavaş) akanından kork (Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork) (Aksoy, 1988: 117).

Tarlada izi olmayanın sofrada yüzü olmaz: Kendini işe vermeyenden, bir iş üretmeyenden hayır gelmez (TDK, 2011: 2271).

1. Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz (Aksoy, 1988: 441).
2. Tarlada iz, harmanda yüz gerek (Albayrak, 2009: 816)./ Tarlada izi olmayanın, sofrada yüzü olmaz./ Tarlada izi olmayanın yemekte (harmanda) yüzü (gözü) olmaz (Albayrak, 2009: 817).
3. Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz (Özdemir, 2009: 253).
4. Tarlada izi olmayanın harmanda sözü (veya yüzü) olmaz (TDK, 2011: 2271).

Toğuk götü tövbe dutmaz: Ne kadar söz verse de verdiği sözü tutamayan kişiler için kullanılan bir sözdür.

Toğuk güdülmez: İnsanın terbiyesi olacak, içinden gelmedikçe insana zorla terbiye öğretilemez, baskıyla, yönlendirmeyle, zorlamayla insan eğitilemez anlamında kullanılan bir söz.

Tekneyi bekleyen yir ekmeği: İyi bir sonuç elde etmek için bir yerde uzun süre çalışan, sabırla bekleyen kişi, katlandığı sıkıntıların mükâfatını görür (Aksoy, 1988: 446).

1. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer (TDK, 2011: 2304).
2. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer (Aksoy, 1988: 446).
3. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer (MKB II, 2001: 134).

Tellioğlu Behren, gir içine öğren: Tellioğlu köyündeki adetlerin farklı olduğunu, köye girilerek bunların öğrenilebileceğini anlatan bir sözdür.

Tembele “Yımırta yi” demişle, “Soyulmuş mu?” demiş: Tembel kişiler, hiçbir iş yapmak istemez ve her işinin kendiliğinden veya başka birisi tarafından yapılmasını isterler.

Tepme gapımı tepelle gapını: Kimseye kötülük yapma yoksa onlar da sana aynı kötülüğü yaparlar (Aksoy, 1988: 216).

1. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını (TDK, 2011: 489).
2. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını (Aksoy, 1988: 216).
3. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını (MKB I, 2001: 77).

Tırnağın vāsa başını gaşı: Hiç kimse başkasından yardım beklememeli; kendisinin olanakları varsa bir işe girişmeli, yoksa girişmemelidir (Aksoy, 1988: 448).

1. Tırnağın varsa başını kaşı (TDK, 2018).
2. Tırnağın varsa başını kaşı (Aksoy, 1988: 448).
3. Tırnağın varsa başını kaşı (MKB II, 2001: 135).

Topal eşekten sağlam godak olu mu? : Çocuklar ana ve babalarından öğrendiklerini yapmaya özenirler. Bu nedenle ana- babasında sorun olan çocukların da benzer sorunları olduğu görülür anlamında kullanılır.

Topluluktan güçlük doğā, parçalıktan perişanlık doğā: Toplu veya beraber davranmak daha büyük güç sağlar.

Birlikten kuvvet doğar (TDK, 2011: 359).

Ucuz et tencere dibi yakā: Ucuza māl olan şeyler niteliksizdir.

1. Ucuz et kokmuş olur./ Ucuz fener, yatsıya kadar yanar (BAAD, 2016: 213).
2. Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur (Aksoy, 1988: 452).

Ulu Camii’niñ önünde dileniya, bazar yerinde sadaka dağıtıya: Yaptıkları birbiriyle tutarsız olan insanlar için kullanılır.

Unuñ vāsa ekmekçiye ve: Her iş mutlaka o işin uzmanına yaptırılmalıdır.

Unuñ yoksa datlı diliñde mi yok? : Görüştüğün kimseyi ağırlayacak ya da onun istediğini verecek durumda olmayabilirsin. Ama tatlı dille onun gönlünü hoş etmek varlıklı olmaya bağlı değildir. Bunu yapmalısın (Aksoy, 1988: 206-207).

1. Buğday ekmeğın yoksa buğday dilin de mi yok (TDK, 2011: 404)?
2. Buğday ekmeğın yoksa buğday dilin de mi yok (Aksoy, 1988: 206)?
3. Buğday ekmeğın yoksa arpa unun da mı yok (MKB, 2001: 70)?

Ustaniñ merdimanı baldırandan olu: İnsanlar başkalarına yaptıkları hizmetleri kendilerine yapamazlar.

Uşağa iş buyur, ardından kendin git: Henüz yetişmemiş, çocuk yaşında bir kimseye iş yaptırmaya kalkışan insanlar, o işe her safhada müdahale etmek zorunda kalırlar (Albayrak, 2009: 847).

1. Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider (Çocuğu işe sal, ardınca sen var) (Çocuğa iş, ardına sen düş) (Uşağı işe koş, sen de ardına düş) (Aksoy, 1988: 221).
2. Çocuğa iş buyur, arkasından koş koş dur./ Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider./ Çocuğa iş, peşine düş (Albayrak, 2009: 306)./ Uşağa buyur, ardınca koş./ Uşağı işe koş, sen de ardına düş (Albayrak, 2009: 847).
3. Çocuğu işe sal, ardınca sen git./ Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider (Özdemir, 2009: 93).
4. Uşağı işe koş, sen de ardına düş (Özdemir, 2009: 262).

5. Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider (TDK, 2011: 556).

Uşağımın hasta olduğuna yanmam, huy gapduğuna yanarım: Hasta olan çocuğun huylarının değiştiğini, daha çok nazlandığını ifade etmek için kullanılır.

Uzağa gız veme yitip gidē, yakına gız ve gelip gidē: Kızların evlendirilmesi hususunda damat tarafıyla aradaki mesafenin önemli olduğunu vurgulamak için kullanılan bir söz.

Üzümünü yi bağını sorma: Önemli olan, sana bir nimetin gelmiş olmasıdır. Ondan yararlanmaya bak. Nereden geldiğini bilmene gerek yoktur (Aksoy, 1988: 456).

1. Üzüümü(-nü) ye de bağını sorma (Aksoy, 1988: 456).
2. Üzüümünü ye de bağını sorma (TDK, 2011: 2460).
3. Üzüümünü ye de bağını sorma (MKB II, 2001: 143).

Üzüm üzüme baka baka gararu: Her zaman bir arada bulunan, arkadaşlık eden kimseler birbirlerine huy aşılar (TDK, 2011: 2460).

1. Üzüm üzüme göre kararır (Albayrak, 2009: 853).
2. Üzüm üzüme baka baka kararır (Aksoy, 1988: 457).
3. Üzüm birbirine bakarak kararır (MKB II, 2001: 142).

Vakitsüz öten horozun başını keselle: Bir sözü vakti geldiğinde söylemek gerekir. Vakti gelmeden söylenen söz, beklenmeyen kötü olaylara neden olabileceği için, uygun olmayan bir zamanda aklına geleni söyleyen insanlar cezalandırılır (Albayrak, 2009:854).

1. Vakitsiz öten horozun başını keserler (Aksoy, 1988: 458).
2. Vakitsiz öten horozun başını keserler (Albayrak, 2009: 854).
3. Vakitsiz öten horozun başını keserler (Özdemir, 2009: 266).
4. Vakitsiz öten horozun başını keserler (TDK, 2011: 2466).

Varlığa darlık olmaz: Zengin olanın gücü her şeye yeter (TDK, 2011: 2470).

1. Varlığa darlık olmaz (TDK, 2011: 2470).
2. Varlığa darlık olmaz (MKB II, 2001: 144).

Yapāken izin olsun, yirken yüzün olsun: Kişi, karşılık beklediği işten istediğini alabilmek için gereken harcamaları yapmalıdır (TDK, 2011: 225).

1. Bağa bak, üzüm olsun, yemeye yüzün olsun (TDK, 2011: 225).
2. Bağa bak, üzüm olsun, yemeye yüzün olsun./ Bağda izin olsun, yemeye yüzün olsun (Aksoy, 1988: 175).
3. Bağa bak üzüm olsun, üzümü yemeye yüzün olsun (MKB II, 2001: 47).

Yapduğun bañaysa öğrendüğün kendine: Bana değil, kendine yapıyorsun, ne öğrensen kâr, ileride zorluk çekmezsın anlamlarına gelen bir söz.

İşlediğin eleyse öğrendiğin kendine (BAAD, 2016: 147).

Yiğidin malı meydanda olu: Çıplak gezen; utanması, sıkılması gerekirken aksine bu durumdan hoşlanan kimselerle alay etmek için kullanılan bir söz.

Yimek bulduñ giriş, iş bulduñ sıvış: Genellikle yemek esnasında sofraya gelmeyi reddeden kişilere söylenen bir sözdür.

İş buldun sıvış, ekmek buldun giriş (BAAD, 2016: 147).

Yimeyene yivörüle, yiyene de tā verüle: Yemek yemesi konusunda ısrar edildiği halde yemeyen kişilere söylenen bir sözdür.

Yolunda giden yorulmaz: Yapacağı işin tekniğini iyi bilen, uygulamasında deneyim sahibi olan kimse yapacağını önceden tespit eder, sonra uygular. Sonuca sıkıntısız ulaşır.

1. Yoldan giden yorulmaz (TDK, 2018).
2. Yoldan (yol ile) giden yorulmaz (Aksoy, 1988: 478).
3. Yolundan giden yorulmaz (MKB II, 2001: 159).
4. Yolu ile giden yorulmaz (BAAD, 2016: 227).

Yuva ykanıñ yuvası yıkılū: Birinin mutsuzluğu üzerine kurulan mutluluk fayda etmez anlamındaki söz.

Yükü çeken öküz emme bağırın tekellekle: Zor bir işin yapılmasını izleyen kişi yapandan daha çok ses çıkarır, yapılan işle övünür.

Zemheride gurtla çaruk eskisine aş erellemiş: Halk takvimine göre aralık ayının sonlarından şubat ayının sonuna kadar olan dönemi kapsayan zemheri döneminin oldukça soğuk geçtiğini anlatmak için kullanılan bir sözdür.

Zenahat altun bilezükdü: Sanat sahibi olmak, hiçbir zaman değerini yitirmeyen, her yerde ve her ortamda değerini koruyan güzel bir özelliktir (Albayrak, 2009:774).

1. Sanat altın bileziktir (Aksoy, 1988: 421).
2. Sanat altın bileziktir (Albayrak, 2009: 774).
3. Sanat altın bileziktir (Özdemir, 2009: 236).

Zenginiñ arabası dağdan aşmış, fakiriñ arabası düz yolda şaşmış: Zengin, para gücüyle güçlükleri yenerken yoksul, parasızlık yüzünden en kolay işi bile başaramaz (TDK, 2005: 2230).

1. Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır (Aksoy, 1988: 483).
2. Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır (Albayrak, 2009: 913).
3. Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır (Özdemir, 2009: 285).
4. Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır (TDK, 2005: 2230).
5. Zengin arabasını dağdan aşırır, fakir düz ovada yolunu şaşırır (TDK, 2011: 2651).

Tablo 5.1.1. : Atasözlerinin Kaynak Eserlerle Kıyaslanması

ATASÖZLERİ	TDK SÖZLÜK	Ö.A.AKSOY	BAAD	MKB I, II
Acele işe şeytan garuşu.	+	+	-	+
Acemi nalbant zanatını gâvur eşeğinde öğrenü.	+	+	-	-
Acı alma, datlı alma Bakacak'dağ gız alma.	-	-	-	-
Acı badılcıyı gıravu çalmaz.	+	+	-	-

Acın belinde ekmek durmaz.	+	+	+	+
Aç kôpek firun yıkā.	-	+	+	+
Adam olana bi söz yetē.	+	+	-	+
Adam olan ekmeğini daştan çıkaru.	-	-	-	-
Agulsuz kâfanın cezasını ayakla çekee.	+	+	+	+
Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olu.	+	+	+	+
Ağşam bulutu gızarusa havayı hoş bil, zabah bulutu gızarusa sırtını yaş bil.	+	-	+	-
Ağyelin ardı yağış, şakanın ardı dögüş.	-	-	+	-
Alamaduğuma değil, bakamaduğuma yanarım.	-	-	-	-
Alışmaduğ götte don durmazmış.	+	+	+	-
Altun çamura düşmeynen mundar olmaz.	+	+	-	+
Anasına bak gızını al, gıyısına bak bezini al.	+	+	-	-
Araba devrölünce agıl veren çok olu.	+	+	+	+
Asil azmaz, bal kokmaz.	+	+	+	+
Ata “Kurtoğlu” demişle, dokuz ay yem yimemiş.	-	-	-	-
At üstünden arpa biçilmez.	+	-	-	-
Atı nallaken gaplıgurba görmüş, hoşuna gitmiş; ayânı galdumuş da “Beni de nallayın.” demiş.	+	+	-	-
Az veme hırsuz edesiñ, çok veme arsız edesiñ.	+	+	-	-
Aza kânahat gelmeyen çoğu hiç bulamaz.	+	+	-	+
Balta gitti, sapına uğurlā olsun.	-	-	-	-
Barmāñı gösterüseñ aç gurda gelü goluñu goparu.	-	-	-	-
Ben deyom Çatalağzı, o deya yandı gitti götümün ağzı.	-	-	-	-
Bıldır seneki guzuva şişek, selam vemeyene eşek delle.	-	-	+	-
Bi ağaçtan hem ot küreği olu hem bok küreği olu.	+	+	+	+
Bi gaşuk çorba bağ dolaşduru, bi lokma yimek dağ dolaşduru.	-	-	-	-
Bi furuma çam devrölmez.	+	-	+	-
Bilmedüğün boğu git mektebiñde oku.	-	-	-	-
Boğunu yiyen kepçesini yanında daşır.	-	+	+	-
Boğ yiyecek karganın ağzı sivri olu.	-	-	-	-
Bolu, Mengen, Gerede adamlık nerede?	-	-	-	-
Bubanın zenginliği para etmez.	-	+	+	+
Bulutlar Bolu’ya, öküzler yoluna (gider).	-	-	-	-
Bulutlar Devrek’e, öküzler zelveğe (gider).	-	-	-	-
Cambaz iptе, balık dipte (oynar).	+	+	-	-
Cinganın dalda bekmezi vâken gözüne uyku girmez.	-	-	-	-
Cingan garısı yidüğünü değil, yanında götüdüğünü kâr sayamış.	-	-	-	-
Cingenle çayda dögüş etmiş de daş bulamamış.	-	-	-	-
Çatal gazuk yere batmaz.	+	+	-	+
Çekmeden erilmez.	-	-	+	-
Çıracının gözü omcada olurmuş.	+	+	+	+

Çiğnemededen ekmek yudulu mu?	+	+	-	-
Çocuk oyundan deli düğünden uslanmaz.	+	+	-	+
Çubuk yaşken eğilü.	-	+	+	+
Çükündürün seyregi sıkından eyüdü.	+	-	+	+
Dağdaki ayının postu için bazarlık edilmez.	-	+	+	+
Dağı dağ deyip de dañ da osurma.	-	-	+	+
Danışan yol aşmış, danışmayan yol şaşmış.	+	+	-	+
Daşıma suynan değirmen dönmez.	+	+	-	+
Deliynen devletli aklına geleni yapâmış.	+	+	+	+
Doñuzuñ böyüğüne atalla gurşunu.	-	-	+	-
Dün boğdun bugün gokdun.	-	-	+	-
Dünya malı tüyden tepecük.	-	+	-	-
Düşman düşmez dağ olmaz, başa gelmeyen iş olmaz.	+	+	-	+
Eceli gelen kôpek cami avlusuna siyemiş.	+	+	+	+
Ehtiniñ azgunu, gırvat daka yaz günü.	+	+	-	-
Ekmeği firuncudan al da noksan olsun.	+	+	-	-
Elde doyunan yolda acıku.	-	-	+	-
Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.	-	+	+	+
Elti ayıru, guma bi yere guya.	+	+	+	-
Emanet eşeğin canı burnunda olu.	+	+	+	-
Eşeğe raki içümüşle çulunu bahşış vemiş.	-	+	+	-
Eşeği saldım çayıra, Mevlam gayıra.	-	-	-	-
Eşegini dövemeyen paldununu dövemiş.	-	-	-	+
Eşek götüşüğü yükten yimez.	-	-	+	-
Fıkaranıñ döngeli kôhnümez.	-	-	-	-
Fıkaranıñ toğuşu bile tek tek yımırtlâ.	-	-	-	-
Gadın gısmının bi dili aşâda olu.	-	-	-	-
Galabalıkda eşeğin guyruşunu kesme, mahna veren çok olu.	+	+	-	+
Gaplara galay vâ, her şeye golay vâ.	-	-	-	-
Gardeş gardeşi bıçaklamış, dönmüş bi de gucaklamış.	+	+	+	+
Gardeş gardeşin ne olduğunu ister ne öldüğünü.	+	+	-	+
Garıya “Gocañ çok çirkin.” demişle, “Anam evinde hiç yokdu.” demiş.	-	-	+	-
Gelin gayınna toprağından olu.	-	-	-	-
Gızı gızken değil gelin olunca gör, gelini gelinken değil; uşağı olunca gör.	-	+	+	-
Gizli göğe gelen eşkere bızlâ.	+	+	+	+
Goca öküz otluk yıkımında doyâmış.	-	-	+	-
Gocanıñ goca goca derdi olu.	-	-	-	-
Gorğunun ecele faydesi yokdu.	+	+	-	+
Göñülsüz çifte giden öküzden hayır gelmez.	+	+	+	+
Hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, deli deliyi dakkada bulu.	-	+	-	+
Hak deyince akan sular durâ.	+	+	-	-
Halamın bıyığı olsa amcam olurdu.	-	+	-	-
Hamama giden bohçasını akşamdan hazırlâ.	-	-	+	-

Her bostanda eğri bir hıyar olu.	-	-	-	-
Her kel satıcının bir kör alıcısı bulunu.	+	-	+	+
Her zaman kedi keşgek yimez.	-	-	-	-
Hızlı koşan atın boğu seyrek düşer.	-	+	+	-
Horoz ölü gide, gözü çöplükde galu.	+	+	-	+
Irmak gıysına ev yapma sel alu, kırkından sonra evlenme el alu.	-	-	+	-
İmamın saruğu beyazdu.	-	-	-	-
İmam saruk sarâken cumayı geçürmüş.	-	-	-	-
İn eti, cin eti, yinmez gövercin eti.	-	-	-	-
İnsanın kendine etdüğü kötülüğü yedi düvel bi yere (bi araya) gelse edemez.	-	-	-	-
İnsan ölü adı galu, goyun ölü postu galu.	-	+	-	+
İnsan, sevdüğünü yerden yere vuramış.	+	+	-	-
İp üzüldüğü yerden gopa.	+	+	+	+
İş dutanın, yol gidenin.	-	-	-	-
İşten artmaz, diştan arta.	+	+	-	+
İt itine, it de bitine buyuru.	+	+	-	+
İt ürür, kervan yürür.	+	+	+	+
İyi oğul gatâ yir, kötü oğul satâ yir.	+	-	+	-
İyilik iyilik olsa goca ökûze bıçak olmazdı.	-	+	-	-
Kasım, evine gir hısım.	-	-	-	-
Kasım yüz on tarlaya kon.	-	-	-	-
Kasım yüz, sabanı boyunduruğu düz.	+	+	+	-
Kaynana garı, arayı bozan garı.	+	+	+	+
Kedi erişemedüğü ciğere mundar dermiş.	+	+	-	+
Kel, kör kendi işini kendin gör.	-	-	-	-
Kele “Yıkandın mı?” demişle, “Darandım bile.” demiş.	-	-	-	+
Kendi başını düzemeyen, gelin başı düzemiş.	-	-	+	-
Kendine yapılmasını istemedüğün şeyi başkasına yapma.	-	-	-	-
Kimse yimezse gurtla, guşla yir.	-	-	-	-
Köpek boğ yimeyi bırakmaz.	-	-	+	-
Köpek yal yidüğü gabı tanır.	+	+	+	+
Köpeknen un çufalına girilmez.	+	+	-	+
Kötü gidip eyi gelmez.	-	-	-	+
Kötü goñşu insanı elek tekne sahibi yapâ.	+	+	-	+
Kötü niyetnen murada erilmez.	-	-	-	-
Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağıştan kıtlık olu.	-	-	-	-
Küp yuvallanmış, kapağını bulmuş.	+	-	-	+
Malı mal deyince mundar olu.	-	-	-	-
Malı verip de kötü olacağına veme de kötü ol.	-	+	-	-
Malıñ vâ da gasavetiñ mi vâ?	-	-	-	-
Mart kapıdan bakduru, gazma kürek yakduru.	+	+	-	+
Mart karı, tavanın yağı.	-	-	-	-
Misafür umduğunu değil, bulduğunu yir.	+	-	-	+
Misafürün gağnı doyunca gözü yolda olu.	+	+	-	+
Nasibiñde ne vâsa gaşuğunda o çıkâ.	+	+	+	+

Nasipsüz dayak bile yinmez.	-	-	+	-
Nasipten öte köy yok	-	-	-	-
Nisanda fare siymesin, mayısta yağmur diñmesin.	-	+	-	-
Oğul olsun da çerden çöpten olsun.	-	+	+	-
Oldu olacak, gırıldı nacak.	-	-	-	-
Oñacak oğlak boğundan belli olu.	+	+	+	-
Oynamasını bilmeyen gelin “yerim dar” dermiş, yerini genişletmişler bu sefer de “yenim dar” demiş.	-	+	-	+
Öküz öldü ortaklık bozuldu.	+	-	-	+
Öküzün şaşgunu mandayınan uğraşu, köylünün şaşgunu mukdarınan uğraşu.	-	-	-	-
Ölen demeynen ölünmeye.	-	-	-	-
Ölmeyen baş böyüya.	-	-	-	-
Ölmüş eşek gurttañ gorğmaz.	+	+	-	+
Öz ağlamayınca, göz ağlamaz.	-	-	+	+
Parañ çoksa kefil ol.	-	+	-	+
Pelit gabuğundan çıkmış, gabuğunu beğenmemiş.	+	+	-	+
Sahibine benzemeyen mal mundardu.	-	-	+	-
Sapsuz balta suya batā.	-	-	+	+
Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa.	-	+	+	+
Sık gelen misafüre zenginden borç isde, fıkaraşına da borç ve.	-	-	-	-
Sık gidesen dayak yirsiñ, seyrek gidesen berek yirsiñ.	-	+	+	+
Söz ağızdan bi kere çıkā.	-	-	-	+
Suyun az akanından, insanın yere bakanından gork.	+	+	-	-
Tarlada izi olmayanın sofrada yüzü olmaz.	+	+	-	-
Toğuk götü tövbe dutmaz.	-	-	-	-
Toğuk gūdülmez.	-	-	-	-
Tekneyi bekleyen yir ekmeği.	+	+	-	-
Tellioğlu Behren, gir içine öğren.	-	-	-	-
Tembele “Yımurta yi” demişler, “Soyulmuş mu?” demiş.	-	-	-	-
Tepme gapımı tepelle gapıñı.	+	+	-	+
Tırnağın vāsa başıñı gaşı.	+	+	-	+
Topal eşekten sağlam godak olu mu?	-	-	-	-
Topluluktan güçlük doğa, parçalıktan perişanlık doğa.	+	-	-	-
Ucuz et tencere dibi yakā.	-	+	+	-
Ulu Camii’niñ önünde dileniya, bazar yerinde sadaka dağıtıya.	-	-	-	-
Unuñ vāsa ekmekciye ve.	-	-	-	-
Unuñ yoksa dath diliñde mi yok?	+	+	-	+-
Ustaniñ merdimanı baldırandan olu.	-	-	-	-
Uşağa iş buyur, ardından kendin git.	+	+	-	-
Uşağımın hasta olduğuna yanmam, huy gapduğuna yanarım.	-	-	-	-
Uzağa kız veme yitip gidē, yakına kız ve gelip gidē.	-	-	-	-

Üzümünü yi bağını sorma.	+	+	-	+
Üzüm üzümüne baka baka gararu.	+	+	-	+
Vakitsüz öten horozun başını keselle.	+	+	-	-
Varlığa darlık olmaz.	+	+	-	+
Yapâken izin olsun, yirken yüzün olsun.	+	+	-	+
Yapduğun bañaysa öğrendüğün kendüne.	-	-	+	-
Yiğidin malı meydanda olu.	-	-	-	-
Yimek bulduñ giriş, iş bulduñ sıvış.	-	-	+	-
Yimeyene yivörüle, yiyene de tã verüle.	-	-	-	-
Yolunda giden yorulmaz.	+	+	+	+
Yuva yıkânın yuvası yıkılû.	-	-	-	-
Yükü çeken öküz emme bağırır tekellekle.	-	-	-	-
Zemheride gurtla çaruk eskisine aş erlemiş.	-	-	-	-
Zenahat altun bilezükdü.	+	+	-	-
Zenginiñ arabası dağdan aşmış, fakiriñ arabası düz yolda şaşmış.	+	+	-	-

Yukarıdaki tabloda çalışma esnasında tespit edilen 188 atasözünün kaynak eserlerle kıyaslaması yapılmıştır. Yapılan bu kıyaslama sonucunda Devrek ağzında kullanılan 61 atasözünün kaynak eserlerin hiçbirinde bulunmadığı, 57 atasözünün ise kaynaklarda farklı şekillerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

5.2. Devrek Yöresinden Derlenmiş Deyimler

-A-

- 1.Acı acına yatmak
- 2.Açık gelen çay guymak
- 3.Açlıktan kôpük gusmak
- 4.Adam dağnamak
- 5.Adam gıtlığında adam yerine girmek
- 6.Adama gaynamak
- 7.Adını gomak
- 8.Afakî gonuşmak
- 9.Ağlaya sızlaya gelmek

10.Ağzı çalışcağına eli çalışmak

11.Ağzı yüzü yamulmak

12.Ah ben nellere gidem

13.Ahduman etmek

14.Aklına esen delisi olmak

15.Alaf almak

16.Alakaya maydonoz olmak

17.Allem etmek, gallem etmek

18.Altından su çıkmak

19.Andabunda olmak

20.Arası yok

21.Arkaya atıvamak

22.Armut biş, ağzıma düş.

23.Arnının damarı çatlamak

24.Aştan yokarı gelmek

25.Ataş almak

26.Avkuru gitmek

27.Avla gazuğu gibi durmak

28.Ayā başında durmak

29.Ayağı uğurlu

30.Ayak durmak

31.Ayak sürümek

32.Ayakaltında ezüşdümek

33.Ayı ayına yazılmak

34.Aynı çöpe siğmek

35.Aynı yalaktan yal yimek

-B-

36.Baña bak

37.Baña göre hava hoş

38.Bağından boşanmak

39.Bağırıp çığırnak

40.Baklavu yazmak

41.Baldırı cıplak

42.Bañ da bağırnak

43.Bar bar bağırnak

44.Basduğu yerde ot bitmez.

45.Baş aşā gitmek

46.Başa gakmak

47.Başı göğē deymek

48.Başında dağul çalmak

49.Başında dağul çalsan duymamak

50.Bayram çıkarmak

- 51.** Belaya ger beri demek
- 52.** Beri berakatı galmamak
- 53.** Beşikde uşağı ağlamak
- 54.** Beynini delmek
- 55.** Bızā yalamış gibi olmak
- 56.** Bi bilen yapmamak
- 57.** Bi bilem yok
- 58.** Bi eli yavda bi eli balda
- 59.** Bi galbur laf eşitmek
- 60.** Bi galbur yımırtlamak
- 61.** Bi gıdım
- 62.** Bi hamla (gidip gelmek)
- 63.** Bi işin ucundan tutuvamak
- 64.** Bi öte (gidiya) bi beri (geliya)
- 65.** Bi vurup on saymak
- 66.** Biti bi okka gelmek
- 67.** Bitleri sırtmak
- 68.** Bitleri pire olmak
- 69.** Boğazını düşünmek
- 70.** Bokyidi kâhyası
- 71.** Borç harcınan yapmak

72.Bostan gorkuluğu gibi olmak

73.Bubamın oğlu ya!

74.Bulgur gazanı gibi gaynamak

75.Bundan eyisi Şam'da gayısı

76.Bunnan birlük

77.Burnundan gelmek

78.Burnundan götümek

-C-

79.Camı, çerçeveyi endümek

80.Cangıl cüngul

81.Canı eccük olmak

82.Canı uğramak

83.Cazı Behiye gibi olmak

84.Cırmuk atmak

85.Cıss dutmak

86.Citgadā olmak

87.Ciňgan çadırı gibi olmak

88.Ciňgan çalıya, Kürt oynaya

89.Cins cins gonuşmak

90.Cöğüz dokumak

91.Cöğüz gılıflamak

-Ç-

92.Çakkıdı cuggudu oynamak

93.Çalım satmak

94.Çalmaduk gapı bırakmamak

95.Çapıldayıp durmak

96.Çekiş etmek

97.Çeyiz düzmek

98.Çıtıl gırıvamak

99.Çok bakāsıñ

-D-

100.Dabanı yaruk (köylü)

101.Dañ dañ gonuşmak

102.Dağlara daşlara

103.Dav gaçgunu

104.Daynak çatmak

105.Değme şeyi beğenmemek

106.Değmen daşı gadā olmak

107.Derde merd olmak

108.Deyñ daha

109.Dil basmak

110.Dil gırmak

- 111.**Diliñde diken olmak
- 112.**Diliñde tü bitmek
- 113.**Doksan dokuz tüllü hava furmak
- 114.**Doña çekmek
- 115.**Dört yanı deniz kesilmek
- 116.**Döşenegalmak
- 117.**Dur dinlen bilmemek
- 118.**Düğününde galburnan su daşımak
- 119.**Dünkü uşak
- E-**
- 120.**Ebem garı gibi (olmak)
- 121.**Efeleklenip durmak
- 122.**Ehti kibarı
- 123.**Ehti porumu
- 124.**Ekmek düşmanı
- 125.**Ekmek va yiyeñ mi?
- 126.**El şaklatmak
- 127.**Elâleme masgara olmak
- 128.**Elini gapturup golunu alamamak
- 129.**Ellerini bayramlamak
- 130.**Eski dadı olmamak

131.Eski gulağu kesüklēden olmak

132.Eveleyip gevelemek

133.Evi kōyü yıkmak

134.Evücüklenip durmak

135.Eylence etmek

-F-

136.Fasilye gibi kendiņi nimedden saymak

137.Fēli bozuk olmak

138.Fıkaralık çekmek

139.Fırgam dönmek

140.Fırun küreği gadā dili olmak

141.Fıtık etmek

-G-

142.Gabağ çiçeği gibi açılmak

143.Gabalaklı maymun etmek

144.Gadın/ kız kısmısı

145.Gafaları denkleşdümek

146.Gağnı cız etmek

147.Gağnı yanmak

148.Gağnının yağları erimek

149.Gağ- git havası çalmak

- 150.**Gāle almak
- 151.**Gan alacak damarı bulunmamak
- 152.**Gan yörümek
- 153.**Gara guru bi şey (olmak)
- 154.**Garānuḡda göz gırpışdumak
- 155.**Garman çorman
- 156.**Garezi olmak
- 157.**Gaşuḡ düşmanı
- 158.**Gavil dutmak
- 159.**Gavil etmek
- 160.**Gâvurdan kıl goparmayı kâr saymak
- 161.**Gazını almak
- 162.**Geceyi gündüzü garuşdumak
- 163.**Geçe galmak
- 164.**Gerisiñ geriye (gitmek)
- 165.**Germeç bacaklı olmak
- 166.**Geviş götümek
- 167.**Gıdım gıdım harcamak
- 168.**Gıfırayıp durmak
- 169.**Gıkı çıkmamak
- 170.**Gım gım etmek

- 171.Gırgır geçmek
- 172.Gıvrak gelmek
- 173.Gıydañ gıydañ gitmek
- 174.Gız aklı gaz aklı
- 175.Gocañ mı öldü?
- 176.Gocaya vāmak
- 177.Gôğnü akdarılmak
- 178.Gôğnü dönmek
- 179.Gôğnü büyük olmak
- 180.Gôğnü zengin
- 181.Gôm gôk göğermek
- 182.Gôz furmak
- 183.Gôz küllemek
- 184.Gôzü gôzüne gomamak
- 185.Gôzü kör olmak
- 186.Gôzüne dizine dursun
- 187.Gôzüne ıfık dutulmuş davşan gibi galmak
- 188.Gôzüne görünecek olmak
- 189.Gôzüne görünüvemek
- 190.Gôzünden uyku akmak
- 191.Gulak şıpırdatmak

192.Gûce gitmek

193.Gûcü bağı dönmek

194.Gûcü üzölmek

195.Güle güle ölmek

196.Güle hakıraya gitmek

197.Gülēken havalara çıkmak

-H-

198.Habar ağnama(ma)k

199.Haķır haķır gülmek

200.Hamasaya galkmak

201.Hamuru daşmamak

202.Hangi peygambere gulluķ edeceğini şaşumak

203.Harala gürele

204.Hararetini almak

205.Harman döğmek

206.Harman yeri gibi olmak

207.Hastaya garpuz sormak

208.Haşamat etmek

209.Haşatını çıkarmak

210.Haşonu bileydiñ

211.Hatır gırmamak

212.Hatırını yıkmak

213.Havanın boşalması

214.Havasını endümek

215.Her gacırayan arabaya binmek

216.Hışdamak

217.Hiç patıramamak

218.Holtaya dakılmak

219.Hora geç(ü)me(me)k

220.Hökümet gibi olmak

221.Husa çekmek

-I-

222.Ik mık etmek

223.Irabıyla içmek

224.Irgalamak

225.Iskartaya çıkmak

-İ-

226.İçine dammak

227.İçiniñ yağları erimek

228.İğnesi başında olmak

229.İki eli on barmağı yakasında olmak

230.İkiden biri

231.İlāç için bile bulunmamak

232.İlkin yapmak

233.İnan hakkı için

234.İnsana gaynamak

235.İp gıran (olmak)

236.İpiynen guyuya enilmemek

237.İpsüz sapsuz gonuşmak

238.İş başında sevindümek, sofrı başında yeründümek

-K-

239.Ķapak sökmek

240.Ķar toplamak

241.Ķazı goz, gocagarıyı gız āğnamak

242.Kendi bildüğüne gitmek

243.Kendi kendine gelin gûvey olmak

244.Kesmük gadā yimek

245.Kırk fırun ekmek yimek

246.Kıyırdam gonuşması

247.Kimin nesi, kimin fesi belli olmamak

248.Kôkden yetişmek

249.Kôküne gıran girmek

250.Kör duman basması

251.Kuramā gurmak

252.Kûl kûpür etmek

253.Kûñge basmak

-L-

254.Laf çekememek

255.Laf dinlemek

256.Laf ebesi

257.Laf gavurtlamak

258.Laf olsun, torba dolsun

259.Laf toplamak

260.Lafı geçmek

261.Laftan āğnamak

262.Laftan sözden āğnamamak

263.Lap lup gonuşmak

-M-

264.Māne bulmak

265.Mahmuduñ malağı gibi bakmak

266.Mahna vemek

267.Mahşer tilkisi gibi meydanda galmak

268.Makineli tüfek gibi saydumak

269.Mal gıymatı bilmemek

- 270.**Malak gibi yatmak
- 271.**Maskara gibi olmak
- 272.**Maskaralık etmek
- 273.**Masraf çıkarmamak
- 274.**Matah olmak
- 275.**Matrak geçmek
- 276.**Mayışını saçmak
- 277.**Mayışını yimek
- 278.**Melmekatı yıkmak
- 279.**Merdiman çıkamamak
- 280.**Meydan gavgası etmek
- 281.**Meymene möşmöne yatmak
- 282.**Mırıñ gırın etmek
- 283.**Mızır mızır etmek
- 284.**Midānā etmemek
- 285.**Morgu boylamak
- 286.**Mum sıçtı olmak
- 287.**Mukavemetli adam olmak
- 288.**Müşteri toplamak
- N-**
- 289.**Namıs boqlayıcı

290.Nalına da vur mihına da vur

291.Ne beri ne berakatı galmak

292.Ne ev va ne ocak, ne gap va ne gacak

293.Ne oldum delisi olmak

294.Nefle gelen olmak

295.Neme gerek

296.Nevri dönmek

-Ö-

297.Ocak tütüme

298.Olurunu bulmak

299.Ondan soğracuğuma

300.Onnan birlik

301.Oralı olmamak

302.Ortalık yerde yapmak

303.Otuz iki dişini dökmek

304.Oynadukça oynayası gelmek

305.Oyun dutmak

306.Oyun tezgâhlamak

307.Oyunbozânık etmek

-Ö-

308.Ödü gopmak (patlamak)

309.Öğnüne goşmak

310.Öğsüzle gibi boynunu bükegomak

311.Ökûz altında bızâ aramak

312.Ökûzümüñ dalı mı?

313.Ölme eşeğim ölme

314.Ölü gôtüne pamuk dıkamak

315.Ölüye ağlamaz, diriye gûlmez

316.Önü gavurga gavurmak, arkası harman savurmak

317.Örüsgar çarpması

318.Öte beri almak

319.Öte tarafa gitmek

320.Öte vâ denmemek

321.Ötey gidē, beri gelü.

322.Ötey git, beri git.

-P-

323.Partal atmak

324.Partal bacak gibi, cigara somak gibi

325.Payandaları çözmek

326.Pazar gurmak

327.Pazar ola

328.Pesdili çıkmak

329.Pıtırak gibi (olmak)

330.Pirinç denesi gadā olmak

331.Porum atmak

332.Post pahalı olmak

333.Postalları bağlamak

334.Puñduna götümek

335.Pusu atmak

-R-

336.Renkten renge girmek

337.Rüzgâra elek, güneşe gölge (olmak)

-S-

338.Sağmalık inek

339.Sağmalık olmak

340.Sakız gabağı gibi otumak

341.Sap seniñse samanlık da benim

342.Sap yiyip saman sıçmak

343.Sapısülük olmak

344.Semedek Ayşe gibi (olmak)

345.Sen kâhyası mısıñ?

346.Sen de süpürge tili, ben deyem guş gafası

347.Sendeki ırahat beyde yok.

- 348.**Sentir savuş
- 349.**Sel önünden kûtük gapmak
- 350.**Sepken vurmak
- 351.**Seyire bakmak
- 352.**Sıklat basmak
- 353.**Sıracalı matçalı(olmak)
- 354.**Sonradan görme gâvurdan dönme.
- 355.**Sopa deyi hart hart etmek
- 356.**Soru makinesi
- 357.**Soyunu sopunu temizlemek
- 358.**Soyup sovana çöğürmek
- 359.**Sövüp sekitmek
- 360.**Söz temsili gonuşmak
- 361.**Sözünü yerde gomat
- 362.**Sulu dereye eletip susuz götümek
- 363.**Suratunu sallandumat
- 364.**Suyundan da guy
- 365.**Suyunu çıkarmak
- 366.**Südü bozuk olmak
- 367.**Süsken öküz gibi bakmak

–Ş–

368.Şaka çekememek

369.Şaka şellen yapmak

370.Şapırtdana yapmak

371.Şartosun olmaz

372.Şekli şemali değışmek

373.Şeytan gıdıklamak

374.Şeytana pabucunu ters geydümek

375.Şıpır şıpır dımlamak

376.Şikâr atmak

377.Şindikten keri

–T–

378.Tâ lâ yüzüme bakıya

379.Tabakhaneye bok yetüştümek

380.Tabastra gibi yüzü olmak

381.Tahtalara furmak

382.Tam takır guru bakır

383.Tavına gelmek

384.Tazı gibi seytmek

385.Tefinin önünde oynamamak

386.Tefüre girmek

- 387.**Tek durmak
- 388.**Tekeden süt çıkarmak
- 389.**Tepen takla olmak
- 390.**Tersi tersine gelmek
- 391.**Tevekkeli değil
- 392.**Tıv gibi olmak
- 393.**Tilki gafalı olmak
- 394.**Tilkinin bakır sıduğu yer
- 395.**Tilkinin guyruğu olmak
- 396.**Toęña gış mı dedük?
- 397.**Tohuma gamak
- 398.**Toptan tüğmek
- 399.**Tosur tosur etmek
- 400.**Toz gondumamak
- 401.**Tutulmadan eskimek
- 402.**Tuymuna gitmek
- 403.**Tğe tğe gelmek
- U-**
- 404.**Ucuza gitmek
- 405.**Uçgurları gevşemek
- 406.**Ulu orta gonuşmak

407.Ununu eleyip eleğini asagomak

408.Urba kesmek

409.Usul gonusmak

410.Uşak aklı

411.Uşak eğlemek

412.Uykularına keder olmak

-Ü-

413.Üç guruşa melmekatı satmak

414.Üç guruşu kâr saymak

415.Üç gün yatak, dördüncü gün toprak

416.Üçkâğıt çöğürmek

417.Üğrendereynen dürtmek

418.Ümük sıkmak

419.Üstüme eyilik sağlık

420.Üstüne para vermek

421.Üstüne yatmak

-V-

422.Vakit eğlemek

423.Varı yoğu ağnamamak

424.Verüp verüşdümek

425.Vır vır Hasan gibi ağzı hiç durmamak

-Y-

426.Yalama olmak

427.Yalap şalap yapmak

428.Yaldır yaldır etmek

429.Yandı gülüm keten hevle

430.Yangun olmak

431.Yaptuğunu yanına gomamak

432.Yaraya duz basmak

433.Yarım ağız söylemek

434.Yavan ekmek yimek

435.Yavan yaşık yimek

436.Yedi gubbeli hamam gurmak

437.Yerde ağnanmak

438.Yerlere enmek

439.Yımirtaları soğumak

440.Yımirtlayacak tavuk gibi dolaşmak

441.Yırtuk dondan çıkmaa gibi çıkmak

442.Yidüğü gabı pisletmek

443.Yolundan gomat

444.Yörüdü gitti

445.Yularından boşanmak

446.Yüke yazmak

447.Yürē bayılmak

448.Yürüylek gitmek

449.Yüzü gözü eğri olmak

450.Yüzünkapak düşmek

-Z-

451.Zabah günden beri uğraşmak

452.Zarar ziyan olmamak

453.Zırnık goklatmamak (göstermemek)

454.Zıvanadan çıkmak

455.Zurnanın son delüğü

5.4. Devrek Yöresinden Derlenmiş Deyimlerin Anlamları ve Kaynaklarda Yer Alan Şekilleri

Acı acına (yatmak): Hiçbir şey yemeden, karnı aç bir şekilde.

1. Aç acına (Aksoy, 1988: 525).
2. Aç acına (Saraçbaşı, 2010: 19).
3. Aç acına (TDK, 2005: 10).
4. Aç acına (TDK, 2011: 14).

Açık gelen çay guymak: Demi az olacak şekilde çay doldurmak

Açlıktan kôpük gusmak: Açlıktan ölecek hale gelmek (Aksoy, 1988: 527).

1. Açlıktan kôpük kusmak (Aksoy, 1988: 527).
2. Açlıktan kôpük kusar (MKB, 2001: 7).

Adam dağnamak: İnsanları hatalarından ya da davranışlarından ötürü ayıplamak, kınamak.

Adam gıtlığında adam yerine girmek: Daha önce toplumda önemli bir yeri veya özel bir değeri yokken artık kendisine önem ve değer verilmek (TDK, 2011: 25).

1. Adam sırasına geçmek (girmek) (TDK, 2011: 25).
2. Adam sırasına geçmek (girmek) (Aksoy, 1988: 529).
3. Adamlığa geçmek (BAAD, 2016: 235).

Adama gaynamak: Bir kişiyi durduk yere rahatsız etmek

Adını gomat: Bir şeyin fiyatını belirtmek, yapılacak işin karşılığını kararlaştırmak (Aksoy, 1988: 532).

1. Adını koymak (Aksoy, 1988: 532).
2. Adını koymak (TDK, 2011: 23).

Afakî gonusmak: Boş, anlamsız konuşmak

Ağlaya sızlaya girmek: Çok üzölmek, üzüntüden ağlayacak hale girmek.

Ağzın çalışcağına elin çalışmak: Boş konuşmalarla vakit kaybetmeyip icraat yapılması gerektiğini anlatır.

Ağzı yüzü yamulmak: İstemediğı bir durum karşısında memnuniyetsizliğin yüze yansması.

Ah ben nollere gidem: Beklenmedik bir durum karşısında söylenen bir tepki sözü.

Ahduman etmek: Yapılan bir işten dolayı pişman olup tekrar yapmayacağına dair kendi kendine söz vermek.

Aklına esen delisi olmak: Sonucunu düşünmeden aklına geleni yapan

Alaf almak: Telaşlanmak, öfkelenmek, kızmak

Alev almak (TDK, 2011: 90).

Alakaya maydonoz olmak: Konuyla ilgisiz olmak.

Allem etmek, gallem etmek: Bir işi istediğı duruma getirmek için çeşit çeşit çarelere, kurnazca yollara başvurmak (Aksoy, 1988: 566).

1. Allem (etmek) kallem etmek (Aksoy, 1988: 566).
2. Allem etmek, kallem etmek (TDK, 2011: 102).

Altından su çıkmak: Bulunduğu yerden rahatsız olmak, sabit duramamak.

Andabunda olmak: Gelişi güzel, üstünkörü.

Arası yok: 1. Zaman yönünden çok fazla bir aralığın olmaması 2. İki kişinin arasında yeterli iletişimin olmaması.

Arkaya atıvamak: Söylenenleri duymazdan gelmek, dikkate almamak.

Armut piş, ağzıma düş: Bir işe emek harcamaksızın onun kendiliğinden olmasını bekleyenlerin durumunu anlatan bir söz (TDK, 2011: 155).

1. Armut piş, ağzıma düş (Aksoy, 1988: 584).
2. Armut piş, ağzıma düş (MKB I, 2001: 31).
3. Armut ağzıma, sapı bir yana (BAAD, 2016: 253)./ Armut piş, ağzıma düş, sapı sen de ayrı düş (BAAD, 2016: 254).
4. Armut piş, ağzıma düş (TDK, 2011: 155).

Arının damarı çatlamak: Utanç duyulacak şeyleri sıkılmadan yapan, utanmaz, arlanmaz (Aksoy, 1988: 580).

1. Ar damarı çatlamış (Perdesi yırtık) (Aksoy, 1988: 580).
2. Ar damarı çatlamış (TDK, 2011: 139).
3. Ar damarı kırık (BAAD, 2016: 252).

Aştan yokarı gelmek: Aşağıdan yukarıya gelmek anlamında kullanılır.

Ataş almak: 1. Acele davranmak, acele etmek 2. Ateşli silah, patlamak 3. Telaşlanmak, heyecanlanmak (Aksoy, 1988: 589).

1. Ateş almak (Aksoy, 1988: 589).
2. Ateş almak (TDK, 2005:141).
3. Ateş almak (TDK, 2005: 181).
4. Ateş almak (Saraçbaşı, 2010:134).

Avkuru gitmek: Yukarıdan aşağıya doğru gitmek.

Avla gazuğu gibi durmak: Hareketsiz bir şekilde ayakta durmak, bir işe yaramamak.

Ayā başında durmak: Durup dinlenmeden, aralıksız çalışmak

Ayak başında (BAAD, 2016: 260).

Ayağı uğurlu: Geldiği yere uğur getirdiğine inanılan (kimse) (TDK, 2011: 194).

1. Ayağı uğurlu (TDK, 2011: 194).
2. Ayağı uğurlu (Aksoy, 1988: 599).

Ayağını sürümek: Birinin misafirlik ya da alışveriş için gittiği yere kendisinden sonra çok fazla kişinin gelmesi durumunda kullanılır.

Ayak durmak: Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak (TDK, 2011: 195).

1. Ayak diremek (TDK, 2011: 195).
2. Ayak diremek (Aksoy, 1988: 600).

Ayakaltında ezüşdümek: Tekme ile dövmek (TDK, 2011: 196).

1. Ayağının altına almak (Saraçbaşı, 2010: 145).
2. (Birini) ayağının altına almak (TDK, 2011: 196).

Ayı ayna yazılmak: Doğum tarihinin kayıtlara doğru olarak geçirilmesi

Aynı çöpe siğmek: Kötü işlerde aynı düşünce ve eğilimi beslemek.

1. Bir deliğe işemek (BAAD, 2016: 274).
2. Bir kaba işemek (ikisi, hesi) (Aksoy, 1988: 648).

Aynı yalaktan yal yimek: Aynı işi yapmak, aynı niteliklere sahip olmak.

Bâña bak: “Beni dinle” anlamında seslenme ve gözdağı sözü (TDK, 2011: 249).

1. Bana bak (Saraçbaşı, 2010: 169)!
2. Bana bak (TDK, 2011: 249)!

Bâna göre hava hoş: Öyle de olsa, böyle de olsa benim (senin, onun) için fark etmez. Yeğlenecek tutumu başkaları düşünsün (Aksoy, 1988:614).

1. Bana (sana, ona) göre hava hoş (Aksoy, 1988:614).
2. Bana göre hava hoş (Saraçbaşı, 2010:169).
3. Bana göre hava hoş (MKB I, 2001: 50).

Bağından boşanmak: Kontrolden çıkmak anlamındadır.

Bağırıp çığırmaq: Öfkeyle bağırmaq (TDK, 2011: 228).

1. Bağıra bağıra (çağıra) (Saraçbaşı, 2010: 163).
2. Bağırıp çığırmaq (TDK, 2011: 228).

Baklavu yazmaq: Baklava yapmak için gerekli ince yufkaları hazırlamak (TDK, 2011: 240).

Baklava açmaq (TDK, 2011: 240).

Baldırı çıplak: İşsiz, sataşmaya bahane arayan serseri (Aksoy, 1988: 612).

1. Baldırı çıplak (Aksoy, 1988: 612).
2. Baldırı çıplak / Baldırı çıplak, reftarlı (MKB I, 2001: 49).
3. Baldırı çıplak (TDK, 2011: 243).

Bañ da bağırmaq: Beklenmedik anda, ani olarak sesi yükseltmek.

Bar bar bağırmaq: Bağırışın öfkeli ve yüksek sesle olduğunu anlatan bir söz (TDK, 2011: 253).

1. Bar bar bağırmaq (Saraçbaşı, 2010: 170)./ Bas bas bağırmaq (Saraçbaşı, 2010: 171).
2. Bar bar bağırmaq (TDK, 2011: 253).

Bastuğu yerde ot bitmez: Gittiği yeri yakıp yıkar, gittiği yerin bereketini kurutur, uğursuz, zalim (Aksoy, 1988: 615).

1. Ayağının bastığı yerde ot bitmez (TDK, 2011: 197).
2. Ayağının bastığı yerde ot bitmez (Aksoy, 1988: 615).

3. Basmadığı yerde kaldı bereket (BAAD, 2016: 265).

Baş aşā gitmek: Sürekli kötüleşmek ya da zarar etmek (Saraçbaşı, 2010: 173).

1. Baş aşāğı gitmek (Aksoy, 1988: 616).
2. Baş aşāğı gitmek (Saraçbaşı, 2010: 173).

Başa kakmak: Yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini üzme (Aksoy, 1988: 616).

1. Başına kakmak (TDK, 2011: 267).
2. Başına kakmak (Aksoy, 1988: 616).

Başı göğē deymek: Uğraşa uğraşa layık olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevip böbürlenmek (Aksoy, 1988: 619).

1. Başı göğē ermek (değmek) (Aksoy, 1988: 619).
2. Başı göğē ermek (TDK, 2011: 265).
3. Başı göğē erdi (MKB I, 2001: 52).

Başında dağul çalmak: Şiddetli baş ağrısı çekmek.

Başında dağul çalsan duymamak: 1. Çok sağır 2. Uykusu çok ağır, derin uykuda. 3. Kendini verdiği işin dışındaki hiçbir şeyle ilgilenmez (Aksoy, 1988: 707).

1. Davul çalsan işitmez (Aksoy, 1988: 707).
2. Davul çalsan işitmez (MKB I, 2001: 89).
3. Davul çalsan işitmez (TDK, 2011: 600).

Bayram çıkarmak: Bayramda çeşit çeşit yemeklerle misafir ağırlamak.

Belaya ger beri demek: Göz göre göre belayı üstüne çekmek (TDK, 2011: 298).

1. Belayı satın almak (TDK, 2011: 298).
2. Belayı satın almak (Aksoy, 1988: 631).
3. Belaya tırmık çekmek (BAAD, 2016: 269).

Beri berakatı galmamak: Azalmak, kıtlaşmak, çabuk tükenmek (TDK, 2011: 318).

1. Beti bereketi kalmamak (TDK, 2011: 318).

2. Beti bereketi olmamak (Aksoy, 1988: 636).

Beşikde uşağı ağlamak: Bir iş için veya bir yere gitmek için acele etmek.

Beynini delmek: Bir konuda çok ısrarcı olup can sıkmak.

Bızā yalamış gibi olmak: Saçlarını briyantın ya da jöle ile yatırmak ve ıslak ıslak dolaşmak.

Bi bilen yapman: Kesinlikle yapmam anlamında kullanılan bir söz.

Bi bilem yok: Hiç yok anlamında kullanılır.

Bi eli yavda bi eli balda: Varlık ve bolluk içinde olmak (TDK, 2011:349).

1. Bir eli yağda bir eli balda olmak (Aksoy, 1988: 646).
2. Bir eli yağda bir eli balda (olmak) (Saraçbaşı, 2010: 221).
3. Bir eli yağda bir eli balda (olmak) (TDK, 2011: 349).
4. Bir eli yağda bir eli balda (MKB I, 2001: 61).

Bi galbur laf eşitmek: Yapılan bir hatadan dolayı azarlanmak, sözlü uyarılmak.

Bi galbur yımirtlamak: Tedirgin olmak.

Bi gıdım: Çok küçük anlamında kullanılan söz.

Bi hamla (gidip gelmek): Çabucak, bir atılıştan (Saraçbaşı, 2010: 222).

1. Bir hamlede (Saraçbaşı, 2010: 222).
2. Bir hamlede (TDK, 2011: 355).

Bi işin ucundan tutuvamak: Bir şeyle meşgul olmak, katkı sağlamak, yardımcı olmak (TDK, 2011: 2406).

Ucundan tutmak (TDK, 2011: 2406).

Bi öte (gidiya) bi beri (geliya): Rastgele, birçok yerlere, çeşitli yönlerde (TDK, 2011: 350).

1. Bir o yana bir bu yana (Aksoy, 1988: 649).

2. Bir o yana, bir bu yana (Saraçbaşı, 2010: 226).

3. Bir o yana, bir bu yana (TDK, 2011: 350).

Bi vurup on saymak: Yapılan iş olduğundan fazla göstermek için abartarak anlatmak.

Biti bi okka gelmek: Çok fakir olan kişiler için kullanılan bir söz.

Bitleri sırtmak: Mutlu olunan bir durumdan dolayı gülümsemek.

Bitlerim pire olmak: Huzursuz olmak.

Boğazını düşünmek: Başka şeyleri dert etmeyip sadece kendini düşünmek, bencilce davranmak.

Bokyidi kâhyası: Kötü bir düzende her iş kendisinin buyruğuyla yapılan; karışık ve kötü işler, buyruğuna göre düzenlenen kişi (Aksoy, 1988: 655).

1. Bokyedi başı (Aksoy, 1988: 655).

2. Bok yedi başı (TDK, 2011: 374).

Borç harcınan yapmak: Zor şartlarda mal edinmek.

Bostan korkuluğu gibi olmak: Yetkili olduğu halde sözü geçmeyen, işi şunun bunun eline bırakmış olan, göstermelik, güçsüz yetkili.

1. Bostan höyüğü mü (BAAD, 2016: 278)?

2. Bostan korkuluğu (MKB I, 2001: 67).

3. Bostan korkuluğu (Aksoy, 1988: 657)/ Gemi aslanı (Aksoy, 1988: 791).

Bubamın oğlu ya: Biriyle ilgilenmenin gereksiz olduğunu anlatmak için kullanılır.

Bulgur gazanı gibi gaynamak: Olağandan daha neşeli davranmak.

Bundan iyisi Şam'da gayısı: Bundan daha iyisi olamaz anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2018).

1. Bundan iyisi can sağlığı (TDK, 2018).

2. Bundan iyisi can sağlığı (MKB I, 2001: 70).

Bunnan birlük: Bu böyle, ama... şu da var ki... (Aksoy, 1988: 664).

1. Bununla birlikte (beraber) (Aksoy, 1988: 664).

2. Bununla birlikte (TDK, 2011: 414).

Burnundan gelmek: Elde ettiği güzel şey, sonradan gelen üzüntüler üzerine kendisine zehir olmak (TDK, 2011: 417).

1. Burnundan gelmek (MKB I, 2001: 71).

2. Burnundan gelmek (TDK, 2011: 417).

Burnundan götümek: Yaptığına pişman etmek (TDK, 2011: 417).

Burnundan getirmek (TDK, 2011: 417).

Camı, çerçeveyi endümek: Olay çıkararak her şeyi kırıp dökmek (Saraçbaşı, 2010:268).

1. Camı çerçeveyi indirmek (Saraçbaşı, 2010: 268).

2. Camı çerçeveyi indirmek (TDK, 2011: 435).

Canı eccük olmak: Dayanıksız, acıya dayanamayan.

Canı uğramak: Sabırsızlık göstermek, tahammül etmemek.

Cangıl cüngul: Kulağa hoş gelmeyen sesler çıkaran, çıkararak (Aksoy, 1988: 687).

Çangıl cüngul (Aksoy, 1988: 687).

Cazı Behiye gibi olmak: Saçı, başı dağılmış bir halde olmak.

Cırmuk atmak: Tırnaklarını geçirmek, tırmalamak.

Cıss dutmak: Bir tür böceğin büyükbaş hayvanları ısırması sonucu hayvanların taşkın hareketler yapması durumu. Aşırı hareketli, yerinde duramayan ve yaramaz çocuklar için kullanılır.

Cid gadā olmak: Çok küçük.

Ciñgan çadırı gibi olmak: Karışık, düzensiz halde bulunan.

Ciňgan çalıya, Kürt oynaya: Bir yerin herhangi bir nedenle gürültü ve düzensizlik içinde bulunduğunu anlatmada söylenir (Saraçbaşı, 2010: 317).

1. Çingene çalar, Kürt oynar (Aksoy, 1988: 696).
2. Çingene çalar, Kürt oynar (Saraçbaşı, 2010: 317).
3. Çingene çalar, Kürt oynar (MKB I, 2001: 81).

Cins cins gonuşmak: Karşıdakinin sinirlerini bozacak şekilde konuşmak.

Cöğüz dokumak: Ağaçtaki cevizleri toplamak.

Cöğüz gılıflamak: Cevizi dışındaki yeşil kabuktan ayırmak.

Çakkıdı cuggudu oynamak: Oynarken kendinden geçmek, şen şakrak oynamak.

Çalım satmak: Bir üstünlük gösterişi takınmak, bir durumundan dolayı büyüklük taslamak (Aksoy, 1988: 686).

1. Çalım satmak (Caka satmak), (Fiyaka satmak) (Aksoy, 1988: 686).
2. Çalım satmak (TDK, 2011: 486).

Çalmaduğ kapı bırakmamak: Herkese, her yola başvurmak.

Çapuldayıp durmak: Çaba sarf etmek, çırpınıp durmak.

Çekiş etmek: Sözlü olarak kavga etmek, tartışmak.

Çengelde kokmuş etim mi var: Önemli konular haricinde aceleci olmak gereksizdir.

Çengelde kokmuş etim yok ya (MKB, 2001: 80)!

Çeyiz düzmek: Evlilik çağı yaklaşan kızların evlenmek için hazırlık yapması.

Çıtıl gırıvamak: Uzun zaman gelmeyen, seyrek gelen misafire sitem anlamında kullanılan bir söz.

Çok bakāsıñ: Boş yere bir bekleyiş içerisinde olan kişiye söylenen bir söz.

Dabanı yaruk (köylü): Korkak, güven vermeyen, cahil kişi.

Dañ dañ gonusmak: Çok yüksek sesle konuşmak.

Dağlara daşlara: Kötü bir olaydan, durumdan söz edilirken “hepimizden uzak olsun” anlamında söylenir.

Dav kaçgunu: Kaba, görgüsüz kişi.

Daynak çatmak: Ağaç dalları ile destek yapmak.

Değme şeyi beğenmemek: Zor beğenmek, her şeyi beğenmemek.

Değmen daşı gadā olmak: Çok büyük olan şeyler için kullanılır.

Derde merd olmak: Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek.

Deyñ daha: “İşte orda” anlamında kullanılan bir söz.

Dil basmak: Konuşurken bazı harfleri peltek söylemek.

Dil gırmak: Kibar konuşmaya çalışmak.

Diliñde diken olmak: Az konuşan, konuşurken nazlanan kişiler söylenir.

Diliñde tü bitmek: Tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak (TDK, 2011: 663).

1. Dilimde tüy bitti./ Dilinde tüy bitti, söyleyi söyleyi (MKB I, 2001: 99).

2. Dilinde tüy bitmek (TDK, 2011: 663).

3. Dilinde (dilimde, dilinde) tüy bitti (Aksoy, 1988: 721).

Doksan dokuz tüllü hava furmak: Bin bir bahane bulmak.

Doña çekmek: Hava suları donduracak denli soğumak (TDK, 2011: 704).

Dona çekmek (TDK, 2011: 704).

Dört yanı deniz kesilmek: Hiçbir yerden yardım gelme umudu kalmamak (Aksoy, 1988: 733).

1. Dört yanı deniz kesilmek (Aksoy, 1988: 733).

2. Dört yanı deniz kesilmek (TDK, 2011: 716).

Döşenegalmak: Ölümünün yaklaştığı anlaşılan (hasta) kişiler için kullanılır.

Dur dinlen bilmemek: Sürekli olarak, aralıksız, arka arkaya (Saraçbaşı, 2010:389).

1. Durup dinlenmeden (Aksoy, 1988: 735).
2. Durup dinlenmeden (Saraçbaşı, 2010: 389).
3. Durup dinlenmeden (TDK, 2011: 726).

Düğününde galburnan su daşımak: Bir yardımına karşılık olarak bekâr bir kimseye çok büyük bir yardımda bulunma sözü vermek (TDK, 2011: 733).

1. (Birinin) düğününde kalburla (elekle) su taşımak (TDK, 2011: 733).
2. Düğününde kalburla su taşımak (Aksoy, 1988: 737).
3. Düğününde kalburla su taşıyacağım (MKB I, 2001: 106).

Dünkü uşak: Genç, acemi, deneyimsiz (Saraçbaşı, 2010: 394).

1. Dünkü çocuk (Aksoy, 1988: 738).
2. Dünkü çocuk (Saraçbaşı, 2010: 394).
3. Dünkü çocuk (TDK, 2011: 735).

Ebem garı gibi (olmak): Her konuda bilgi vermeye çalışıp her şeyi eleştiren kişiler için kullanılır.

Efeleklenip durmak: Telaşlanmak.

Ehti kibarı: Fazla kibar olmaya çalışan kişiler için kullanılır.

Ehti porumu: Görgüsüz kişilerin kendisini daha farklı göstermek için yaptığı konuşmalar için kullanılır.

Ekmek düşmanı: Bir ailede, geçimin sağlanmasına katkıda bulunmayan, tüketici durumda olan kimse ya da kimseler.

1. Ekmek düşmanı (Aksoy, 1988: 746)/ Kaşık düşmanı (Aksoy, 1988: 915).
2. Kaşık düşmanı (MKB II, 2001: 52).

Ekmek va yiyceñ mi? : Verilen görevi yapamayan/yapmayan kişiye eleştiri amacıyla söylenir.

El şaklatmak: İki elin yüzünü arka arkaya birkaç kez birbirine vurmak, alkışlamak (Aksoy, 1988: 750).

El çırpma (Aksoy, 1988: 750).

Elâleme masgara olmak: Rezil olmak.

Elini gapturup golunu alamamak: “Yüzsüz kişiler karşılardakilerden daima bir şeyler isterler, onlardan kurtulmak kolay olmaz” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 778).

1. Elini veren kolunu alamaz (Birine) (Aksoy, 1988: 760)./ Elini veren parmağını eksik alır (Aksoy, 1988: 761).
2. Elini veren kolunu alamaz (Saraçbaşı, 2010: 434).
3. (Birine) Elini veren kolunu alamaz (TDK, 2011: 778).
4. Elini veren kolunu alamaz (MKB I, 2001: 118).

Ellerini bayramlamak: Bayramda büyüklerin elini öpmek.

Eski dadı olmamak: Eskisinden kötü durumda olmak, eskiyi aratmak.

Eski gulağı kesiklêden olmak: Eskiden çapkın iken sonraları uslanmış olanlar hakkında kullanılır (Saraçbaşı, 2010: 443).

1. Eski kulağı kesik (Saraçbaşı, 2010: 443).
2. Eski kulağı kesiklerden olmak (TDK, 2011: 817).

Eveleyip gevelemek: Bir şey anlaşılamayacak biçimde dolambaçlı konuşmak (Aksoy, 1988: 775).

1. Eveleyip gevelemek (Aksoy, 1988: 775).
2. Evelemek gevelemek (Saraçbaşı, 2010: 454).
3. Evelemek gevelemek (TDK, 2011: 835).

Evi kôyü yıkmak: Öfke ile davranışlarını kontrol edememek, bağırıp çağırmak.

Evücüklenip durmak: Telaşlanmak.

Eylence etmek: Oyalanmak, vakti boşa harcamak.

Fasulye gibi keñdini nimetten saymak: Yersiz olarak kendine değer vermek (Aksoy, 1988: 780).

1. Fasulye gibi kendini nimetten saymak (biri) (Aksoy, 1988: 780).
2. Fasulye gibi kendini nimetten sayar (MKB I, 2001: 129).
3. Fasulye gibi kendini nimetten saymak (TDK, 2011: 853).

Fēli bozuk olmak: Kalbi, niyeti bozuk olmak.

Fıkıralık çekmek: Çok fakir olmak.

Fırgam dönme: Çepeçevre (TDK, 2005:696).

Fırdolayı (TDK, 2005:696).

Fırın küreği gadā dili olmak: Büyüklerine karşı bol bol ve saygısızca karşılık verir (Aksoy, 1988: 951).

1. Kürek (pabuç) kadar dili var (Aksoy, 1988: 951).
2. Kürek gibi dili var (MKB II, 2001: 83).
3. Kürek kadar dili olmak (TDK, 2011: 1562).

Fıtık etmek: Sıkıntı vermek, üzme (TDK, 2011: 872)

Fıtık etmek (TDK, 2011: 872).

Gāle almak: Dikkate almak.

Gabağ çiçeği gibi açılmak: Sıkılganlıktan ve çekingenlikten kısa sürede kurtularak herkesi şaşırtıcı serbest davranışlarda bulunmaya başlamak (Saraçbaşı, 2010:694).

1. Kabak çiçeği gibi açılmak (Aksoy, 1988: 895).
2. Kabak çiçeği gibi açılmak (Saraçbaşı, 2010: 694).
3. Kabak çiçeği gibi açılmak (TDK, 2011: 1248).
4. Kabak çiçeği gibi açıldı (MKB II, 2001: 41).

Gabalaklı maymun etmek: Gülünç ve çirkin duruma sokmak (TDK, 2011: 1638).

Maymuna benzetmek (veya çevirmek veya döndürmek) (TDK, 2011: 1638).

Gadın/ gız gısmısı: Kadınların genelini anlatmak için kullanılır.

Gafaları denkleştirmek: Fikirleri birbirine uyan insanlar için kullanılır.

Gağnı cız etmek: Bir şey için pişmanlık duymak.

Gağnı yanmak: Bir şey için büyük üzüntü duymak.

Gağnının yağları erimek: “Oh canıma değsin”, “iyi oldu” anlamında kullanılır.

Gağ- git havası çalmak: Ziyareti sona erdirmek.

Galburnan su daşımak: Verimsiz bir işle uğraşmak (Aksoy, 1988: 900).

1. Kalburla su taşımak (Aksoy, 1988: 900).
2. Kalburla su taşımak (TDK, 2011: 1274).
3. Kalbura su koymak (BAAD, 2016: 360).

Gan alacak damarı bulunmamak: Yararlanılacak bir varlığı (özellikle parası) bulunmamak (Aksoy, 1988: 903).

1. Kan alacak damarı bulunmamak(Aksoy, 1988: 903).
2. Kan alacak damarı olmamak (BAAD, 2016: 360).

Gan yörümek: Yara alınan yerden kanın şiddetli bir şekilde akmaya başlaması.

Gara guru bi şey (olmak): Esmer ve zayıf (kimse) (TDK, 2011: 1318).

1. Kara kuru (Saraçbaşı, 2010: 733).
2. Kara kuru (TDK, 2011: 1318).

Garānuḡda göz gırpışdumak: Başkaları anlamasın diye yaptığı işe özel bir biçim veren kişinin amacı, anlamasını istediği kişice de anlaşılamamak (Aksoy, 1988: 911).

1. Karanlıkta göz kırpmak (Aksoy, 1988: 911).

2. Karanlıkta göz kırptığını kim bilir (MKB II, 2001: 49).
3. Karanlıkta göz kırpmak (TDK, 2011: 1320).

Garman çorman: Dağınık, düzensiz, karmakarışık (Saraçbaşı, 2010: 739).

1. Karman çorman (Aksoy, 1988: 912).
2. Karman çorman (Saraçbaşı, 2010: 739).
3. Karman çorman (TDK, 2011: 1334).

Garezi olmak: Kastı olmak, art niyetli olmak.

Gaşuk düşmanı: Bir ailede, geçimin sağlanmasına katkıda bulunmayan, tüketici durumunda olan kimse ya da kimseler.

1. Ekmek düşmanı (Aksoy, 1988: 746)/ Kaşık düşmanı (Aksoy, 1988: 915).
2. Kaşık düşmanı (MKB II, 2001: 52).

Gavil etmek: Sözleşmek.

Gavil tutmak: Bahse girmek.

Gâvurdan kıl goparmayı kar saymak: Cimri ve sevimsiz bir zenginden az da olsa bir şey alabilmeyi kazanç saymak.

Gazını almak: Bir kimsenin öfkesini boşaltmasına olanak veren, yatıştırıcı davranışlarda bulunmak.

Geceyi gündüzü garuşıdumak: Düzeni bozulmak.

Geçe galmak: Uyuklamak.

Gerisiñ geriye (gitmek): Tekrar, yeniden, bir daha (Saraçbaşı, 2010: 493).

1. Gerisin geri (Aksoy, 1988: 794).
2. Gerisin geri (geriye) (Saraçbaşı, 2010: 493).
3. Gerisin geri (TDK, 2011: 936).

Germeç bacaklı olmak: Bir tür hakaret sözü olarak kullanılır.

Geviş götümek: Yutmuş olduğu yiyeceği midesinden ağzına çıkarıp yeniden çiğnemek (TDK, 2011: 938).

Geviş getirmek (TDK, 2011: 938).

Gıdım gıdım harcamak: Az az harcamak.

Gıfırayıp durmak: Hareketlenmek, yerinde duramamak.

Gıkı çıkmamak: Bir davranış karşısında hiç sesini çıkarmamak (Aksoy, 1988: 794).

1. Gık dememek./ Gıkı çıkmamak (Aksoy, 1988: 794).

2. Gık dememek (gıkı çıkmamak) (TDK, 2011: 942).

Gım gım etmek: Bulunduğu durumdan memnun olmayıp hareketlenmek.

Gırgır geçmek: Biriyle alay etmek (Aksoy, 1988: 795).

1. Gırgıra almak (Birini). Gırgır geçmek (Biriyle) (Aksoy, 1988: 795).

2. (Biriyle) gır gır geçmek (TDK, 2011: 943).

Gıvrak gelmek: Hızlı bir şekilde gelmek.

Gıydañ gıydañ gitmek: Kenardan yürümek.

Gız aklı gaz aklı: Yetişkin olmayan kızların özellikle evlilikle ilgili doğru karar veremediğini belirtmek için kullanılır.

Gocañ mı öldü: Bir konu hakkında fazla üzülen kişilere söylenir.

Gocaya vāmak: Evlenmek (Aksoy, 1988: 935).

1. Kocaya varmak (Aksoy, 1988: 935).

2. Kocaya varmak (TDK, 2011: 1454).

Gôğnü akdarılmak: Midesi bulanmak.

Gôğnü dönme: Midesi bulanmak.

Gôğnü büyük olmak: Kibirli olmak.

Gönlü büyük (Aksoy, 1988: 799).

Göğnü zengin: Cömert, varını vermekten çekinmeyen (Aksoy, 1988: 788).

Gani gönüllü (Gönlü bol) (Aksoy, 1988: 788).

Gök görmedük Geredeli misin? : Görgüsüz kişiler için söylenen bir söz.

Gôm gôm gôğermek: Soğuktan ya da korkudan cildin morarması.

Gôz furmak: Üstünkörü bakmak.

Gôz külleme: Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak (TDK, 2011: 976).

1. Gözünü küllemek (BAAD, 2016: 339).
2. Göz boyamak (Aksoy, 1988: 807)./ Gözü küllü (Aksoy, 1988: 818).
3. Göz boyamak (TDK, 2011: 976).

Gôzü gôzüne gomamak: Hiç uyuyamamak.

Gôzü kör olmak: Yapılan iyilikleri görmemek, nankörlük etmek.

Gôzüne dizine dursun: Nankörlük eden kimseye karşı söylenen bir söz.

1. Gözüne dizine dursun (Aksoy, 1988: 819).
2. Gözüne dizine dursun (MKB I, 2001: 141).
3. Gözüne dizine dursun (TDK, 2011: 981).

Gôzüne ılık dutulmuş davşan gibi galmak: Şaşkınlık ya da korkudan hiçbir şey yapamaz durumda, hareketsiz kalmak.

Gôzüne görünecek olmak: Başına bela açacak olaylara sebebiyet vermek.

Gözüne görünecek bela var (MKB I, 2001: 141).

Gôzüne görünüvemek: Sert bir şekilde uyarmak.

Gôzünden uyku akmak: Çok uykulu olmak (TDK, 2011: 981).

1. Gözünden uyku akmak (Aksoy, 1988: 819).
2. Gözünden (veya gözlerinden) uyku akmak (TDK, 2011: 981).

Gulak şıvırdatmak: Kendisine söylenilen sözü dinlemeyerek kulak ardı etmek.

1. Kulakardı etmek (Aksoy, 1988: 943).
2. Kulak arkası (veya ardı) etmek (TDK, 2011: 1518).

Gûce gitmek: Bir söz, bir davranış, bir kimseye ağır gelmek, o kimsenin gücenmesine yol açmak, onuruna dokunmak (Aksoy, 1988: 824).

1. Gücüne (ağırına) gitmek (Aksoy, 1988: 824).
2. (Bir şey birinin) gücüne gitmek (TDK, 2011: 994).
3. Güce gitmek (MKB I, 2001: 141).

Gûcü bağı üzülmek: Bir konuda kendini çok üzmemek.

Gûcü üzülmek: Bir konuya kafa takıp üzülmek.

Güle güle ölmek: Çok gülmekten bayılır gibi olmak; sarsıla sarsıla gülmek (Saraçbaşı, 2010:542).

1. Gülmekten bayılmak (çatlamak)/ Gülmekten ölmek./ Güle güle ölmek (Saraçbaşı, 2010:542).
2. Güle güle bir etmek (BAAD, 2016).
3. Gülmekten kırılmak (Aksoy, 1988: 825).

Güle hakıraya gitmek: Mutlu bir şekilde gitmek.

Gülâken havalara çıkmak: Yüksek sesle gülenler için kullanılan bir söz.

Habar ağnama(ma)k: Söz dinleme(me)k.

Haķır haķır gülmek: Gürültülü şekilde kahkaha ile gülmek.

Hamasaya galkmak: Fevri hareket etmek, ölçüsüz davranmak.

Hamuru daşmamak: Gerektiğinden daha yavaş davranmak.

Hangi peygambere gulluk edeceğını şaşumak: Kendisinin daha yetkili olduğunu söyleyenlerden hangisine inanacağını, uyuyacağını kestirememek (Aksoy, 1988: 840).

1. Hangi peygambere ümmet olacağını bilmez (MKB II, 2001: 9).
2. Hangi peygambere kulluk edeceğini (ümmet olacağını) şaşırarak (bilmemek) (Aksoy, 1988: 840).

Harala gürele: Telaş ile (TDK, 2011: 1045).

Harala gürele (TDK, 2011: 1045).

Hararetini almak: Susuzluğu gidermek (Aksoy, 1988: 842).

1. Hararet kesmek (söndürmek) (Aksoy, 1988: 842).
2. Hararet kesmek (veya söndürmek) (TDK, 2011: 1046).

Harman dövmek: Ekin tanelerini saptan ayırma işini yapmak (TDK, 2011: 1051).

Harman dövmek (TDK, 2011: 1051).

Harman yeri gibi olmak: Büyük ve genişçe açık alan.

Hastaya karpuz sormak: Bir kimseye çok arzuladığı şeyler vermeyi önermek (Aksoy, 1988: 844).

1. Hastaya karpuz (çorba, kar) sormak(Aksoy, 1988: 844).
2. Hastaya çorba sorulur mu (MKB II, 2001: 11)?

Haşamat etmek: Ağır bir şekilde dövmek.

Haşatını çıkarmak: Kırmak, ezmek.

Haşonu bileydiñ: Bu sözlerin gösteriyor ki gerçeği yeni anladın. Bunu daha önce anlamalıydın (Aksoy, 1988: 845).

1. Ha şunu bileydin (Aksoy, 1988: 845).
2. Ha şunu bileydin (TDK, 2011: 1019).

Hatır gırmamak: Yapılmayacak bir şeyi sevilip sayılan birisinin ricası üzerine yapmak.

Hatırını yıkmak: Üzmek, gücendirmek (TDK, 2011: 1059).

1. Hatırını kırmak (Aksoy, 1988: 846).
2. (Birinini) hatırını kırmak (TDK, 2011: 1059).

Havanın boşalması: Yağmurun yağması.

Havasını endümek: Umduğunu bulamamak, hiçbir şey kazanmamak (TDK, 2011:1061).

1. Hava almak (Aksoy, 1988: 847).
2. Hava almak (Saraçbaşı, 2010: 581)./ Havasını almak (Saraçbaşı, 2010: 583).
3. (Biri) hava almak (TDK, 2011:1061)./ Havasını almak (TDK, 2011: 1061).

Her gacırayan arabaya binmek: Yapılan her teklifi kayıtsız kalmayarak kabul etmek.

Hışdamak: Konuşmak, ses çıkarmak.

Hiç patıramamak: Kıpırdamamak.

Holtaya dakılmak: Kurulan tuzağa yakalanmak, aldanmak.

Hora geç(ü)me(me)k: Yapılan bir işten hoşnut olma(ma)k.

Hora hoş geçirmemek (BAAD, 2016: 348).

Hökümet gibi olmak: Güçlü her dediğini yaptıran (TDK, 2011:1119).

1. Hükümet gibi (Saraçbaşı, 2010: 615).
2. Hükûmet gibi (TDK, 2011: 1119).

Husa çekmek: Kendine dert edinmek.

İk mık etmek: Bir şeyi yapmamak için çeşitli bahaneler öne sürmek, nazlanmak.

İrabıyla içmek: Adabıyla, usulüne uygun içmek.

Irgalamak: İlgilendirmek.

İskartaya çıkmak: İşe yaramaz olduğu anlaşılarak bir yana atılmak (Aksoy, 1988: 700).

Çürüğe çıkmak (Aksoy, 1988: 700)./ İskartaya çıkarmak (Aksoy, 1988: 864).

İçine dammak: Ortada bir olay yokken, olacak şeyi tahmin etmek, sezinlemek, sanki gizli bir güç kendisine olacak şeyi haber vermek (Aksoy, 1988: 870).

1. İçine (kalbine) doğmak, (Malum olmak) (Aksoy, 1988: 870).
2. İçine doğmak (TDK, 2011: 1142).

İçiniñ yağları erimek: Korkulacak bir durum meydana gelecek diye kaygı çekmek (Aksoy, 1988: 871).

1. İçinin (yüreğinin) yağı erimek (Aksoy, 1988: 871).
2. İçinin yağı erimek (TDK, 2011: 1143).

İğnesi başında olmak: Yapılacak iş için gerekli hazırlığını bitirmiş, işi yapmaya hazır anlamında kullanılır.

İğnesi başında terzi (BAAD, 2016: 352).

İki eli on parmağı yakasında olmak: Öbür dünyada ondan alacağını isteme hakkı saklı kalmak (Aksoy, 1988: 875).

1. İki eli (birinin) yakasında olmak (Aksoy, 1988: 875).
2. İki elim, on parmağım yakanda (MKB II, 2001: 29).

İkiden biri: Konuşmalarında sürekli aynı şeyleri tekrar etmek.

İlâç için bile bulunmamak: Hiç yok anlamında kullanılır.

İlkin yapmak: İlk olarak yapmak.

İnan hakkı için: İnanınız ki (Aksoy, 1988: 880).

İnan olsun (Aksoy, 1988: 880).

İnsana gaynamak: Rahatsız etmek.

İp gıran (olmak): Cimri olan kişiler için kullanılır.

İpiyinen guyuya enilmemek: Ona güvenilerek bir işe girilmez (Aksoy, 1988: 882).

1. İpiyle kuyuya inilmez (Suyuna pirinç haşlanmaz) (Aksoy, 1988: 882).
2. İpiyle kuyuya inilmez (MKB II, 2001: 34).

İpsüz sapsuz gonusmak: Gelişigüzel konuşmak, tutarsız kişilerin konuşması.

İş başında sevindümek, sofra başında yeründümek: Bebekleri ve küçük çocukları tanımlarken kullanılır.

İkapak sökmek: Kurbanlık hayvanların kurban edilebilecek yaşa ulaştığının anlaşılması.

İkar toplamak: Gökyüzüne bakarak karın yağacağının anlaşılması.

İkazı goz, gocagariyi gız ağnamak: Söylenen şeyi çok yanlış anlamak (Aksoy, 1988: 917).

1. Kazı koz anlamak (Aksoy, 1988: 917).
2. Kazı koz anlar (MKB II, 2001: 54).
3. Kazı koz anlamak (TDK, 2011: 1370).

Kendi bildüğüne gitmek: Herkes ne derse desin bildiği, istediği gibi davranmak.

1. Kendi bildiğine gider, beni dokuz helki süt borçlu çıkarır (BAAD, 2016: 367).
2. Kendi bildiğine gider (MKB II, 2001: 58).

Kendi kendine gelin güvey olmak: Başkasıyla birlikte kararlaştırılması gereken işi sadece kendisi tasarlayıp olmuş saymak (Aksoy, 1988: 921).

1. Kendi kendine gelin güvey olmak (Aksoy, 1988: 921).
2. Kendi kendine gelin güvey olur (MKB II, 2001: 59).

Kesmük gadā yimek: Çok az yemek.

Kırk fırun ekmek yimek: “Bir duruma erişmek için pek çok emek vermesi, çalışması gerekir” anlamında kullanılan bir söz.

1. Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister (Aksoy, 1988: 529).
2. Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister (Saraçbaşı, 2010: 28).

Kıyrdam gonusması: Söylediklerine güvenilmeyen kişilerin konuşması.

Kimin nesi, kimin fesi belli olmamak: Kime ait olduğu, kaynağının nereden geldiği belli olmayan şeyler için kullanılır.

Kôkden yetişmek: İşe küçük yaşta başlayarak tecrübe edinmek, pratiklik kazanacak duruma gelmek.

Kôküne gıran girmek: Daha önce çok olan şey bulunamaz olmak, ortadan kalkmak (Aksoy, 1988: 928).

1. Kıran girmek (Aksoy, 1988: 928).
2. Kıran girmek (TDK, 2011: 1413).

Kör duman basması: Sis oluşması.

Kör duman (BAAD, 2016: 375).

Kuramā gurmak: Bilmediği bir konu hakkında kendince bir şeyler kurgulamak (uydurmak).

Kûl kûpür etmek: Temizlik yapmak.

Kûñge basmak: Tozlanmak, kirlenmek.

Laf çekememek: Kendisine dokunan bir söze dayanamayıp karşılık verir bir yapıda olmak (Aksoy, 1988: 1045).

Söz (laf) kaldırmamak (Aksoy, 1988: 1045).

Laf dinlemek: Gizlice başkalarının konuşmalarını dinlemek.

Laf ebesi: Her söze karışan, herkese laf yetiştiren, çok konuşan kişiler için kullanılır.

1. Dil ebesi (Aksoy, 1988: 719)/ Laf ebesi (Aksoy, 1988: 953).
2. Laf anası (BAAD, 2016: 381).

3. Laf ebesi (MKB II, 2001: 84).

4. Laf ebesi (TDK, 2011: 1570).

Laf gavurtlamak: Gerçeği gizlemeye çalışmaya yönelik sözler söylemek.

Laf olsun, torba dolsun: Konuşmuş olmak için konuşmak, boş konuşmak.

1. Laf ola (torba dola) (Aksoy, 1988: 954).

2. Laf olsun âdet yerini bulsun (TDK, 2011: 1569).

Laf toplamak: Dedikodu yapabilmek için başkalarının konuşmalarını dinlemek.

Lafı geçmek: Sözü etkili olmak, sözü dinlenmek (TDK, 2005: 1293).

1. Lafı geçmek (TDK, 2005: 1293).

2. Sözü geçmek (Aksoy, 1988: 1046).

Laftan ağnamak: Söyleneni dinleyip uymak veya uygulamak (TDK, 2011: 1570).

1. Laf anlamaz (Saraçbaşı, 2010: 837).

2. Laftan anlamak (TDK, 2011: 1570).

Laftan sözden ağnamamak: Söyleneni dinlememek, kurallara uymamak veya kuralları uygulamamak.

Lap lup gonuşmak: Düşüncesizce konuşmak.

Mâne bulmak: Bahane bulmak.

Mahmuduñ malağı gibi bakmak: Anlamsız, boş gözlerle bakmak.

Mahmut'un öküzü, bakar iki gözü (BAAD, 2016: 383).

Mahna vemek: Bir konu hakkında birisini ayıplamak.

Mahşer tilkisi gibi meydanda galmak: Bütün imkânları elinden alınmış bir şekilde ortada kalmak.

Mahşer tilkisi gibi meydanda kalmak (BAAD, 2016: 383).

Makineli tüfek gibi saydumak: Birbiri ardınca ve çok hızlı olarak (Saraçbaşı, 2010:855).

1. Makineli tüfek gibi (Saraçbaşı, 2010: 855).

2. Makineli tüfek gibi (TDK, 2011: 1612).

Mal gıymatı bilmemek: Sahip olunan malların değerinin bilinmediğini anlatır.

Malak gibi yatmak: Hiçbir şey yapmadan, hiçbir işe yardım etmeden boş boş yatmak.

Maskara gibi olmak: Gülünç bir duruma düşmek (TDK, 2011: 1631).

1. Maskara olmak (Saraçbaşı, 2010: 860).

2. Maskara olmak (TDK, 2011: 1631).

3. Maskaraya döndü (MKB II, 2001: 89).

Maskaralık etmek: 1) Soytarılık 2) Şerefsizce, haysiyetsizce davranış, rezalet (TDK, 2011:1631).

Maskaralık (TDK, 2011:1631).

Masraf çıkarmamak: “Gereksiz harcama yaptıрма!” anlamında kullanılır.

Matah olmak: Olduğundan daha fazla değerli kabul etmek.

Matrak geçmek: Alay etmek, eğlenmek (TDK, 2011: 1635).

1. Matrak geçmek (Aksoy, 1988: 963)

2. Matrak geçmek (TDK, 2011: 1635).

Mayışını saçmak: Gereksizce harcama yapmak.

Mayışını yimek (Birin): Çalışmadan, emek harcamadan, birinin sırtından geçinmek.

Parasını yemek (TDK, 2011: 1884).

Melmekatı yıkmak: Çok yüksek sesle konuşmak, bağırıp çağırmak.

Merdiman çıkamamak: Çok güçsüz, halsiz durumda olmak.

Meydan gavgası etmek: Herkesin içinde yapılan kavga.

Meymene mšmne yatmak: Etrafindaki sıkıntıları göz ardı ederek rahat rahat yatmak, vurdumduymaz olmak.

Mırın gırın etmek: İstenen Şeyi yapmamak için bahaneler ileri sürmek, nazlanmak (Aksoy, 1988: 967).

1. Mırın kırın etmek (Aksoy, 1988: 967).

2. Mırın kırın etmek (TDK, 2011: 1677).

3. Burun kirin etmek (BAAD, 2016: 281).

Mızır mızır etmek: Bulunduğu durumdan hoşnut olmayarak söylenmek.

Midna etmemek: 1) Kendini borçlu hissedecek duruma düşürmemek, kendi ayakları üstünde durmak, kimseye açıklama yapma gereği hissetmemek; 2) Yaranmaya, iyi görünmeye çalışmamak (TDK, 2011: 1721).

Mdana etmemek (TDK, 2011: 1721).

Morgu boylamak: lmek.

Mum sıtı olmak: Cimri olan insanlar için kullanılır.

Mukavemetli adam olmak: Dayanıklı, güçlü yapıda olan insanlar için kullanılan bir söz.

Müşteri toplamak: Esnafların müşteri çekebilmek için yaptığı davranışları anlatmak için kullanılır.

Namıs boğlayıcı: Adının kötüye çıkmasına yol açacak hal ve hareketlerde bulunan kişi ya da eşyalar için kullanılan bir söz.

Nalına da vur mihına da vur: Karşıt olan iki yanı desteklemek.

Ne beri ne berakatı galmak: Azalmak, kıtlaşmak, çabuk tükenmek (TDK, 2011: 318).

1. Beti bereketi kalmamak (kaçmak) (TDK, 2011: 318).
2. Beti bereketi olmamak (Aksoy, 1988: 636).

Ne ev va ne ocak, ne gap va ne gacak: Yoksulluk ve perişanlık içinde anlamında kullanılan bir söz.

Ne od var ne ocak (Od yok, ocak yok) (Aksoy, 1988: 977).

Ne oldum delisi olmak: Ummadığı bir aşamaya ulaşan kimse çok şıarmak (Aksoy, 1988:977).

1. Ne oldum delisi olmak (Aksoy, 1988: 977).
2. Ne oldum delisi olmak (Saraçbaşı, 2010: 898).
3. Ne oldum delisi olmak (TDK, 2011: 1758).
4. Ne oldum delisi (MKB II, 2001: 96).

Nefle gelen olmak: Hiçbir şey yapacak gücünün olmaması.

Neme gerek: Bu işle ilgilenmem, karışmam, bu işle ilgilenmek bana düşmez (Aksoy, 1988: 976).

Neme (ne üstüme) lazım (gerek) (Aksoy, 1988: 976).

Nevri dönmek: Belli etmemeye çalıştığı öfkesi, kızgınlığı yüzünden anlaşılmaq, çok sinirlenmek (TDK, 2011: 1768).

1. Nevri dönmek (TDK, 2011: 1768).
2. Nevri dönmek (Aksoy, 1988: 979).

Ocak tütüme: Soyunu devam ettirmek.

Olurunu bulmak: 1.Pazarlıkta olabilecek en düşük fiyat. 2.Bir işin yapılabilmesini sağlayacak çıkar yol (TDK, 2011: 1801).

1. Oluru (TDK, 2011: 1801).
2. Oluruna bağlamak (Aksoy, 1988: 987).

Ondan soğracuğuma: Lafın devamını getirmek için kullanılır.

Onnan birlik: Onunla birlikte anlamında kullanılır.

Oralı olmamak: Anlamamazlıktan gelmek, sezmemiş görünmek, önemsememek (Aksoy, 1988: 988).

1. Oralarda (oralı) olmamak (Aksoy, 1988: 988).
2. Oralı (bile) olmamak (TDK, 2011: 1809).

Ortalık yerde yapmak: Gizli tarafı olmayan, başkalarının görebileceği yerde yapmak.

Otuz iki dişini dökmek: Çok dövmek anlamında kullanılır.

Oynadıkça oynayası gelmek: Oyunu bırakmak istememek.

Oyun tezgâhlamak: Kurnazlıkla birini aldatmak (Aksoy, 1988: 991).

1. Oyun etmek (yapmak, oynamak) (birine) (Aksoy, 1988: 991).
2. Oyun yapmak (TDK, 2011: 1831).

Oyun dutmak: Karşılıklı oynamak.

Oyunbozanlık etmek: Beraberce yapılması planlanan bir işten vazgeçmek, mızıkçılık etmek (Saraçbaşı, 2010: 929).

1. Oyunbozanlık etmek (Aksoy, 1988: 991).
2. Oyun bozanlık etmek (Saraçbaşı, 2010: 929).
3. Oyun bozanlık etmek (TDK, 2011: 1831).
4. Oyun bozanlık etme (MKB II, 2001: 102).

Ödü gopmak (patlamak): Ansızın çok korkmak (Aksoy, 1988: 992).

1. Ödü patlamak (kopmak) (Aksoy, 1988: 992).
2. Ödü kopmak (veya patlamak) (TDK, 2011: 1835).

Öğnüne goşmak: Birini karşılamak üzere kapıya gitmek.

Öğsüzle gibi boynunu bükegomak: Hüzünlü, mahzun duran kişiler için kullanılır.

Öküz altında bızā aramak: Akla uymayan bahanelerle suç ve suçlu bulma çabası içinde olmak (Aksoy, 1988: 992).

1. Öküz(ün) altında buzağı aramak (Aksoy, 1988: 992).
2. Öküzün altında buzağı aramak (TDK, 2011: 1843).

Öküzümüñ dalı mı?: Bir işi yapmak için bir kimseye ya da bir şeye mecbur olunmadığını anlatmak için kullanılır.

Ölme eşeğim ölme: Umutsuz bir bekleyişi anlatmak için söylenen bir söz (TDK, 2011: 1846).

1. Ölme eşeğim, ölme (yaza yonca bitecek) (TDK, 2011: 1846).
2. Ölme eşeğim, ölme (yaza yonca bitecek) (Aksoy, 1988: 993).
3. Ölme eşeğim ölme, yonca bitecek (MKB II, 2001: 103).

Ölü gôtüne pamuk dıkamak: İşlerin yoğun olduğu sırada araya başka iş sokmaya çalışmak.

Ölüye ağlamaz, diriye gülmez: İçinde bulunduğu duruma uygun davranmayan, hiçbir olaydan etkilenmeyen kişiler için kullanılır.

1. Ölüye ağlamaz, diriye gülmez (MKB II, 2001: 104).
2. Ölüye ağlamaz, diriye gülmez (BAAD, 2016: 396).

Önü gavurga gavurmak, arkası harman savurmak: Yaptığı işle söyledikleri birbirine uymayan kişiler için kullanılan bir söz.

1. Önü kavurga kavuruyor, sırtı (arkası) harman savuruyor (Saraçbaşı, 2010: 940).
2. Önü kavurga kavuruyor, arkası harman savuruyor (BAAD, 2016: 397).

Örüsgar çarpması: Rüzgârda kaldığı için hastalanmak.

Öteberi almak: Alışveriş yapmak.

Öte tarafa gitmek: Ölmek, vefat etmek.

Öte vâ denmemek: Her söze alınan, her söylenene sinirlenip bağırان kişiler için kullanılır.

Ötey gidē, beri gelü: Özellikle bir iş için tarih belirlenirken bir iki gün ileriye ya da geriye oynamalar olabileceğini anlatmak için kullanılan bir söz.

Ötey git, beri git: Bir iş için çok dolanmak anlamında kullanılır.

Partal atmak: Yalan söylemek (TDK, 2011: 1893).

Partal atmak (TDK, 2011: 1893).

Partal bacak gibi, cigara somak gibi: Uydurma, asılsız bir söz veya haberi gerçekmiş gibi ortaya atanlar için söylenen bir söz.

Payandaları çözmek: Bir yerden kaçmak, uzaklaşmak.

Pazar gurmak: 1. İşe başlamak üzere çalışma araçlarını hazırlamak, çalışmaya başlamak./ 2. Gittiği yerde çok kalmak.

Pazar ola: Esnaflara söylenen “Satışınız bol olsun” anlamındaki söz.

Pestili çıkmak: Çok yorulmak.

Pıtrak gibi (olmak): 1.Üzerinde çok sayıda meyve bulunan (ağaç ve dal). 2.Çok sayıda, tanecikli (TDK, 2011: 1923).

1. Pıtrak gibi (Saraçbaşı, 2010: 969).

2. Pıtrak gibi (TDK, 2011: 1923).

Pirinç denesi gadā: Çok küçük olmak.

Porum atmak: Övünmek, çalım satmak.

Post pahalı olmak: Girişilen işin tehlikeli olduğunu anlatmak için kullanılır.

Postalları bağlamak: Askerliğin bitmesi.

Puñduna götümek: Tam sırasını bulmak, fırsat gözetip en uygun zamanını ve durumunu yakalamak (Aksoy, 1988: 639).

1. Biçimine getirmek (Punduna getirmek), (Presesine getirmek), (Usturubuna getirmek), (Dengine getirmek) (Aksoy, 1988: 639).

2. Punduna getirmek (TDK, 2011: 1952).

Pusu atmak: Tuzak kurmak.

Renkten reнге girmek: Korkudan veya utançtan çok şaşırıp sıkılmak (Aksoy, 1988: 1018).

1. Renkten reнге girmek (Aksoy, 1988: 1018).

2. Renkten reнге girmek (TDK, 2011: 1973).

3. Renkten reнге girer (MKB II, 2001: 109).

Rüzgâra elek, güneşe gölge (olmak): Hiçbir şeye faydası olmayan, varlığı ile yokluğu arasında bir fark bulunmayan şeyler için kullanılan bir söz.

Sağmalık inek: Sürekli olarak sömürülen kişi (Aksoy, 1988: 1024).

Sağmal inek (Aksoy, 1988: 1024).

Sağmalık olmak: Herkesin kullanımına açık halde bulunmak.

Sakız gabağı gibi otumak: Herhangi bir iş yapmadan boş oturmak.

Sap seniñse samanlık da benim: Bedavadır diye bu kadar çok yiyip mideni harap etmen doğru değil (Aksoy, 1988: 1027).

Saman elinse samanlık senin (Saman senin değilse samanlık da mı senin değil?) (Aksoy, 1988: 1027).

Sap yiyip saman sıçmak: 1) Bir olaya kızıp ateş püskürmek; 2) Yararsız şeylerle uğraşmak (TDK, 2011: 2030).

1. Sap yiyip saman sıçmak (TDK, 2011: 2030).

2. Sap yiyip saman sıçmak (çıkarmak) (Aksoy, 1988: 1028).

Sapısülük: Ne zaman ne yapacağı belli olmayan, tutarsız.

1. Sapı silik (Aksoy, 1988: 1028).

2. Sapı silik (TDK, 2011: 2031).

Semedek Ayşe gibi (olmak): Bakımsız, cılız kişilere söylenen söz.

Sen kâhyası mısıñ? : Başkasını ilgilendiren, kendisini ilgilendirmeyen konulara karışan kişilere söylenir.

Sen de süpürge tili, ben deyem guş gafası: Çok küçük anlamında kullanılan söz.

Sendeki ırahat beyde yok: Rahat yaşamayı seven kişilere söylenen bir söz.

Keyfi beyde olmamak (BAAD, 2016: 368).

Sentir savuş: Gelişigüzel, zoraki, dengesiz bir şekilde anlamlarında kullanılır.

Sel önünden kütük gapmak: 1. Olağanüstü ve geçici bir durumdan ivedilikle yararlanma çabası içinde olmak. 2. Herkese felaket getiren bir durumdan çıkar sağlamak (Aksoy, 1988: 1030).

1. Sel önünden (ağızından) kütük kapmak (Aksoy, 1988: 1030).

2. Sel önünden kütük kapar (MKB II, 2001: 116).

Sepken vurmak: Yağmurun rüzgârla birlikte yağması.

Seyire bakmak: Bir olay esnasında hiçbir şey yapmadan izlemek.

Sıklat basmak: Sıcaklamak, sıcaktan fena olmak.

Sıracalı matçalı (olmak): Bakımsız, güçsüz, gösterişsiz; deli anlamlarında kullanılır.

Sonradan görme, gâvurdan dönme: Yoksul iken zenginleşip aşırı kibarlık taslayan (Aksoy, 1988: 1041).

1. Sonradan görme (Aksoy, 1988: 1041).

2. Sonradan görme (MKB II, 2001: 121).

3. Sonradan görme, gâvurdan dönme (TDK, 2011: 2139).

Sopa deyi hart hart etmek: Yaramazlık yapmak, karşıdakini sinirlendirecek hal ve hareketlerde bulunmak.

Soru makinesi: Çok soru soran kişilere söylenir.

Soyunu sopunu temizlemek: Kavga esnasında tehdit anlamında kullanılan, çok öfkeli olunduğunu anlatmak için kullanılan bir söz.

Soyup sovana çevürmek: Hiçbir şey bırakmamacasına soymak(TDK, 2011: 2147).

1. Soyup soğana çevirmek (Aksoy, 1988: 1042).
2. Soyulup soğana dönmüş (MKB II, 2001: 122).
3. Soyup soğana çevirmek (TDK, 2011: 2147).

Sövüp sekitmek: Aralıksız küfürler sıralamak, uzun uzadıya söverek yermek (TDK, 2011: 2151).

1. Sövüp saymak (Aksoy, 1988: 1042).
2. Sövüp saymak (TDK, 2011: 2151).

Söz temsili konuşmak: Sözün gelişi, örneğin (Saraçbaşı, 2010: 1046).

Söz temsili konuşmak (Saraçbaşı, 2010: 1046).

Sözünü yerde gomat: Söylenileni yapmamak, görevi yerine getirmemek.

Sulu dereye eletip susuz götümek: Onu aldatabilecek kadar kurnaz olmak (Saraçbaşı, 2010: 1058).

1. Suya götürüp susuz getirmek (Biri, bakasını) (Aksoy, 1988: 1051).
2. Suya götürüp susuz getirmek (Biri, başkasını) (Saraçbaşı, 2010: 1058).
3. Suya götürüp susuz getirir (TDK, 2011: 2164).

Suratunu sallandumat: Kaşlarını çatıp yüzüne küskün veya dargın bir anlam vermek, somurtmak.

Suratını ekşitmek (Aksoy, 1988: 1050).

Suyundan da guy: “Bir bu eksikti ” anlamında kullanılan alay anlamı taşıyan bir söz.

Suyunu çıkarmak: Çok fazla üstünde durmak, abartmak, bıkırtmak, gereksiz yere üzerine gitmek.

Südü bozuk olmak: Mayası bozuk, kötü soydan gelen ve ahlâksızlık eden kimse.

1. Sütü bozuk (Aksoy, 1988: 1055).

2. Sütü bozuk (MKB II, 2001: 127).

Süsken öküz gibi bakmak: Öfkesi gözünden okunacak halde olmak.

Şaka çekememek: Söz ya da davranış şakasına katlanmamak (Aksoy, 1988: 1057).

1. Şaka kaldırmak (kaldırmamak) (Aksoy, 1988: 1057).

2. Şaka kaldırmak (TDK, 2011: 2198).

Şaka şellen yapmak: Şaka olarak bir şey söylemek ya da bir davranışta bulunmak (Aksoy, 1988: 1057).

1. Şaka yapmak (Aksoy, 1988: 1057).

2. Şaka yapmak (TDK, 2011: 2198).

Şapırtdana yapmak: Bir işi çabucak yapmak.

Şartosun (olmaz): Nikâhım üzerine yemin ederim ki, öyle değilse veya bunu yapmazsa, karım boş düşsün (olsun) anlamında yemin olarak kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2206).

1. Şart olsun (Aksoy, 1988: 1058).

2. Şart olsun (Saraçbaşı, 2010: 1071).

3. Şart olsun (TDK, 2011: 2206).

Şekli şemali değişmek: Değişime uğramak.

Şeytan gıdıklamak: Güldükçe gülesi gelmek.

Şeytana pabucunu ters geydümek: Çok kurnaz, hileci, aldaticı olmak.

1. Külâhı (pabucu) ters giydirmek (Aksoy, 1988: 950).

2. Şeytana pabucu ters giydirir (MKB II, 2001: 129).

3. Pabucunu ters giydirmek (TDK, 2011: 1873).

Şıpır şıpır dımlamak: Bir yerden sürekli damla akması durumu.

Şikâr atmak: Çalım satmak.

Şindikten keri: Bundan sonra anlamındadır.

Tâ lâ yüzüme bakıya: 1) Yaşadıklarından utanç duymayanlar için kullanılır. 2)

Boş, anlamsız gözlerle bakıp kalanlar için kullanılır.

Tabakhaneye bok yetüştüme? : İşin bu denli ivedi ve önemli mi (Aksoy, 1988: 1062)?

1. Tabakhaneye bok mu götürüyorsun (Aksoy, 1988: 1062)?

2. Tabakhaneye bok mu yetiştiriyorsun (götürüyorsun) (TDK, 2018)?

Tabastra gibi yüzü olmak: Geniş yüzlü insanlar için kullanılır.

Tahtalara furmak: Bir uğursuzluktan kurtulmak için parmakla bir tahtaya vurmak.

Tam takır, guru bakır: Bomboş, hiçbir şey yok anlamında kullanılır.

Tavına gelmek: 1) Hazır hale gelmek, 2) Yola gelmek (TDK, 2011:2286).

1. Tava gelmek (Saraçbaşı, 2010:1098).

2. Tava gelmek (TDK, 2011: 2286).

Tazı gibi seyitmek: Çok hızlı hareket etmek.

Tefinin önünde oynamamak: Bir kişinin güvenilmez olduğunu anlatmak için kullanılır.

Tefüre girmek: Kılık değiştirmek.

Tek durmak: Yaramazlık yapmadan, uslu durmak.

Tekeden süt çıkarmak: Olamayacak şeyleri olur duruma getirmek (Aksoy, 1988: 1069).

1. Tekeden süt çıkarmak (Aksoy, 1988: 1069).

2. Tekeden süt çıkarır (MKB II, 2001: 134).

3. Tekeden süt çıkarmak (TDK, 2011: 2302).

Tepen takla olmak: Başı aşağı gelecek biçimde, tepesi üstü düşmek (Saraçbaşı, 2010:1111).

1. Tepetaklak gitmek(yuvarlanmak) (Saraçbaşı, 2010: 1111).
2. Tepetakla (TDK, 2011: 2325).
3. Tepesi üstü (Aksoy, 1988: 1072).

Tersi tersine gelmek: Beklenildiği, umulduğu gibi gerçekleşmemesi, sürekli istenilenin aksi olması.

Tevekkeli değil: Boşuna, boş yere, sebepsiz, rastgele (TDK, 2011: 2342).

Tevekkeli (TDK, 2011: 2342).

Tıv gibi olmak: İnce, ahenkli, çevik (kimse) (Saraçbaşı, 2010: 1117).

1. Tığ gibi (Saraçbaşı, 2010: 1117).
2. Tığ gibi (TDK, 2011: 2346).

Tilki gafalı olmak: Kurnaz olmak.

Tilkinin guyruğu olmak: Kendini kurnaz gören bir kişiye ondan daha kurnaz olunabileceğini anlatırken kullanılan bir deyimdir. Genellikle “Sen tilkiysen ben de kuyruğuyum.” ya da “O tilkiyse ben de kuyruğuyum.” şeklinde ifade edilir.

Tilkinin bakır sıçtığı yer: Ücra yer anlamında kullanılır.

İtin bakır sıçtığı yer (BAAD, 2016: 357).

Toğuña gış mı dedük?: “Yaptıklarımızla veya söylediklerimizle sizi rahatsız mı ettik.” anlamında kullanılır.

Tohuma kaçmak: Evlenme çağı geçip kartlaşmak (Aksoy, 1988: 1075).

1. Tohuma kaçmak (Aksoy, 1988: 1075).
2. Tohuma kaçmak (Saraçbaşı, 2010: 1122).
3. Tohuma kaçmak (TDK, 2011: 2361).

Toptan tüğmek: Camdan atlamak.

Tosur tosur etmek: Huysuzlanmak, durumdan memnuniyetsiz olmak.

Toz gondumamak: Bir şeyde ya da bir kimsede herhangi bir kusurun bulunduğunu kabul etmemek (Aksoy, 1988: 1077).

1. Toz kondurmamak (Aksoy, 1988: 1077).

2. Toz kondurmamak (TDK, 2011: 2376).

Tutulmadan eskimek: Yaşı genç olan ve dinç görünen kişilerin yorgunluktan, hastalıktan yakınmaları durumunda söylenen bir sözdür.

Karımadan kocadı, kullanılmadan eskidi (BAAD, 2016: 363).

Tuymuna gitmek: Tam bir bilgi sahibi olmadan, kendi kafasına göre gitmek.

Tüğe tüğe gelmek: Sevinçle koşa koşa gelmek.

Ucuza gitmek: Basit, kolay, önemsiz olarak değerlendirilmek (TDK, 2011: 2405).

Ucuza gitmek (TDK, 2011: 2405).

Uçgurları gevşemek: Kontrolsüz hareketler yapmak.

Uluorta gonuşmak: Herkesin duyabileceği yerde, ayaküstü konuşmak.

Uluorta söz söylemek (Aksoy, 1988: 1084).

Ununu eleyip eleğini asagomak: Görevlerini yapıp bitirmiş, artık bir iş yapmıyor (Aksoy, 1988: 1084).

1. Ununu elemiş, eleğini asmış (Okunu atmış, yayını asmış) (Aksoy, 1988: 1084).

2. Unu eledik, eleği astık, her işten ümidi kestik (BAAD, 2016: 423).

3. Ununu eledi, eleğini astı (MKB II, 2001: 140).

4. Ununu elemek, eleğini asmak (TDK, 2011: 2418).

Urba kesmek: Düğünden önce gelin ve ailesi için (giyim-kuşam) damat tarafının yaptığı alışveriş.

Usul gonusmak: Alçak sesle konuşmak.

Usul (TDK, 2011: 2422).

Uşak aklı: Çocuk aklı.

Uşak eğlemek: Çocuğu oynatmak, oyalamak.

Uykularına keder olmak: Bir konuyu uykusunu kaçırarak şekilde dert edinmek.

Üç gurusu melmekati satmak: Küçük çıkarlar için büyük şeyleri harcamak.

Üç gurusu kâr saymak: Bir işten elde edeceği en küçük çıkarları bile düşünmek.

Üç gün yatak, dördüncü gün toprak: Ağır bir hastalığın yakın zamanda ölümle sonuçlanmasını anlatır.

Üçkâğıt çöğürmek: Hile, düzen ve dalavere ile iş yapmak.

Üğrendereynen dürtmek: Bir işi zorla (iteleye kakalaya) yaptırmak anlamında kullanılır.

Ümüğünü sıkmak: 1. Boğazına sarılmak. 2. Caydırarak ve bastırarak kadar güç kullanmak.

Üstüme eyilik sağlık: 1. Allah korusun, Allah beni esirgesin. 2. A... böyle şey olur mu? Şaşılacak şey (Aksoy, 1988: 1089).

1. Üstüme iyilik sağlık (Aksoy, 1988: 1089).

2. Üstüme iyilik sağlık (Saraçbaşı, 2010: 1153).

3. Üstüme (veya üstümüze veya üstünüze) sağlık (veya iyilik sağlık veya şifalar) (TDK, 2011: 2451).

Üstüne para vermek: Bir işten/ kişiden üste para verecek derecede bıkmak, onlardan uzaklaşmak istemek; üstüne para bile verilse onlara katlanılamayacağını anlatmak için kullanılır.

Üstüne yatmak: Başkasının malını mal edinmek (Aksoy, 1988: 1091)

1. Üstüne oturmak (Aksoy, 1988: 1091)./ Üstüne yatmak (Aksoy, 1988: 1092).

2. Üstüne yatmak (TDK, 2011: 2452).

Vakit eğlemek: Oyalanmak, uğraşmak (TDK, 2011: 2466).

Vakit geçirmek (TDK, 2011: 2466).

Varı yoğun ağnamamak: Maddi anlamda gücün yetip yetmediğini düşünmemek, her şeyi istemek.

Vardan yoktan anlamaz (MKB II, 2001: 144).

Verüp verüşdümek: Ağır şeyler söylemek (Aksoy, 1988: 1096).

1. Verip veriştirmek (Aksoy, 1988: 1096).
2. Verip veriştirmek (MKB II, 2001: 145).
3. (Birine) verip veriştirmek (TDK, 2011: 2481).

Vır vır Hasan gibi ağzı hiç durmamak: Çok konuşan, geveze insanlar için kullanılır.

Yalama olmak: Aşınmak, düzleşmek, tutmaz olmak.

Yalap şalap yapmak: Baştan savma, üstün körü, yarım yamalak (TDK, 2011:2512).

1. Yalap şalap (Saraçbaşı, 2010: 1182).
2. Yalap şalap (TDK, 2011: 2512).

Yaldır yaldır etmek: Aşırı parlak (üstündeki yağ oranından ya da parlak bir kumaştan dolayı) olan bir şeyi tarif etmek için kullanılır.

Yandı gülüm keten hevle: “Kaçırılmış bir fırsat” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2011: 2523).

Yandı gülüm keten helva (TDK, 2011:2523).

Yangun olmak: Âşık olmak.

Yaptuğunu yanına gomamak: Kendisine yapılan kötülüklerin öcünü almak, cezasını sert karşılıklarla vermek.

Yaraya duz basmak: Bir derdin acısını daha da çoğaltmak (Saraçbaşı, 2010: 1191).

1. Tuz biber ekmek (Üstüne, yaraya) (Aksoy, 1988: 1079)./ Yaraya tuz biber ekmek (Aksoy, 1988: 1108).
2. Yaraya tuz (biber) ekmek (Saraçbaşı, 2010: 1191).
3. Yaraya tuz biber ekmek (TDK, 2011: 2532).

Yarım ağız söylemek: Tam istekli olmayarak, yarı ister yarı istemez biçimde (söylemek) (Aksoy, 1988: 1108).

Yarım ağızla (söylemek) (Aksoy, 1988: 1108).

Yavan ekmek yimek: Çoğunlukla geçirilen zor günleri anlatırken kullanılan katıksız, sadece kuru ekmek yemek anlamında kullanılır.

Yavan yaşık yimek: Katıksız, yağsız, tat alma düşünülmeden, karın doyuracak kadar (yemek için).

Yavan yaşık, bulgur bulamaç (BAAD, 2016: 431).

Yedi gubbeli hamam kurmak: Büyük hayaller kurmak (Aksoy, 1988: 1112).

1. Yedi kubbeli hamam kurmak (Aksoy, 1988: 1112).
2. Yedi kubbeli hamam kurmak (TDK, 2011: 2564).

Yerde ağnanmak: Yerde yuvarlanmak.

Yerlere enmek: Evden dışarıya çıkmak, kapının önüne inmek.

Yımirtaları soğumak: Bulunduğu yerden uzun süre ayrı kalamayan, hemen yerine dönmek isteyenler için kullanılan bir söz.

Yımirtlayacak tavuk gibi dolaşmak: Sıkıntılı bir halde dolaşmak.

Yırtuk dondan çıkaa gibi çıkmak: Olur olmaz yerde kendini belli etmek, umulmadık bir şekilde konuya dâhil olmaya çalışmak anlamını taşır.

Yidüğü gabı pisletmek: İnsanın geçimini sağlayan yere, kendisine bu geçimi hazırlayan kimseye kötülük etmesi.

Yemeğini yiyip çanağına işemek (BAAD, 2016: 434).

Yolundan gomat: Gidilmek istenen yere gidememek.

Yörüdü gitti: Az zamanda çok ilerledi, büyük ün ya da para kazandı.

Yularından boşanmak: Serbest kalmak, azmak, serserilik etmek

Yüke yazmak: Yufka açmak anlamındadır.

Yürē bayılmak: Karnı çok acıkmak (TDK, 2011: 2626).

1. Yüreği bayılmak (Saraçbaşı, 2010: 1234).

2. Yüreği bayılmak (TDK, 2011: 2626).

Yürüylek gitmek: Yürüyerek gitmek.

Yüzü gözü eğri olmak: Durumdan memnuniyetsizliğinin yüzünden anlaşılması.

Yüzünkapak düşmek: Yüz üstü düşmek.

Zabah günden beri uğraşmak: Sabahtan beri uğraşmak, çok emek vermek.

Zarar ziyan olmamak: Zarara uğramamak.

Zırnık goklatmamak (göstermemek): Kazançtan en ufak bir pay vermemek.

Zıvanadan çıkmak: 1. Taşkınca davranışlarda bulunmak, bağırıp çağırmak.

2. Aklını oynatmak, delirmek, çok sinirlenmek (Saraçbaşı, 2010: 1263).

1. Zıvanadan çıkmak (Aksoy, 1988: 1143).

2. Zıvanadan çıkmak (Saraçbaşı, 2010: 1263).

3. Zıvanadan çıkmak (TDK, 2005: 2657).

Zurnanın son delüğü: Sürdürülmekte olan bir işin en can alıcı noktası.

Tablo 5.2.1. : Deyimlerin Kaynak Eserlerle Karşılaştırılması

DEYİMLER	TDK SÖZLÜK	Ö.A.AKSOY	BAAD	MKB I, II
Acı acına yatmak	+	+	-	-
Açık gelen çay guymak	-	-	-	-
Açlıktan köpük gusmak	-	+	-	+
Adam dağnamak	-	-	-	-
Adam gıtlığında adam yerine girmek	+	+	+	-
Adama gaynamak	-	-	-	-
Adını gomat	+	+	-	-
Afakî gonusmak	-	-	-	-
Ağlaya sızlaya gelmek	-	-	-	-
Ağzı çalışcağına eli çalışmak	-	-	-	-
Ağzı yüzü yamulmak	-	-	-	-
Ah ben nellere gidem	-	-	-	-
Ahduman etmek	-	-	-	-
Aklına esen delisi olmak	-	-	-	-
Alaf almak	-	-	-	-
Alakaya maydonoz olmak	-	-	-	-
Allem etmek, gallem etmek	-	+	-	-
Altından su çıkmak	-	-	-	-
Andabunda olmak	-	-	-	-
Arası yok	-	-	-	-
Arkaya atıvamak	-	-	-	-
Armut biş, ağzıma düş	+	+	+	+
Arının damarı çatlamak	+	+	+	-
Aştan yokarı gelmek	-	-	-	-
Ataş almak	+	+	-	-
Avkuru gitmek	-	-	-	-
Avla gazuğu gibi durmak	-	-	-	-
Ayā başında durmak	-	-	+	-
Ayağı uğurlu	+	+	-	-
Ayak durmak	+	+	-	-
Ayak sürümek	-	-	-	-
Ayakaltında ezüşdümek	+	-	-	-
Ayı ayına yazılmak	-	-	-	-
Aynı çöpe siğmek	-	+	+	-
Aynı yalaktan yal yimek	-	-	-	-
Baña bak!	+	-	-	-
Baña göre hava hoş	-	+	-	+
Bağından boşanmak	-	-	-	-
Bağırıp çığırmaq	+	-	-	-
Baklavu yazmak	+	-	-	-
Baldırı cıplak	-	+	-	+

Baň da bağırmak	-	-	-	-
Bar bar bağırmak	+	-	-	-
Basduğı yerde ot bitmez.	+	+	+	-
Baş aşā gitmek	-	+	-	-
Başa gakmak	+	+	-	-
Başı göğē deymek	+	+	-	+
Başında dağıl çalmak	-	-	-	-
Başında dağıl çalsan duymamak	+	+	-	+
Bayram çıkarmak	-	-	-	-
Belaya ger beri demek	+	+	+	-
Beri berakatı galmamak	+	+	-	-
Beşikde uşağı ağlamak	-	-	-	-
Beynini delmek	-	-	-	-
Bızā yalamış gibi olmak	-	-	-	-
Bi bilen yapmamak	-	-	-	-
Bi bilem yok	-	-	-	-
Bi eli yavda bi eli balda	+	+	-	+
Bi galbur laf eşitmek	-	-	-	-
Bi galbur yımirtlamak	-	-	-	-
Bi gıdım	-	-	-	-
Bi hamla (gidip gelmek)	+	-	-	-
Bi işin ucundan tutuvamak	+	-	-	-
Bi öte (gidiya) bi beri (geliya)	+	+	-	-
Bi vurup on saymak	-	-	-	-
Biti bi okka gelmek	-	-	-	-
Bitleri sırtmak	-	-	-	-
Bitleri pire olmak	-	-	-	-
Boğazını düşünmek	-	-	-	-
Bokyidi kâhyası	+	+	-	-
Borç harcınan yapmak	-	-	-	-
Bostan gorquluğu gibi olmak	-	+	+	+
Bubamın oğlu ya!	-	-	-	-
Bulgur gazanı gibi gaynamak	-	-	-	-
Bundan eyisi Şam'da gayısı	+	-	-	-
Bunnan birlük	-	+	-	-
Burnundan gelmek	+	-	-	+
Burnundan götümek	+	-	-	-
Camı, çerçeveyi endümek	+	-	-	-
Cangıl cüngul	-	+	-	-
Canı eccük olmak	-	-	-	-
Canı uğramak	-	-	-	-
Cazı Behiye gibi olmak	+	-	-	-
Cırmuk atmak	-	-	-	-
Cıss dutmak	-	-	-	-
Citgadā olmak	-	-	-	-
Ciňgan çadırı gibi olmak	-	-	-	-
Ciňgan çalıya, Kürt oynaya	-	+	-	+
Cins cins gonuşmak	-	-	-	-

Cöğüz dokumak	-	-	-	-
Cöğüz gılıflamak	-	-	-	-
Çakkıdı cuggudu oynamak	-	-	-	-
Çalım satmak	+	+	-	-
Çalmaduğ gapı bırakmamak	-	-	-	-
Çapıldayıp durmak	-	-	-	-
Çekiş etmek	-	-	-	-
Çeyiz düzmek	-	-	-	-
Çıtl gırıvamak	-	-	-	-
Çok bakāsın	-	-	-	-
Dabanı yaruk (köylü)	-	-	-	-
Dañ dañ gonusmak	-	-	-	-
Dağlara daşlara	-	-	-	-
Dav gaçgunu	-	-	-	-
Daynak çatmak	-	-	-	-
Değme şeyi beğenmemek	-	-	-	-
Değmen daşı gadā olmak	-	-	-	-
Derde merd olmak	-	-	-	-
Deyñ daha	-	-	-	-
Dil basmak	-	-	-	-
Dil gırmak	-	-	-	-
Diliñde diken olmak	-	-	-	-
Diliñde tü bitmek	+	+	-	+
Doksan dokuz tüllü hava furmak	-	-	-	-
Doña çekmek	+	-	-	-
Dört yanı deniz kesilmek	+	+	-	-
Döşenegalmak	-	-	-	-
Dur dinlen bilmemek	+	+	-	-
Düğününde galburnan su daşmak	+	+	-	+
Dünkü uşak	+	+	-	-
Ebem garı gibi (olmak)	-	-	-	-
Efeleklenip durmak	-	-	-	-
Ehti kibarı	-	-	-	-
Ehti porumu	-	-	-	-
Ekmek düşmanı	-	+	-	+
Ekmek va yiyeñ mi?	-	-	-	-
El şaklatmak	-	+	-	-
Elâleme masgara olmak	-	-	-	-
Elini gapturup golunu alamamak	+	+	-	+
Ellerini bayramlamak	-	-	-	-
Eski dadı olmamak	-	-	-	-
Eski gulağu kesüklēden olmak	+	-	-	-
Eveleyip gevelemek	+	+	-	-
Evi kôyü yıkmak	-	-	-	-
Evücüklenip durmak	-	-	-	-
Eylence etmek	-	-	-	-
Fasilye gibi kendiñi nimedden saymak	+	+	-	-
Feli bozuk olmak	-	-	-	-

Fıkıralık çekmek	-	-	-	-
Fırgam dönmek	+	-	-	-
Fırın küreği gadā dili olmak	+	+	-	+
Fıtık etmek	+	-	-	-
Gabağ çiçeği gibi açılmak	+	+	-	+
Gabalaklı maymun etmek	+	-	-	-
Gadın/ kız kısmısı	-	-	-	-
Gafaları denkleştirmek	-	-	-	-
Gağnı cız etmek	-	-	-	-
Gağnı yanmak	-	-	-	-
Gağnının yağları erimek	-	-	-	-
Gağ- git havası çalmak	-	-	-	-
Gāle almak	-	-	-	-
Gan alacak damarı bulunmamak	-	+	+	-
Gan yürümek	-	-	-	-
Gara guru bi şey olmak	+	-	-	-
Garānuḡda göz gırpışdumak	-	+	-	+
Garman çorman	+	+	-	-
Garezi olmak	-	-	-	-
Gaşuḡ düşmanı	-	+	-	+
Gavil dutmak	-	-	-	-
Gavil etmek	-	-	-	-
Gâvurdan kıl goparmayı kâr saymak	-	-	-	-
Gazını almak	-	-	-	-
Geceyi gündüzü garuḡdumak	-	-	-	-
Geçe galmak	-	-	-	-
Gerisiñ geriye gitmek	+	+	-	-
Germeç bacaklı olmak	-	-	-	-
Geviş götümek	+	-	-	-
Gıdım gıdım harcamak	-	-	-	-
Gıfırayıp durmak	-	-	-	-
Gıkı çıkmamak	+	+	+	+
Gım gım etmek	-	-	-	-
Gırgır geçmek	+	+	-	-
Gıvrak gelmek	-	-	-	-
Gıydañ gıydañ gitmek	-	-	-	-
Gız akhı gaz akhı	-	-	-	-
Gocañ mı öldü?	-	-	-	-
Gocaya vāmak	-	+	-	-
Gôḡnü akdarılmak	-	-	-	-
Gôḡnü dönmek	-	-	-	-
Gôḡnü büyük olmak	-	+	-	-
Gôḡnü zengin	-	+	-	-
Gôm gôk göḡermek	-	-	-	-
Gôz furmak	-	-	-	-
Gôz küllemek	+	+	+	-
Gôzü gôzüne gomamak	-	-	-	-
Gôzü kör olmak	-	-	-	-

Gôzüne dizine durmak	+	+	-	+
Gôzüne ışık dutulmuş davşan gibi galmak	-	-	-	-
Gôzüne görünecek olmak	-	-	-	+
Gôzüne görünüvemek	-	-	-	-
Gôzünden uyku akmak	+	+	-	-
Gulak şıpırdatmak	+	+	-	-
Gûce gitmek	+	+	-	+
Gücü bağı dönmek	-	-	-	-
Gücü üzölmek	-	-	-	-
Güle güle ölmek	-	+	+	-
Güle hakıraya gitmek	-	-	-	-
Gölöken havalara çıkmak	-	-	-	-
Habar ağnama(ma)k	-	-	-	-
Haķır haķır gülmek	-	-	-	-
Hamasaya galķmak	-	-	-	-
Hamuru daşmamak	-	-	-	-
Hangi peygambere gulluķ edeceēini şaşumak	-	+	-	+
Harala gürele	+	-	-	-
Hararetini almak	+	+	-	-
Harman döēmek	+	-	-	-
Harman yeri gibi olmak	-	-	-	-
Hastaya garpuz sormak	-	+	-	+
Haşamat etmek	-	-	-	-
Haşatını çıkarmak	-	-	-	-
Haşonu bileydiñ	+	+	-	-
Hatır gırmamak	-	-	-	-
Hatırını yıkmak	+	+	-	-
Havanıñ boşalması	-	-	-	-
Havasını endümek	+	+	-	-
Her gacırayan arabaya binmek	-	-	-	-
Hısdamak	-	-	-	-
Hiç patıramamak	-	-	-	-
Holtaya dakılmak	-	-	-	-
Hora geē(ü)me(me)k	-	-	+	-
Hökümet gibi olmak	+	-	-	-
Husa çekmek	-	-	-	-
Ik mık etmek	-	-	-	-
Irabıyla içmek	-	-	-	-
Irgalamak	-	-	-	-
Iskartaya çıkmak	-	+	-	-
İçine dammak	+	+	-	-
İçiniñ yağları erimek	+	+	-	-
İğnesi başında olmak	-	-	+	-
İki eli on barmaēı yakasında olmak	-	+	-	+
İkiden biri	-	-	-	-
İläç için bile bulunmamak	-	-	-	-
İlkin yapmak	-	-	-	-
İnan hakkı için	-	+	-	-

İnsana gaynamak	-	-	-	-
İp gıran (olmak)	-	-	-	-
İpiyinen gıyuya enilmemek	-	+	-	+
İpsüz sapsuz gonusmak	-	-	-	-
İş başında sevindümek, sofrā başında yeründümek	-	-	-	-
İapak sökme	-	-	-	-
İar toplamak	-	-	-	-
İazı goz, gocagarıyı gız āğnamak	+	+	-	+
Kendi bildüğüne gitmek	-	-	+	+
Kendi kendine gelin gûvey olmak	-	+	-	+
Kesmük gadā yimek	-	-	-	-
Kırk fırın ekmek yimek	-	+	-	-
Kıyrdam gonusması	-	-	-	-
Kimin nesi, kimin fesi belli olmamak	+	-	-	-
Kôkden yetişmek	-	-	-	-
Kôküne gran girmek	+	+	-	-
Kör duman basması	-	-	+	-
Kuramā gurmak	-	-	-	-
Kûl kûpür etmek	-	-	-	-
Kûnge basmak	-	-	-	-
Laf çekememek	-	+	-	-
Laf dinlemek	-	-	-	-
Laf ebesi	-	+	+	+
Laf gavurtlamak	-	-	-	-
Laf olsun, torba dolsun	-	+	-	-
Laf toplamak	-	-	-	-
Lafı geçmek	+	+	-	-
Laftan āğnamak	+	-	-	-
Laftan sözden āğnamamak	-	-	-	-
Lap lup gonusmak	-	-	-	-
Māne bulmak	-	-	-	-
Mahmuduñ malağı gibi bakmak	-	-	+	-
Mahna vemek	-	-	-	-
Mahşer tilkisi gibi meydanda galmak	-	-	+	-
Makineli tüfek gibi saydumak	+	-	-	-
Mal gıymatı bilmemek	-	-	-	-
Malak gibi yatmak	-	-	-	-
Maskara gibi olmak	+	-	-	+
Maskaralık etmek	+	-	-	-
Masraf çıkarmamak	-	-	-	-
Matah olmak	-	-	-	-
Matrak geçmek	+	+	-	-
Mayışını saçmak	-	-	-	-
Mayışını yimek	+	-	-	-
Melmekatı yıkmak	-	-	-	-
Merdiman çıkamamak	-	-	-	-
Meydan gavgası etmek	-	-	-	-
Meymene möşmöne yatmak	-	-	-	-

Mırn gırn etmek	+	+	+	-
Mızır mızır etmek	-	-	-	-
Midānā etmemek	+	-	-	-
Morgu boylamak	-	-	-	-
Mum sıçtı olmak	-	-	-	-
Mukavemetli adam olmak	-	-	-	-
Müşteri toplamak	-	-	-	-
Namıs boğlayıcı	-	-	-	-
Nalına da vur mihına da vur	-	-	-	-
Ne beri ne berakatı galmak	+	+	-	-
Ne ev va ne ocak, ne gap va ne gacak	-	+	-	-
Ne oldum delisi olmak	+	+	-	+
Nefle gelen olmak	-	-	-	-
Neme gerek	-	+	-	-
Nevri dönmek	+	+	-	-
Ocak tütüme	-	-	-	-
Olurunu bulmak	+	+	-	-
Ondan soğracuğuma	-	-	-	-
Onnan birlik	-	-	-	-
Oralı olmamak	+	+	-	-
Ortalık yerde yapmak	-	-	-	-
Otuz iki dişini dökmek	-	-	-	-
Oynadukça oynayası gelmek	-	-	-	-
Oyun dutmak	-	-	-	-
Oyun tezgâhlamak	+	+	-	-
Oyunbozânık etmek	+	+	-	+
Ödü gopmak (patlamak)	-	+	-	-
Öğnüne goşmak	-	-	-	-
Öğsüzle gibi boynunu bükegomak	-	-	-	-
Öküz altında bızā aramak	+	+	-	-
Öküzümüñ dalı mı?	-	-	-	-
Ölme eşeğim ölme	+	+	-	+
Ölü götüne pamuk dıkamak	-	-	-	-
Ölüye ağlamaz, diriye gûlmez	-	-	+	+
Önü gavurga gavurmak, arkası harman savurmak.	-	-	+	-
Örüsger çarpması	-	-	-	-
Öte beri almak	-	-	-	-
Öte tarafa gitmek	-	-	-	-
Öte vā denmemek	-	-	-	-
Ötey gidē, beri gelü.	-	-	-	-
Ötey git, beri git.	-	-	-	-
Partal atmak	+	-	-	-
Partal bacak gibi, cigara somak gibi	-	-	-	-
Payandaları çözmek	-	-	-	-
Pazar gurmak	-	-	-	-
Pazar ola	-	-	-	-
Pesdili çıkmak	-	-	-	-
Pıtırak gibi (olmak)	+	-	-	-

Pirinç denesi gadā olmak	-	-	-	-
Porum atmak	-	-	-	-
Post pahalı olmak	-	-	-	-
Postalları bağlamak	-	-	-	-
Puñduna götümek	-	+	-	-
Pusu atmak	-	-	-	-
Renkten renge girmek	+	+	-	+
Rüzgâra elek, güneşe gölge (olmak)	-	-	-	-
Sağmalık inek	-	+	-	-
Sağmalık olmak	-	-	-	-
Sakız gabağı gibi otumak	-	-	-	-
Sap seniñse samanlık da benim	-	+	-	-
Sap yiyip saman sıçmak	+	-	-	-
Sapısülük olmak	-	+	-	-
Semedek Ayşe gibi (olmak)	-	-	-	-
Sen kâhyası mısıñ?	-	-	-	-
Sen de süpürge tili, ben deyem guş gafası	-	-	-	-
Sendeki irahat beyde yok.	-	-	+	-
Sentir savuş	-	-	-	-
Sel önünden kûtük gapmak	-	+	-	+
Sepken vurmak	-	-	-	-
Seyire bakmak	-	-	-	-
Sıklat basmak	-	-	-	-
Sıracalı matçalı(olmak)	-	-	-	-
Sonradan görme gâvurdan dönme.	+	+	-	+
Sopa deyi hart hart etmek	-	-	-	-
Soru makinesi	-	-	-	-
Soyunu sopunu temüzlemek	-	-	-	-
Soyup sovana çöğürmek	+	+	-	+
Sövüp sekitmek	+	+	-	-
Söz temsili gonuşmak	-	-	-	-
Sözünü yerde gomat	-	-	-	-
Sulu dereye eletip susuz götümek	+	+	-	-
Suratunu sallandumak	-	+	-	-
Suyundan da guy	-	-	-	-
Suyunu çıkarmak	-	-	-	-
Südü bozuk olmak	-	+	-	+
Süsken öküz gibi bakmak	-	-	-	-
Şaka çekememek	+	+	-	-
Şaka şellen yapmak	+	+	-	-
Şapırtıdana yapmak	-	-	-	-
Şartosun olmaz	+	+	-	-
Şekli şemali değışmek	-	-	-	-
Şeytan gıdıklamak	-	-	-	-
Şeytana pabucunu ters geydümek	+	+	-	+
Şıpr şıpr dımlamak	-	-	-	-
Şikâr atmak	-	-	-	-
Şindikten keri	-	-	-	-

Tâ lâ yüzüme bakıya	-	-	-	-
Tabakhaneye bok yetüştüme	+	+	-	-
Tabastra gibi yüzü olmak	-	-	-	-
Tahtalara furmak	-	-	-	-
Tam takır guru bakır	-	-	-	-
Tavına gelmek	+	-	-	-
Tazı gibi seytmek	-	-	-	-
Tefinin önünde oynamamak	-	-	-	-
Tefüre girmek	-	-	-	-
Tek durmak	-	-	-	-
Tekeden süt çıkarmak	+	+	-	+
Tepen takla olmak	+	+	-	-
Tersi tersine gelmek	-	-	-	-
Tevekkeli değil	+	-	-	-
Tıv gibi olmak	+	-	-	-
Tilki gafalı olmak	-	-	-	-
Tilkinin bakır sıçduğu yer	-	-	+	-
Tilkinin guyrığı olmak	-	-	-	-
Toğūña gış mı dedük?	-	-	-	-
Tohuma kaçmak	+	+	-	-
Toptan tüğmek	-	-	-	-
Tosur tosur etmek	-	-	-	-
Toz gondumamak	+	+	-	-
Tutulmadan eskimek	-	-	+	-
Tuymuna gitmek	-	-	-	-
Tüğe tüğe gelmek	-	-	-	-
Ucuza gitmek	+	-	-	-
Uçgurları gevşemek	-	-	-	-
Ulu orta gonuşmak	-	+	-	-
Ununu eleyip eleğini asagomak	+	+	+	+
Urba kesmek	-	-	-	-
Usul gonuşmak	+	-	-	-
Uşak aklı	-	-	-	-
Uşak eğlemek	-	-	-	-
Uykularına keder olmak	-	-	-	-
Üç guruşa melmekatı satmak	-	-	-	-
Üç guruşu kâr saymak	-	-	-	-
Üç gün yatak, dördüncü gün toprak	-	-	-	-
Üçkâğıt çöğürmek	-	-	-	-
Üğrendereynen dürtmek	-	-	-	-
Ümük sıkmak	-	-	-	-
Üstüne eyilik sağlık	+	+	-	-
Üstüne para vemek	-	-	-	-
Üstüne yatmak	+	+	-	-
Vakit eğlemek	+	-	-	-
Varı yoğu ağnamamak	-	-	-	+
Verüp verüşdüme	+	+	-	+
Vır vır Hasan gibi ağzı hiç durmamak	-	-	-	-

Yalama olmak	-	-	-	-
Yalap şalap yapmak	+	-	-	-
Yaldır yaldır etmek	-	-	-	-
Yandı gülüm keten hevle	+	-	-	-
Yangun olmak	-	-	-	-
Yaptuğunu yanına gomamak	-	-	-	-
Yaraya duz basmak	+	+	-	-
Yarım ağız söylemek	-	+	-	-
Yavan ekmek yimek	-	-	-	-
Yavan yaşıık yimek	-	-	+	-
Yedi gubbeli hamam gurmak	+	+	-	-
Yerde ağnanmak	-	-	-	-
Yerlere enmek	-	-	-	-
Yımirtaları soğumak	-	-	-	-
Yımirtlayacak tavuk gibi dolaşmak	-	-	-	-
Yırtuk dondan çıkaa gibi çıkmak	-	-	-	-
Yidüğü gabı pisletmek	-	-	+	-
Yolundan gomak	-	-	-	-
Yörüdü gitti	-	-	-	-
Yularından boşanmak	-	-	-	-
Yüke yazmak	-	-	-	-
Yürē bayılmak	+	-	-	-
Yürüylek gitmek	-	-	-	-
Yüzü gözü eğri olmak	-	-	-	-
Yüzünkapak düşmek	-	-	-	-
Zabah günden beri uğraşmak	-	-	-	-
Zarar ziyan olmamak	-	-	-	-
Zırnık goklatmamak (göstermemek)	-	-	-	-
Zıvanadan çıkmak	+	+	-	-
Zurnanın son delüğü	-	-	-	-

Yukarıdaki tabloda çalışma esnasında tespit edilen 455 deyimın kaynak eserlerle kıyaslaması yapılmıştır. Yapılan bu kıyaslama sonucunda Devrek ağzında kullanılan 277 deyimın kaynak eserlerin hiçbirinde bulunmadığı, 50 deyimın ise kaynaklarda farklı şekillerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

5.4. Devrek Yöresinden Derlenen Atasözlerinin Tematik Sınıflandırılması

Açgözlülük

Barmāñı gösterüseñ aç gurda gelü goluñu goparu.

Cinganiñ dalda bekmezi vāken gözüne uyku girmez.

Cingan garısı yidüğünü değil, yanında götüdüğünü kâr sayāmış.

Goca öküz otluk yıkımında doyāmış.

Horoz ölü gide, gözü çöplükde galu.

Alçakgönüllülük

Unuñ yoksa datlı diliñde mi yok?

Alışkanlık

Çocuk oyundan deli düğünden uslanmaz.

Kôpek boş yimeyi bırakmaz.

Toğuk götü tövbe dutmaz.

Anlaşılrlık

Ben deyom Çatalağzı, o deya yandı gitti götümüñ ağzı.

Azim-Kararlılık

Bi furuma çam devrülmez.

İt ürür, kervan yürür.

Söz ağızdan bi kere çıkā.

Bahtsızlık

Fıkaranıñ döngeli kôhnümez.

Fıkaranıñ toğuğu bile tek tek yımırtlā.

Zenginiñ arabası dağdan aşmış, fakiriñ arabası düz yolda şaşmış.

Benzerlik

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olu.

Anasına bak kızını al, gıyısına bak bezini al.

Sahibine benzemeyen mal mundardu.

Topal eşekten sağlam godak olu mu?

Çaba-Gayret

Çiğnemededen ekmek yudulu mu?

Tarlada izi olmayanın sofrada yüzü olmaz.

Yapāken izin olsun, yirken yüzün olsun.

Çalışkanlık

Adam olan ekmeğini daştan çıkaru.

Göñülsüz çiftte giden öküzden hayır gelmez.

Kele “Yıkandıñ mı?” demişle, “Darandım bile.” demiş.

Zenahat altun bilezükdü.

Dayanışma-İşbirliği

Elti ayıru, guma bi yere guya.

Gardeş gardeşi bıçaklamış, dönmüş bi de gucaklamış.

Deneyim

Araba devrölünce agıl veren çok olu.

Danışan yol aşmış, danışmayan yol şaşmış.

Düşman düşmez dağ olmaz, başa gelmeyen iş olmaz.

Elde doyunan yolda acıku.

Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.

Emanet eşeğin canı burnunda olu.

Gızı gızken değil gelin olunca gör, gelini gelinken değil; uğağı olunca gör.

Gocanıñ goca goca derdi olu.

Her zaman kedi keşgek yimez.

Kendi başını düzemeyen, gelin başı düzemiş.

Malı verip de kôtu olacağına veme de kôtu ol.

Uğağa iş buyur, ardından kendin git.

Uğağımın hasta olduğuna yanmam, huy gapduğuna yanarım.

Yapduęuñ bañaysa öğrendüğüñ kendüne.

Dinî- İnanç

Hak deyince akan sular durā.

Doğruluk

Gizli göğe gelen eşkere bızlā.

Eğitim

Acemi nalbant zanatını gāvur eşeğinde öğrenü.

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olu.

Anasına bak gızını al, gıyısına bak bezini al.

Bi ağaçtan hem ot küreği olu hem bok küreği olu.

Bilmedüğüñ boķu git mektebiñde oku.

Çubuk yaşken eğilü.

Hazır Olma

Boķ yiycek karganıñ ağzı sivri olu.

İklim

Kasım, evine gir hısım.

Kasım yüz on tarlaya kon.

Kasım yüz, sabanı boyunduruğu düz.

Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağıştan kıtlık olu.

Mart kapıdan bakduru, gazma kürek yakduru.

Mart karı, tavanın yağı.

Nisanda fare siymesin, mayısta yağmur diñmesin.

Zemheride gurtla çaruk eskisine aş erellemiş.

İş, Zaman, Yer Uyumu

At üstünden arpa biçilmez.

Cambaz ipte, balık dipte (oynar).

Dağdaki ayının postu için bazarlık edilmez.

Daşıma suynan değirmen dönmez.

Halamın bıyığı olsa amcam olurdu.

Hızlı koşan atın boku seyrek düşer.

İmam saruk sarāken cumayı geçürmüş.

İş dutanın, yol gidenin.

Misafürün gağını doyunca gözü yolda olu.

Ölen demeynen ölmeyi.

Toğuk gûdülmez.

Tekneyi bekleyen yir ekmeği.

Vakitsüz öten horozun başını keselle.

İyilik/ Kötülük

Acı badılcanı gıravu çalmaz.

İnsanın kendine etdüğü kôtülüğü yedi düvel biyere (bi araya) gelse edemez.

Kôtü gidip eyi gelmez.

Kôtü niyetnen murada erilmez.

Kader

Gorğunun ecele faydesi yokdu.

Oldu olacak, gırıldı nacak.

Ölmeyen baş böyüya.

Ölmüş eşek gurttañ korkmaz.

Kabullenme

Deliynen devletli aklına geleni yapāmış.

Pelit gabuğundan çıkmış, gabuğunu beğenmemiş.

Kanaatkârlık

Aza kanahat gelmeyen çoğu hiç bulamaz.

Bi gaşuk çorba bağ dolaşduru, bi lokma yimek dağ dolaşduru.

Dünya malı tüyden tepecük.

Garıya “Gocañ çok çirkin.” demişle, “Anam evinde hiç yokdu.” demiş.

Kırgınlık

Ata “Kurtoğlu” demişler, dokuz ay yem yimemiş.

Kıskançlık

Gardeş gardeşiñ ne olduğunu istē ne de öldüğünü.

Liyakat

Atı nallaken gaplıgurba görmüş, hoşuna gitmiş; ayānı galdumuş da “Beni de nallayın.” demiş.

Çıracınıñ gözü omcada olurmuş.

Ekmeği firuncudan al da noksan olsun.

Unuñ vāsa ekmekciye ve.

Mazaret Uydurma

Ata “Kurtoğlu” demişler, dokuz ay yem yimemiş.

Kedi erişemedüğü ciğere mundar dermiş.

Oynamasını bilmeyen gelin “yerim dar” dermiş, yerini genişletmişler bu sefer de “yenim dar” demiş.

Merak

Alamaduğuma değil, bakamaduğuma yanarım.

Mülkiyet

Malıñ vā da gasavetiñ mi vā?

Oğul olsun da çerden çöpten olsun.

Nankörlük

İyilik iyilik olsa goca ökûze bıçak olmazdı.

Nasihah

Acı alma, datlı alma Bakacak'dañ gız alma.

Bubaniñ zenginliğı para etmez.

Irmak gıysına ev yapma sel alu, kırkıñdan sonra evlenme el alu.

İn eti, cin eti, yinmez gövercin eti.

İşten artmaz, diştēn artā.

Kel, kör kendi işiñi kendin gör.

Kendine yapılmasını istemedüğüñ şeyi başkasına yapma.

Parañ çoksa kefil ol.

Sık gelen misafüre zenginden borç isde, fıkaraına da borç ve.

Suyun az akanından, insanın yere bakanından gork.

Tepme gapımı tepelle gapıñı

Tırnağıñ vāsa başıñı gaşı.

Topluluktan güçlük doğa, parçalıktan perişanlık doğa.

Uzağa gız veme yitip gidē, yakına gız ve gelip gidē.

Yimek bulduñ giriş, iş bulduñ sıvış.

Nasip

Kimse yimezse gurtlā, guşlā yir.

Misafür umduğunu değıl, bulduğunu yir.

Nasibiñde ne vāsa gaşuğuñda o çıkā.

Nasipsüz dayak bile yinmez.

Nasipten öte köy yok

Nitelik-Niteliklilik

Altun çamura düşmeynen mundar olmaz.

Asil azmaz, bal kokmaz.

Çatal gazuk yere batmaz.

Her bostanda eğri bir hıyar olu.

İnsan ölü adı galu, goyun ölü postu galu.

Malı mal deyince mundar olu.

Oñacak oğlak boğundan belli olu.

Sapsuz balta suya batā.

Ucuz et tencere dibi yakā.

Ustanıñ merdimanı baldırandan olu.

Ölçülü Olmak

Ağyelin ardı yağış, şakanın ardı döğüş.

Az veme hırsuz edesiñ, çok veme arsız edesiñ.

Çükündürüñ seyreği sıkından eyüdü.

Sık gideseñ dayak yirsiñ, seyrek gideseñ berek yirsiñ.

Sabır

Çekmeden erilmez.

Sebep- Sonuç Bağlantısı

Acın belinde ekmek durmaz.

Agulsuz afanın cezasını ayakla ekē.

Ağşam bulutu gızarusa havayı hoş bil, zabah bulutu gızarusa sırtıñı yaş bil.

Balta gitti, sapına uğurlā olsun.

Kôtü goñşu insanı elek tekne sahibi yapā.

Öküz öldü ortaklık bozuldu.

Öz ağlamayınca, göz ağlamaz.

Üzümünü yi bağını sorma.

Yolunda giden yorulmaz.

Yuva yıkanın yuvası yıkılū.

Sorumluluk

Adam olana bi söz yetē.

Sosyal Hayat

Bulutlar Bolu'ya, öküzler yoluna (gider).

Bulutlar Devrek'e, öküzler zelveğe (gider).

Doñuzuñ böyüğüne atalla gurşunu.

Gaplara galay vā, her şeye golay vā.

Tellioğlu Behren, gir içine öğren.

Sosyal Yergi- Hiciv

Bıldır seneki guzuya şişek, selam vemeyene eşek delle.

Bolu, Mengen, Gerede adamlık nerede?

Cingenlē çayda döğüş etmiş de daş bulamamış.

Dün boıdun bugün gokdun.

Eceli geleñ kôpek cami avlusuna siyemiş.

Ehtiniñ azgunu, gırvat daka yaz günü.

Eşeğe rakı içümüşle çulunu bahşış vemiş.

Eşęini dövemeyen paldununu dövemiş.

Eşek götödüğü yükten yimez.

Gadın gısmının bi dili aşada olu.

Galabalıkda eşşęin guyruğunu kesme, mahna veren çok olu.

İmamın saruğu beyazdu.

İnsan, sevdüğünü yerden yere vurāmış.

Kaynana garı, arayı bozan garı.

Öküzün şaşgunu mandayınan uğraşu, kôylünün şaşgunu mukdarınan uğraşu.

Ulu Camii'niñ önünde dileniya, bazar yerinde sadaka dağıtıya.

Varlığa darlık olmaz.

Yiğidin malı meydanda olu.

Yimeyene yivörüle, yiyene de tā verüle.

Yükü çeken öküz emme bağıran tekellekle.

Tahammülsüzlük

Aç kôpek firun yıkā.

İp üzüldüğü yerden gopa.

Tembellik

İt itine, it de bitine buyuru.

Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa.

Tembele “Yımurta yi” demişler, “Soyulmuş mu?” demiş.

Temkin-İhtiyat

Boğunu yiyen kepçesini yanında daşır.

Dağı dağ deyip de dañ da osurma.

Hamama giden bohçasını akşamdan hazırlā.

Kôpeknen un çufalına girilmez.

Tezlik- İvedilik

Acele işe şeytan garuşu.

Tutumluluk

İyi oğul gatā yir, kötü oğul satā yir.

Uyum/Ahenk

Alışmaduğ götte don durmazmış.

Gelin gayınna toprağından olu.

Hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, deli deliyi dakkada bulu.

Her kel satıcının bir kör alıcısı bulunu.

Küp yuvallanmış, kapağını bulmuş.

Üzüm üzüme baka baka gararu.

Vefa

Kôpek yal yidüğü gabı tanır.

Vurdumduymazlık

Eşeği saldıım çayıra, Mevlam gayıra.

5.4. Devrek Yöresinden Derlenen Deyimlerin Tematik Sınıflandırılması

Abartma

Alaf almak

Avla gazuğu gibi durmak

Bar bar bağırmaq

Basduğu yerde ot bitmez.

Başı göğe deymek

Bızā yalamış gibi olmak

Bi gıdım

Bi vurup on saymak

Biti bi okka gelmek

Bostan gorķuluğu gibi olmak

Cıss dutmak

Citgadā olmak

Çakkıdı cuggudu oynamak

Çapıldayıp durmak

Dağlara daşlara

Dav gaçgunu

Değmen daşı gadā olmak

Fırgam dönmek

Gôm gôk göğermek

Gôzü gôzüne gomamak

Güle güle ölmek

Gülēken havalara çıkmak

Harman yeri gibi olmak

Hökümet gibi olmak

Kesmük gadā yimek

Kırk firun ekmek yimek

Makineli tüfek gibi saydumak

Melmekatı yıkmak

Ödü gopmak (patlamak)

Ökûz altında bızā aramak

Pıtırak gibi (olmak)

Pirinç denesi gadā olmak

Sen de süpürge tili, ben deyem guş gafası

Soru makinesi

Suyundan da guy

Tabastra gibi yüzü olmak

Tekeden süt çıkarmak

Toz gondumamak

Yedi gubbeli hamam gurmak

Aciliyet- Tezlik

Ataş almak

Beşikde uşağı ağlamak

Bi hamla (gidip gelmek)

Canı uğramak

Gıvrak gelmek

Harala gürele

Şapırtıdana yapmak

Tabakhaneye bok yetüştüme

Tazı gibi seytmek

Açgözlülük

Tok evin aç kôpeği

Üç guruşa melmekatı satmak

Üç guruşu kâr saymak

Âdet-Gelenek

Ellerini bayramlamak

Urba kesmek

Alay

Eylence etmek

Gabalaklı maymun etmek

Gırgır geçmek

Maskaralık etmek

Matrak geçmek

Anlaşılrlık- Açıklık

Dañ dañ gonuşmak

Deyñ daha

Eveleyip gevelemek

Ik mık etmek

Ꞑazı goz, gocagarıyı gız āğnamak

Kimin nesi, kimin fesi belli olmamak

Laftan āğnamak

Lap lup gonuşmak

Mahmuduñ malağı gibi bakmak

Sap yiyip saman sıçmak

Bahtsızlık

Baş aşā gitmek

Tersi tersine gelmek

Bencilik

Boğazını düşünmek

Cimrilik

Gıdım gıdım harcamak

İp gıran (olmak)

Mum sıçtı olmak

Zırnık goklatmamak (göstermemek)

Çaba

Çalmaduk gapı bırakmamak

Ötey git, beri git.

Çalışkanlık

Ağzı çalışcağına eli çalışmak

Ayā başında durmak

Baklavu yazmak

Bayram çıkarmak

Cöğüz dokumak

Cöğüz gılıflamak

Daynak çatmak

Dur dinlen bilmemek

Harman döğmek

Kûl kûpür etmek

Pesdili çıkmak

Yüke yazmak

Zabah günden beri uğraşmak

Çaresizlik

Dört yanı deniz kesilmek

Döşenegalmak

İlâç için bile bulunmamak

Dayanışma- İşbirliği

Bi işin ucundan tutuvamak

Oyun dutmak

Değerlerin Değişimi

Beri berakatı galmamak

Eski dadı olmamak

Geceyi gündüzü garuşdumak

Mahşer tilkisi gibi meydanda galmak

Ne beri ne berakatı galmak

Şekli şemali değişmek

Tepen takla olmak

Deneyim- Tecrübe

Ağlaya sızlaya gelmek

Uşak akli

Dînî- İnanç

İnan hakkı için

Morgu boylamak

Üç gün yatak, dördüncü gün toprak

Eğitim

Kökden yetişmek

Ekonomi

Öte beri almak

Zarar ziyan olmamak

Eksiklik- Noksanlık

Andabunda olmak

Baldırı çıplak

Borç harcınan yapmak

Gôzü kör olmak

Iskartaya çıkmak

Köküne gıran girmek

Merdiman çıkamamak

Ne ev va ne ocak, ne gap va ne gacak

Rüzgâra elek, güneşe gölge (olmak)

Sentir savuş

Ucuza gitmek

Yalap şalap yapmak

Yavan ekmek yimek

Yavan yaşık yimek

Engelleme

Yolundan gomat

Eşitlik-Denklik

Aynı çöpe sığmek

Aynı yalaktan yal yimek

Gafaları denkleşdümek

Fakirlik

Açlıktan kôpük gusmak

Fıkaralık çekmek

Gan alacak damarı bulunmamak

Tam takır guru bakır

Fedakârlık

Acı acına yatmak

Düğününde galburnan su daşımak

Fırsatçılık

Laf dinlemek

Mayışını yimek

Sel önünden kûtük gapmak

Hayata Bağlılık

Post pahalı olmak

Hiyerarşi

Postalları bağlamak

İklim

Doña çekmek

Havanıñ boşalması

Qar toplamak

Kör duman basması

Örüsgar çarpması

Sepken vurmak

İş, Zaman, Yer Uyumu

Ayı ayına yazılmak

Garānuqda göz gırpışdumak

Hastaya garpuz sormak

İlkin yapmak

İş başında sevindümek, sofr başında yeründümek

Olurunu bulmak

Ölü gôtüne pamuk dıkamak

Ötey gidē, beri gelü.

Şindikten keri

Tavına gelmek

Ulu orta gonuşmak

Ununu eleyip eleğini asagomak

Yırtuk dondan ıkkaa gibi çıkmak

Yörüdü gitti

İtiraz- Karşı ıkma

Ayak durmak

İyilik- Kötülük

Diliñde diken olmak

Fēli bozuk olmak

Garezi olmak

Gāvurdan kıl goparmayı kâr saymak

Göğnü zengin

Laf toplamak

Nefle gelen olmak

Şeytan gıdıklamak

Kabullenme- Onaylama

Bundan eyisi Şam'da gayısı

Gıkı ıkmamak

Haşonu bileydiñ

Hiç patıramamak

İk mık etmek

Kararlılık- Kararsızlık

Ahduman etmek

Bi bilen yapmamak

Bi öte (gidiya) bi beri (geliya)

Gavil dutmak

Şartosun olmaz

Karar Verme

Adını gomat

Kargaşa- Karışıklık

Cangıl cüngul

Cazı Behiye gibi olmak

Ciňgan çadırı gibi olmak

Ciňgan çalıya, Kürt oynaya

Garman çorman

Gôzüne görünecek olmak

Kendini Beğenmişlik

Çalım satmak

Değme şeyi beğenmemek

Fasilye gibi kendiñi nimedden saymak

Gôğnü büyük olmak

Midānā etmemek

Porum atmak

Şikâr atmak

Liyakat

Adam gıtlığında adam yerine girmek

Makam

Lafı geçmek

Mazaret Uydurma

Māne bulmak

Mahna vemek

Masraf çıkarmamak

Memnuniyet(sizlik)

Ağzı yüzü yamulmak

Altından su çıkmak

Baña göre hava hoş

Bitleri pire olmak

Gım gım etmek

Hararetini almak

Mahna vemek

Mırn gırın etmek

Mızır mızır etmek

Suratunu sallandumak

Tosur tosur etmek

Yarım ağız söylemek

Yüzü gözü eğri olmak

Misafirperverlik

Öğnüne goşmak

Mistik Konular- Batıl İnanç

Ayağı uğurlu

Ayak sürümek

İçine dammak

Öte tarafa gitmek

Tahtalara furmak

Mutluluk

Bitleri sırtıtmak

Bulgur gazanı gibi gaynamak

El şaklatmak

Gağnının yağları erimek

Güle hakıraya gitmek

Haķır haķır gülmek

İçiniñ yağları erimek

Oynadukça oynayası gelmek

Şaka şellen yapmak

Tüğe tüğe gelmek

Nankörlük

Gôzüne dizine durmak

İki eli on barmağı yakasında olmak

Mal gıymatı bilmemek

Yidüğü gabı pisletmek

Nitelik- Niteliklilik

Aştan yokarı gelmek

Avkuru gitmek

Cins cins gonusmak

Dabanı yaruk (köylü)

Dil basmak

Dil gırmak

Ebem garı gibi (olmak)

Eski gulağu kesüklēden olmak

Fırın küreği gadā dili olmak

Gāle almak

Gara guru bi şey olmak

Gerisiñ geriye gitmek

İpsüz sapsuz gonusmak

Çapak sökmek

Mukavemetli adam olmak

Ocak tütüme

Öğsüzle gibi boynunu bükegomak

Renkten renge girmek

Tıv gibi olmak

Tilkinin bakır sıçduğı yer

Uşul gonusmak

Yalama olmak

Zurnanın son delüğü

Öfke

Ayakaltında ezüşdümek

Bağırıp çığırmaq

Bañ da bağırmaq

Beynini delmek

Bi bilem yok

Bi galbur laf eşitmek

Bubamın oğlu ya!

Camı, çerçeveyi endümek

Cırmuk atmaq

Çekiş etmek

Evi k y  yıkmak

Fıtık etmek

Gan y r mek

Gazını almak

Gözüne görünüvemek

Hamasaya galkmak

Haşamat etmek

Haşatını  ıkarmak

Havasını endümek

Meydan gavgası etmek

Nevri dönmek

Otuz iki dişini dökmek

Sopa deyi hart hart etmek

Soyunu sopunu tem zlemek

Sövüp sekitmek

Sözünü yerde gomat

Suyunu çıkarmak

 m k sıkmak

Verüp ver ş d mek

Yaptuğunu yanına gomamak

Zıvanadan  ıkmak

Ölçülü Olma

İrabıyla içmek

Sap seniñse samanlık da benim.

Özgünlük

Aklına esen delisi olmak

Pişmanlık

Burnundan gelmek

Burnundan götümek

Yandı gülüm keten hevle

Rahatlık

Bi eli yavda bi eli balda

Meymene möşmöne yatmak

Sendeki ırahat beyde yok.

Sataşma

Adama gaynamak

Belaya ger beri demek

Sevgi

Yangun olmak

Sitem

Çıtıl gırıvamak

Sosyal Yergi

Adam dağnamak

Afakî gonuşmak

Bağından boşanmak

Başa gakmak

Bokyidi kâhyası

Diliñde tü bitmek

Düñkü uşak

Ehti kibarı

Ehti porumu

Ekmek düşmanı

Elâleme masgara olmak

Elini gapturup golunu alamamak

Gabağ çiçeği gibi açılmak

Gaşuğ düşmanı

Germeç bacaklı olmak

Geviş götümek

Gıfırayıp durmak

Gız aklı gaz aklı

Gocañ mı öldü?

Hamuru daşmamak

Hangi peygambere gulluğ edeceğini şaşumak

Her gacırayan arabaya binmek

İpiynen guyuya enilmemek

Kendi bildüğüne gitmek

Kendi kendine gelin gûvey olmak

Kıyırdam gonuşması

Kuramā gurmak

Laf ebesi

Laf olsun, torba dolsun

Laftan sözden āğnamamak

Maskara gibi olmak

Matah olmak

Namıs boķlayıcı

Ne oldum delisi olmak

Ortalık yerde yapmak

Öküzümüñ dalı mı?

Ölüye ağlamaz, diriye gülmez.

Önü gavurga gavurmak, arkası harman savurmak

Öte vā denmemek

Payandaları çözmek

Sağmalık inek

Sakız gabağı gibi otumak

Sapısülük olmak

Semedek Ayşe gibi (olmak)

Sen kâhyası mısıñ?

Sıracalı matçalı(olmak)

Sonradan görme gâvurdan dönme.

Südü bozuk olmak

Süsken öküz gibi bakmak

Tutulmadan eskimek

Uçgurları gevşemek

Uşak eğlemek

Üğrendereynen dürtmek

Üstüne para vemek

Varı yoğu ağnamamak

Vır vır Hasan gibi ağzı hiç durmamak

Yularından boşanmak

Sosyal Hayat

Açık gelen çay guymak

Çeyiz düzmek

Gağ- git havası çalmak

Geçe galmak

Gıydañ gıydañ gitmek

Gocaya vāmak

Gôğnü akdarılmak

Gôğnü dönmek

Gôz furmak

Gôzünden uyku akmak

Hışdamak

Hora geç(ü)me(me)k

Irgalamak

İğnesi başında olmak

Kûñge basmak

Müşteri toplamak

Pazar gurmak

Pazar ola

Söz temsili konuşmak

Şıpır şıpır dımlamak

Tek durmak

Toğūña gış mı dedük?

Tohuma kaçmak

Toptan tüğmek

Tuymuna gitmek

Vakit eğlemek

Yaldır yaldır etmek

Yerde ağnanmak

Yerlere enmek

Yürē bayılmak

Yürüylek gitmek

Yüzünkapak düşmek

Şaşırma- Hayret

Ah ben nellere gidem

Baña bak!

Gôzüne ışık dutulmuş davşan gibi galmak

Ondan soğracuğuma

Tâ lâ yüzüme bakıya.

Tevekkeli değil

Üstüme eyilik sağlık

Tahammül(süzlük)

Başında dağul çalmak

Bi galbur yımırtlamak

Canı eccük olmak

Efeleklenip durmak

Evücüklenip durmak

İnsana gaynamak

Ölme eşeğim ölme

Sıklat basmak

Şaka çekememek

Yımirtlayacak tavuk gibi dolaşmak

Tekrarlama

İkiden biri

Tembellik

Armut biş, ağzıma düş

Ekmek va yiyceñ mi?

Malak gibi yatmak

Yımırtaları soğumak

Tutumluluk- Tutumsuzluk

Mayışını saçmak

Umut

Çok bakāsın

Uyum(suzluk)- Ahenk

Alakaya maydonoş olmak

Bunnan birlük

Gadın/ kız kısmısı

Gavil etmek

Onnan birlük

Üzüntü- Keder

Gağnı cız etmek

Gağnı yanmak

Gûce gitmek

Gûcü bağı dönmek

Gûcü üzölmek

Hatır gırmamak

Hatırını yıkmak

Husa çekmek

Laf çekememek

Uykularına keder olmak

Yaraya duz basmak

Vurdumduymazlık

Arkaya atıvamak

Arnının damarı çatlamak

Baňa göre hava hoş

Başında dağıl çalsan duymamak

Gulak şıpırdatmak

Habar ağnama(ma)k

Nalına da vur mihına da vur

Neme gerek

Oralı olmamak

Sağmalık olmak

Seyire bakmak

Yakınlık

Arası yok

Yalancılık- Kandırma- Kurnazlık

Allem etmek, gallem etmek

Doksan dokuz tüllü hava furmak

Göz küllemek

Holtaya dakılmak

Laf gavurtlamak

Oyun tezgâhlamak

Oyunbozânık etmek

Partal atmak

Partal bacak gibi, cigara somak gibi

Puñduna götümek

Pusu atmak

Soyup sovana çöğürmek

Sulu dereye eletip susuz götümek

Şeytana pabucunu ters geydümek

Tefinin önünde oynamamak

Tefüre girmek

Tilki gafalı olmak

Tilkinin guyruğu olmak

Üçkâğıt çöğürmek

Üstüne yatmak

Yardım

Derde merd olmak

Yöneticilik

Ötey git, beri git.

Tablo 5.3. : Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Dağılım Tablosu

TEMA	ATASÖZÜ	DEYİM
Abartma	-	39
Açgözlülük	5	3
Aciliyet- Tezlik	-	8
Âdet- Gelenek	-	2
Alay	-	4
Alçakgönüllülük	1	-
Alışkanlık	2	-

Anlaşılrlık- Açıklık	1	10
Azim- Kararlılık	3	-
Bahtsızlık	3	2
Bencillik	-	1
Benzerlik	3	-
Cimrilik	-	4
Çaba- Gayret	3	1
Çalışkanlık	4	14
Çaresizlik	-	3
Dayanışma- İş Birliği	2	1
Değerlerin Değişimi	-	7
Deneyim	14	2
Din- İnanç	1	2
Doğruluk	1	-
Eğitim	6	2
Ekonomi	-	2

Eksiklik- Noksanlık	-	13
Engelleme	-	1
Eşitlik- Denklik	-	3
Fakirlik	-	4
Fedakârlık	-	3
Fırsatçılık	-	1
Hayata Bağlılık	-	1
Hazır Olma	1	-
Hiyerarşi	-	1
İklim	8	6
İş, Zaman, Yer Uyumu	12	15
İtiraz- Karşı Çıkma	-	1
İyilik- Kötülük	4	7
Kabullenme- Onaylama	2	6
Kader	4	-
Kanaatkârlık	4	-

Kararlılık- Kararsızlık	-	5
Karar Verme	-	1
Kargaşa- Karışıklık	-	5
Kendini Beğenmişlik	-	7
Kırgınlık	1	-
Kıskançlık	1	-
Liyakat	4	1
Makam	-	1
Mazaret Uydurma	3	3
Memnuniyetsizlik	-	12
Merak	1	-
Misafirperverlik	-	1
Mistik Konular- Batıl İnanç	-	6
Mutluluk	-	9
Mülkiyet	2	-
Nankörlük	1	2

Nasihat	14	-
Nasip	4	-
Nitelik- Niteliklilik	10	24
Öfke	-	28
Ölçülü Olmak	4	1
Özgünlük	-	1
Pişmanlık	-	3
Rahatlık	-	3
Sabır	1	-
Sataşma	-	2
Sebep- Sonuç Bağlantısı	11	-
Sevgi	-	1
Sitem	-	1
Sosyal Hayat	5	34
Sosyal Yergi- Hiciv	20	59
Şaşırma- Hayret	-	6

Tahammül(süzlük)	2	9
Tekrarlama	-	1
Tembellik	3	2
Temkin-İhtiyat	4	-
Tezlik- İvedilik	1	-
Tutumluluk- Tutumsuzluk	1	1
Umut	-	1
Uyum(suzluk)/ Ahenk	6	5
Üzüntü- Keder	-	11
Vefa	2	-
Vurdumduymazlık	1	9
Yakınlık	-	2
Yalancılık- Kandırma- Kurnazlık	-	21
Yardım	-	1
Yöneticilik	-	1

Bu bölümde Devrek yöresinden derlenmiş atasözleri ve deyimlerin tematik sınıflandırılması yapılmıştır. Bu sınıflandırma neticesinde atasözleri için 44,

deyimler için 67 tema belirlenmiştir. Atasözleri ve deyimlerin temalara göre sayı dağılımları yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Belirlenen tema başlıklarından (Açgözlülük, Anlaşılrlık- Açıklık, Bahtsızlık, Dayanışma- İş Birliği, Deneyim, Din- İnanç, İklim, İş, Zaman, Yer Uyum, İyilik- Kötülük, Kabullenme- Onaylama, Nankörlük, Nitelik- Niteliklilik, Ölçülü Olmak, Sosyal Hayat, Sosyal Yergi- Hiciv, Tutumluluk- Tutumsuzluk, Uyum(suzluk)/ Ahenk, Vurdumduymazlık) 18 tanesinin ortak tema olduğu yani her iki söz grubunda da bulunduğu görülmüştür.

SONUÇ

Duyguların, fikirlerin, hayallerin ve isteklerin yazılı veya sözlü olarak ifade edilmesi şeklinde tanımlanabilen dil, iletişim için vazgeçilmez unsurdur. Fikirlerin yazıya veya söze aktarılmış hali olan dil, kültür taşıyıcılığı için de oldukça önemli bir yere sahiptir. Geçmiş ile gelecek arasında adeta bir köprü vazifesi gören dil, milli kültürün gelecek nesillere aktarılmasında etkin bir role sahiptir.

Dilin önemli anlatım unsurları başında gelen atasözleri ve deyimler ait oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerlerine tutulmuş bir ayna niteliğindedir. Bu nedenle atasözleri ve deyimler içinde bulundukları toplumun izlerini yansıtan; gelenek, göreneklerini, bir olay karşısındaki tutum ve davranışlarını, hayat görüşlerini gelecek nesillere aktaran önemli söz varlıklarıdır.

Milli kültürü ve milli kimliği detaylı bir şekilde yansıtan atasözleri ve deyimler aynı zamanda evrensel değerleri de içinde barındırır. Hemen her konuda söylenmiş bir atasözü ve deyim bulunabileceği için bu söz varlıkları yaşamın her alanında ve her yaş grubunda kullanılmaktadır. Özellikle genç kuşakların içinde yaşadıkları toplumu, kültürü, milli ve tarihi değerleri yakından tanımalarını sağlaması, kültür aktarımına katkıda bulunması gibi işlevlerinden dolayı Türkçe öğretiminde de önem verilmesi gereken konulardandır.

Kültürün geliştirilmesi, kültürel yozlaşmanın önüne geçilmesi, genç kuşakların toplumsal hayata daha kolay uyum sağlaması açısından hem günlük hayatta hem de Türkçe öğretiminde kültürel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu çalışmalar aynı zamanda Türk toplumunun sahip olduğu zengin kültür hazinesinin korunması bakımından da oldukça önem arz etmektedir.

“Devrek Yöresinden Derlenmiş Atasözleri ve Deyimlerin Tematik Açıdan Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma, yörenin kültürüne bir nebze de olsa katkıda bulunmak amacıyla ortaya konulmuştur. Çalışma esnasında ortaya konulan atasözleri ve deyimler burada yaşayan halkın yaşantısından izler taşımaktadır.

Araştırma sırasında 188 atasözü ve 455 deyim tespit edilmiştir.

“Acı alma, datlı alma Bakacak’dañ gız alma.”, “Bi gaşuk çorba bağ dolaşduru, bi lokma yimek dağ dolaşduru.”, “Cingan garısı yidüğünü değil, yanında gôtüdüğünü kâr sayāmış.”, “Fıkaranın döngeli kôhnümez.” örneklerinde olduğu gibi 61 atasözünün ve “adam dağnamak”, “arkaya atıvamak”, “bitleri sırtmak”, “değme şeyi beğenmemek”, “fêli bozuk olmak”, “kıyırdam gonusması” gibi 269 deyimın kıyaslama yapılan kaynakların hiçbirinde bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca 43 atasözü ve 22 deyimın de kıyaslama yapılan kaynaklarda farklı şekilde bulunduğu tespit edilmiştir:

- Ağşam bulutu gızarusa havayı hoş bil, zabah bulutu gızarusa sırtını yaş bil (D.A)/ Sabahın kızıllığı akşamı kış eder, akşamın kızıllığı sabahı güz eder (TDK),
- Atı nallaken gaplıgurba görmüş, hoşuna gitmiş; ayānı galdumuş da “Beni de nallayñ.” demiş (D.A)/ Atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz (TDK),
- Bi ağaçtan hem ot küreği olu hem bok küreği olu(D.A)/ Bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da (TDK),
- Elti ayıru, guma bi yere guya (D.A)/ Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş (TDK),
- İyi oğul gatā yir, kôtü oğul satā yir (D.A)/ İyi evlat tutar ananın malını, kötü evlat satar ananın malını (TDK) gibi atasözleri ile;
- baklavu yazmak (D.A)/ baklava açmak (TDK),
- gôz küllemek (D.A)/ göz boyamak (TDK),
- oyun tezgâhlamak (D.A)/ oyun yapmak (TDK),
- vakit eğlemek (D.A)/ vakit geçirmek (TDK) gibi deyimler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

“Gadın gısmının bi dili aşāda olu.”, “gadin/ kız kısmısı”, “gız akli gaz akli” gibi atasözü ve deyimlerin varlığı yöredeki ataerkil toplum yapısının varlığını göstermektedir.

“Bolu, Mengen, Gerede adamlık nerede?”, “Acı alma, datlı alma Bakacak’dañ gız alma.”, “Tellioğlu Behren, gir içine öğren.” gibi atasözlerinin varlığı yöre halkının sadece yaşadıkları ilçe ile değil, komşu ilçeler ve beldelerle de ilişki halinde olduklarını kanıtlar niteliktedir.

Atasözleri ve deyimler her ne kadar kalıplaşmış ifadeler olarak düzgün telaffuz edilmesi gereken sözler olsa da yöre halkı tarafından kullanılan atasözü ve deyimlerde günlük konuşmalarda kullanılan ağız özelliklerinin tamamına yakınının kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlara örnek olarak tavuk yerine *toğuk* ya da *touk*; olta yerine *holta*; bahane yerine *mahna* gibi kullanımlar gösterilebilir.

Yöresel kelimeler ile yörenin ağız özellikleri kullanılarak söylenen atasözleri ve deyimlerin tek bir konu üzerinde yoğunlaşmadığı, birçok konu üzerine söylenmiş atasözü ve deyim olduğu çalışma esnasında tespit edilmiştir. Atasözleri ve deyimlerin tematik sınıflandırılması yapılırken atasözleri için 44, deyimler için ise 67 konu başlığı belirlenmiştir. Tema başlıklarından 18 tanesinin her iki söz grubundan da içerik barındırdığı yani ortak tema olduğu tespit edilmiştir.

Hem atasözlerinde hem de deyimlerde en fazla yoğunluğun bulunduğu başlık *Sosyal Yergi- Hiciv* başlığı olmuştur. Bu başlık altında 20 atasözü, 59 deyim tespit edilmiştir. Deyimlerin sınıflandırmasında 39 deyim içeren *Abartma* başlığı ikinci sırada yer alırken, atasözlerinde ise 14 atasözü içeren *Deneyim* ve *Nasihat* başlıkları ikinciliği paylaşmaktadır.

Yörede hemen her konuda atasözü ve deyim dile getirilmiş olsa da Devrek kültürünün en önemli öğelerinden olan *baston* ve *simit* ile ilgili atasözü ve deyim bulunmaması dikkate değer bulunmuştur.

Bu çalışma ortaya konulurken atasözleri ve deyimlerle ilgili çok sayıda kaynak bulunduğu görülmüştür. Fakat bölgesel inceleme yapıldığında Devrek ağız özellikleri, yöreye ait atasözleri ve deyimlerle ilgili çalışmaların yeterli sayıda olmadığı tespit edilmiştir. Yöreye ait sözlü kültürün zenginliği göz önüne alındığında araştırma sonucunda tespit edilebilen özlü sözlerin Devrek ve çevresinde kullanılan atasözü ve deyim varlığının tamamı olmadığı anlaşılabacaktır. Ancak bu çalışma eksikliklerine rağmen söz konusu alanda araştırma yapmak isteyenlere ışık tutabilecek bir niteliğe sahiptir.

Öneriler:

1. Kültürel mirasın gelecek nesillere eksiksiz bir şekilde aktarılabilmesi için atasözü ve deyimlerin genç kuşaklara doğru bir şekilde öğretilmesine önem verilmelidir.
2. Atasözleri ve deyimler ait olduğu toplumun kültürünü daha yakından tanımanın ve bu kültürü anlamanın bir aracı olarak görülmelidir. Buna bağlı olarak da günlük konuşma dilinde atasözü ve deyim kullanımına özen gösterilmelidir.
3. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte günlük yaşamda oldukça yer tutan kitle iletişim araçları ve sosyal medya aracılığıyla atasözü ve deyimler doğru ve yerinde kullanılarak genç kuşaklara bu kültürel miras aktarılmalıdır.
4. Atasözleri ve deyimlerin kaybolup yok olmaması için herkes gerekli hassasiyeti göstermeli, bu görev yalnızca Türk Dil Kurumu ve bu alanda akademik çalışma yapan bilim insanlarına bırakılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Hüseyin (1990); *Açıklamalı-Örnekli Türkçe Deyim Hazinesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- Akkaya, Veysel (2006); *Sufi Gözüyle Hac ve Umre*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Akkayan, Taylan (2010); “Bedenin Kültürel Gereksinimlerle Sakatlanması ve Söğüt’te Sünnet,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı 24, s. 037-068.
- Aksan, Doğan (1998); *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (2003); *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım (1988); *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İnkılâp Kitabevi Yayını, İstanbul.
- Aktaş, Şöhret Türkmen (2004); *Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Albayrak, Nurettin (2009); *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Alizade, Samed (1992); *Oğuzname (Emsal-i Mehmedalî) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı*, Eklerle Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Altuntaş, Halil, Mehmet Keskin ve İsmail Karagöz (2008); *Hac İlmihali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bahadınlı, Yusuf Ziya (1971); *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Hür Yayınları, İstanbul.
- Başgöz, İlhan (1995); “Bir Atasözümüz’ün Yedi Yüz Yıllık Tarihi”, *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, s. 79-84.
- Boratav, Pertev Naili (2003); *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı (11. Baskı)*, K Kitaplığı, İstanbul.
- Çevik, Mehmet (2006); “*Basın Dilinde Atasözleri ve Deyimler*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2003); *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt 3, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 151-201.
- Çobanoğlu, Özkul (2004); *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Duymaz, Recep (2005); *Ahmet Vefik Paşa - Atalar Sözü/Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.
- Elçin, Şükrü (1969); “Türk Dilinde Atalar Sözü”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 170-181.
- Elçin, Şükrü (1997); *Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Elçin, Şükrü (1998); “Atalar Sözü”, *Türk Dünyası El Kitabı (3. Baskı)*, TKAE Yayını, Ankara.
- Eren, M. Emin (1997); *Zonguldak- Bartın- Karabük İlleri Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ertem, Cengiz (1994); “Devrek Bastonunun Sanatsal ve Kültürel Boyutu”, *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde ve Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, s. 181-189.
- Evliyaoğlu, Sait ve Şerif Baykurt (1988); *Türk Halkbilimi*, Ofset Reprodüksiyon Matbaası, Ankara.
- Gökçe, Aziz (2011); “Osmanlı Türkçesinden Cumhuriyet Dönemine Yapı ve Anlam Bakımından Değişime Uğrayan Kalıp İfadeler: Deyimler,” *6. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Erzurum, s. 1-7.
- Hatipoğlu, Vecihe (1964); “Atasözleri ve Deyimler”, *Türk Dili*, Yıl XIII, Sayı 152, s. 468.
- Hatiboğlu, Vecihe (1972); *Türkçenin Sözdizimi*, TDK Yayını, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet (1983); *Güvâhî Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet (2005); *Türkçe Dil bilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- İzbudak, Velet (1936); *Atalar Sözü*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Karauğuz, Güngör (2013); *Tarih Sohbetleri Devrek’le İlgili Bir Çift Söztüm Var*, Aybil Yayınları, Konya.
- Koç, Nurettin (2002); *İslamlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2007); *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Köymen, Mehmed A. ve Faik Reşit Unat (1995); *Mehmed Neşrî: Kitâb-ı Cihannüma/ Neşrî Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Milli Kütüphane Başkanlığı (2001a); *Türk Atasözleri ve Deyimler I*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Milli Kütüphane Başkanlığı (2001b); *Türk Atasözleri ve Deyimler II*, MEB Yayınları, İstanbul.

- Oğuz, M. Öcal (1997); “Türk Dünyası Folklorunda Yeni Yöntem Arayışları”, *Millî Folklor*, Sayı 33, s. 7.
- Oy, Aydın (1972); *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Emin (2000); *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995); *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010); *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*, YKY, İstanbul.
- Şavk, Ülkü Çelik (2002); *Kırgız Atasözleri*, TDK Yayını, Ankara.
- Tığ, İbrahim (2017); *Kiraz Aldım Dikmeden Devrek Türküleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- TDK (1972); *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara.
- TDK (1974); *Yazın Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara.
- TDK (1978); *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara.
- TDK (1991); *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara.
- TDK (2003); *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- TDK (2011); *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- TDK (2016); *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tirmizi, Hakim-i (2011); *Hac Rehberi ve Haccın Sırları*, (Çev.: Arif Pamuk), Pamuk Yayıncılık, İstanbul.
- www.devrek.gov.tr (Erişim Tarihi: 21. 09. 2018)
- www.devrek.bel.tr (Erişim Tarihi: 22.09.2018)
- www.zonguldak.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.09.2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.11.2018) (TDK, 2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09.11.2018) (TDK, 2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018) (TDK, 2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018) (TDK, 2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.11.2018) (TDK, 2018)

EKLER

Ek 1: Devrek Ağzında Kullanılan Kelimeler Sözlüğü

-A-

afakî	:	Boş, anlamsız.
ahduman	:	Söz, yemin.
ağyel	:	Rüzgâr.
akdarılmak	:	Aktarılmak, dönmek.
alaf	:	Alev.
alma	:	Elma.
andabunda	:	Derme çatma, gelişigüzel (Tığ, 2017: 122).
avkur	:	Düz ve yan yol.
avla	:	Bahçelerin etrafına ağaç ve ince dallardan yapılan çit, engel (Derleme Sözlüğü, 1963, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.09.2019).

-B-

badılcan	:	Patlıcan.
baldıran	:	Ağaçsı bir zehirli bitki. Köylerde ekmek yapılacak fırındaki külleri bir kenara toplamak için yapılan süpürge malzemesi olarak kullanılır (Tığ, 2017: 122).
berek	:	Börek.
bıldır	:	Geçen yıl (Tığ, 2017: 123).
bıza	:	Buzağı, sığır yavrusu.
bızlamak	:	İneklerin doğum yapması.

biş(-mek) : Piş (-mek).

boşanmak : Düğümleri çözölmek, bağılı olduğı yerden kurtulmak.

-C-

cazı : Cadı.

cingan : Çingene.

cingen : Çingene.

citgada : Küçücük (Tığ, 2017: 124).

cöğüz : Ceviz (Tığ, 2017: 124).

-Ç-

çaruk : Ayakkabı.

çekiş : Tartışmak, ağız kavgası (Tığ, 2017: 125).

çıtıl : Kurumuş ağaç dalı (Tığ, 2017: 125).

çufal : Çuval

çükündür : Pancar.

-D-

dağnamak : Yadırgamak, kınamak, ayıplamak (Tığ, 2017: 126).

dammak : Doğmak, malum olmak.

daranmak : Taranmak, tarama işini yapma.

dav : Dağ.

daynak : Değnek.

değmen : Değirmen (Tığ, 2017: 126).

döğüş	:	Dövüş.
döngel	:	Muşmula, beş bıyık (Tığ, 2017: 127).
düz(-mek)	:	Hazırlamak.
-E-		
efeledenmek	:	Telaşlanmak, çok aceleci davranmak.
ehi	:	Cimri, pinti, görmemiş (Derleme Sözlüğü, 1972, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.09.2019).
endürmek	:	İndirmek.
eşkere	:	Açıkça, alenen. (Tığ, 2017: 128).
evcüklenmek	:	Herhangi bir sebepten dolayı telaşlanmak.
-F-		
fel	:	Niyet, kalp.
fırgam	:	Çepeçevre.
fur /furmak	:	Vur, vurmak.
-G-		
gabalak	:	Kabalak bitkisi.
gacıramak	:	Gıcırdamak.
gaplıgurba	:	Kaplumbağa.
gasavet	:	Kasvet, dert.
gavurga	:	Patlamış mısır.
gavil	:	Kavil, söz.
gayınna	:	Kaynana (Tığ, 2017: 129).

gayırmak	:	Birine haksız yere kolaylıklar sağlamak.
gaynamak	:	Hoşa gitmeyecek davranışta bulunmak, sınırları zorlamak.
germeç	:	Tarlaların, bahçelerin arasında geçit sağlayan V biçimde yapılmış merdiven.
gıfırmak	:	Yerinde duramamak.
gıran	:	1. Bitmek, tükenmek. 2. Hastalık
gıravu	:	Kırağı.
gıravet	:	Kravat.
gıvrak	:	Hızlı.
gıy	:	Kıyı, kenar.
godak	:	Sıpa, eşek yavrusu.
göge gölmek	:	Sığırların çiftleşme arzusu (Tığ, 2017: 131).
guymak	:	Koymak.

-H-

hakıramak	:	Yüksek sesle gülmek.
hamla	:	Hamle.
haşamat	:	Haşat etmek, kırmak, ezmek.
hısım	:	Dünür.
hışdamak	:	Konuşmak, ses çıkarmak (Tığ, 2017: 133).
holta	:	Olta.
husa	:	Endişe.

-I-

ırab : Adab.

-K-

kesmük : Az miktarda olmak.

keşgek : Buğdaydan yapılan bir tür yemek.

kıyrdam : Güvenilmez, boş.

köhnümek : Ovaz, döngel gibi meyvelerin iyice olgunlaşması (Tığ, 2017: 137).

kör duman : Çok yoğun sis, pus (Tığ, 2017: 137).

kurama : Kurgu.

künge : Kir, toz.

küpür : Bir yerden süpürülen tozlar.

-M-

maane : Bahane.

mahna : Bahane bulma, alay etme (Tığ, 2017: 137).

matah : İnsan, mal, eşya vb. için küçümseme yollu bir söz (Tığ, 2017: 138).

midaana : Minnet.

merdiman : Merdiven.

mukavemet : Güç.

mukdar : Muhtar.

mundar : Pis, fena örnek (Tığ, 2017: 138).

-N-

- nacak** : Küçük balta.
- namıs** : Namus.
- nefle** : Keyifsiz olma, kendini hasta hissetme.

-O-

- omca** : Ormanda, çürüyüp yıkılmış ağaç (Derleme Sözlüğü, 1977, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2019).

-Ö-

- örüsgar** : Rüzgâr.

-P-

- partal** : Abartılmış söz, yalan (Derleme Sözlüğü, 1977, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2019).
- paldun** : Atın kalça bölümüne takılan kemer (Tığ, 2017: 139).
- payanda** : Bir şeyi bir yerde tutturarak destek, bağ.
- pelit** : Meşe ağacının meyvesi (Tığ, 2017: 139).
- pıtrak** : İnsanların kıyafetlerine, hayvanların tüylerine yapışan, hızlı türeyen bir tür ot.
- porum** : Abartma, yalan.
- pund** : Elverişli durum (Derleme Sözlüğü, 1995, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2019).

-S-

- semedek** : Tembel, şaşkın, budala.
- sentir savuş** : Dengesizce, yalpalamak.

sepken	:	Rüzgârla yağan yağmur.
sıklat	:	Sıkıntı.
sıracalı	:	Bakımsız, güçsüz, gösterişsiz, deli (Tığ, 2017: 141).
siğmek	:	Küçük abdestini yapmak (Tığ, 2017: 141).
süpürge tili	:	El süpürgelerindeki süpürgelik otlarından her biri.
süsken	:	Süsmeye alıştırılmış hayvan.

-Ş-

şapırtıdana	:	Hemencecik.
şikar	:	Çalım, caka.
şişek	:	Yaşını doldurmuş koç, koyun (Tığ, 2017: 142).

-T-

tabastıra	:	Kıyıları yatık ve geniş bakır kap.
tefür	:	Durum, biçim.
top	:	Cam, pencere.
tuyumuna	:	Kendi bildiğine (Tığ, 2017: 143).
tüğmek	:	Atlamak.

-U-

urba	:	Giysi, elbise.
usul	:	Sessiz.

-Ü-

üğrendere	:	Çifte koşulan öküzleri yürütmek amacıyla kullanılan uzun sopa.
------------------	---	--

üzölmek : İncelmek, yıpranmak, kopacak duruma gelmek (Derleme Sözlüğü, 1979, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2019).

-Y-

yal : Ot ve kepekle karıştırılarak yapılan hayvan yiyeceğı (Tığ, 2017: 144).

yalak : Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap (Tığ, 2017: 144).

yav : Yağ.

yüke : Yufka.

yüzün kapak : Yüzüstü.

-Z-

zemheri : Kara kış (TDK, 2011: 2650).

zenahat : Zanaat.

zelve : Çift öküzünün boyunduruktan çıkmaması için boynunun iki yanından boyundurağa, aşağıya doğru geçirilen çubuk (Tığ, 2017: 145).

Ek 2: Derlemeye Kaynak Olan Kişiler

Sıra	Ad -Soyad	Bölge	Doğum Tarihi	Meslek
1.	Recep Ballı	Karşıyaka Mah.	1934	Emekli
2.	Satılmış Meydan	Derebulaca	1949	Emekli
3.	Nazif Kurt	Oğuzhan	1933	Emekli
4.	Hatice Kabasakal	Oğuzhan	1935	Ev Hanımı
5.	Feride Akyaz	Çolakpehlivan	1932	Ev Hanımı
6.	Hüseyin Gömleksiz	Halilbeyoğlu	1954	Emekli
7.	İbrahim Öztürk	Gümüşpınar	1950	Emekli
8.	Fevzi Karataş	İsmetpaşa Mah.	1985	Maden İşçisi
9.	Leyla Karataş	Adatepe	1988	Ev Hanımı
10.	Şerife Tabak	Yazıcık	1930	Ev Hanımı
11.	Mürvet Armut	Yazıcık	1945	Ev Hanımı
12.	Sadiye Başoğlu	İsmetpaşa Mah.	1968	Ev Hanımı
13.	Mehmet Kayapınar	Tabaklar	1968	İşçi
14.	Hasan Hüseyin Kahveci	Eğerci	1981	Öğretmen
15.	Abdullah Saraç	Bılık	1952	Esnaf
16.	Sacit Gebeş	Gebeşoğlu	1955	Emekli
17.	Serkan Türkoğlu	İsmetpaşa Mah.	1980	İşçi
18.	Mithat Yaban	Ağalar Mah.	1932	Emekli
19.	Özgül Yaban	Ağalar Mah.	1939	Ev Hanımı
20.	Necla Sarı	Pınarönü	1970	Ev Hanımı
21.	Sevim Kabasakal	Oğuzhan	1964	Ev Hanımı
22.	Serpil Eren	Çaydeğirmeni Beldesi	1983	Ev Hanımı
23.	İlhan Gümüş	Alparslan	1968	Esnaf
24.	Fikriye Saraç	Gülbüzler	1943	Ev Hanımı
25.	Fatime Budak	Gülbüzler	1961	Ev Hanımı
26.	Şengül Karakaş	Ataköy	1965	Ev Hanımı
27.	Remziye Çömez	Gülbüzler	1930	Ev Hanımı
28.	Emine Ulupınar	Karakoçlu	1953	Ev Hanımı
29.	Yeter Cin	Nizamlar	1950	Ev Hanımı

30.	Şennur İnam	Pınarönü	1973	Ev Hanımı
31.	Birgül Yemelek	Eski Mahalle	1962	Ev Hanımı
32.	Hatice Dökmeci	Yeni Mah.	1952	Ev Hanımı
33.	Ali Çökelez	Mahmutoğlu	1928-2016	Emekli
34.	Hüseyin Karaöz	Mahmutoğlu	1970	Esnaf
35.	Melahat Çavuşoğlu	Karşıyaka Mah.	1975	Ev Hanımı
36.	Hanife Çömez	Gülbüzler	1930	Ev Hanımı
37.	Nazife Ünlen	Yılanlıcakuz	1979	Ev Hanımı
38.	Murat Saraç	Özpınar	1968	Memur
39.	Hanife Baltacı	Ahmetoğlu	1987	Ev Hanımı
40.	Fatime Meydan	Özbağı	1952	Ev Hanımı
41.	İlker Bakıroğlu	Ağalar Mah.	1970	Esnaf
42.	Şaban Bakıroğlu	Ağalar Mah.	1969	Memur
43.	Satiye Ballı	Karşıyaka Mah.	1963	Emekli
44.	Aydın Ballı	Karşıyaka Mah.	1963	Emekli
45.	Semih Kahar	Yeni Mah.	1981	İşçi
46.	Adem Budak	Yeni Mah.	1985	İşçi
47.	Melek Karakulak	Tohumlar	1965	Ev Hanımı
48.	Elif Sarıoğlu Şahin	Eski Mah.	1986	Memur
49.	Tığ, İbrahim (2017); Kiraz Aldım Dikmeden Devrek Türküleri, Kaynak Yayınları, İstanbul.			

ÖZGEÇMİŞ

Eda Elif Ballı, 1990 yılında Zonguldak'ın Devrek ilçesinde doğdu. İlköğrenimini (1995-2003) Devrek Karşıyaka 100. Yıl İlköğretim Okulu'nda, ortaöğrenimini (2003-2006) Devrek Lisesi'nde tamamladı. 2006-2010 yılları arasında Bülent Ecevit Üniversitesi (Zonguldak Karaelmas Üniversitesi) Ereğli Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamladı. Yüksek Lisans öğrenimini 2019 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda tamamlayan Eda Elif Ballı, Devrek Kuva-yı Milliye Ortaokulu'nda Türkçe Öğretmenliği yapmaktadır (2013-). Orta derecede İngilizce bilmektedir. Evli ve bir çocuk annesidir.

